

ISSN 2663-9009 (Print)

ISSN 2663-9017 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.

**СЕРІЯ: ОСВІТА. СОЦІАЛЬНІ
ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (2)

Чернігів 2019

УДК (051)[378+33+159.9]

НЗ4

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 3 від 20 березня 2019 р.).

Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2019. № 1 (2). 190 с.

Випуск журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки» присвячений науковим проблемам вітчизняних та закордонних освітніх педагогічних технологій, формуванню компетентностей у майбутніх фахівців правоохоронних органів та профілактиці їх емоційного вигорання; актуальним питанням міждисциплінарних наукових досліджень та запровадженню новітніх інноваційних технологій в національній економіці.

Видання корисне для науковців, науково-педагогічних працівників, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК (051)[378+33+159.9]

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Тогочинський О. М., доктор педагогічних наук, доцент; заслужений працівник освіти України.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Гончаренко О. Г., доктор економічних наук, доцент;

Разумейко Н. С., кандидат педагогічних наук;

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Кравчук Г. В., доктор економічних наук, професор;

Гаркуша С. В., доктор педагогічних наук, професор;

Пліско В. І., доктор педагогічних наук, професор;

Бевз Г. М., доктор психологічних наук;

Вайнюс Смалькис, доктор наук, професор; Інститут державного управління (Литовська Республіка);

Чу В. Нгусн, доктор наук, Університет Хьюстон Даунтаун, Коледж Бізнесу (Сполучені штати Америки)

Маурісіо Гаріта Гутьєррес, доктор наук, Університет Франциско Маррокін (Гватемала);

Рупам Мажумдер, доцент кафедри менеджменту, Салезіанський коледж, Філія Північно-Бенгальського університету (Індія);

Чуреа Марія, доктор наук, Університет Петрошани, (Румунія);

Четин Бекташ, доктор наук, професор; Університет Газіосманпаша (Турція);

Чебоненко С. О., кандидат педагогічних наук, доцент;

Аніщенко В. О., кандидат технічних наук, доцент;

Шлімакова І. І., кандидат психологічних наук, доцент;

Сіренко К. Ю., кандидат економічних наук.

ВДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Аніщенко В. О., кандидат технічних наук, доцент.

ISSN 2663-9009 (Print)

ISSN 2663-9017 (Online)

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.**

**SERIES: EDUCATION. SOCIAL
AND BEHAVIOURAL SCIENCES**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1 (2)

Chernihiv 2019

UDC (051)[378+33+159.9]

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 3 on March 20, 2019).

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences: a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2019. № 1 (2). 190 p.

The journal issue «Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and behavioral sciences»; focuses on scientific problems of domestic and foreign educational pedagogical technologies, formation of competences in future specialises of law enforcement authorities and prevention of their emotional out-burning; actual issues of interdisciplinary scientific research and implementation of the latest innovative technologies in the national economy.

The issue is useful for scientists, scientific-pedagogical staff, PhD students, master's degree students and students of educational institutions.

UDC (051)[378+33+159.9]

EDITOR-IN-CHIEF:

Togochynskiy O. M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor; Honored Worker of Education of Ukraine.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Honcharenko O. G., Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor;

Razumeiko N. S., Ph.D. in Pedagogy.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Kravchuk H. V., Doctor of Sciences (Economics), Professor;

Harkusha S. V., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;

Plisko V. I., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;

Bevz H. M., Doctor of Sciences (Psychology);

Vainius Smalskys, Doctor of Sciences, Associate Professor Mykolas Romeris University-Institute of Public Administration (Lithuania);

Nguyen Chu V., Ph.D in Davies College of Business, University of Houston-Downtown (USA);

Mauricio Garita Gutierrez, Doctor of Sciences, Universidad Francisco Marroquin (Guatemala);

Rupam Majumder, Assistant Professor in BBA department in Salesian college (West Bengal India);

Ciurea Maria, Doctor of Sciences, University of Petrosani (Romania);

Cetin Bektas, Doctor of Sciences, Professor; Tokat Gaziosmanpasa (Turkey);

Chebonenko S. O., Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor;

Anishchenko V. O., Ph.D. in Engineering, Associate Professor;

Shlimakova I. I., Ph.D. in Psychology, Associate Professor;

Sirenko K.Yu., Ph.D. in Economics.

RESPONSIBLE SECRETARY: Anishchenko V. O., Ph.D. in Engineering, Associate Professor.

ЗМІСТ

Борисенко І. В. Вплив англomовних запозичень на професійну терміносистему української мови.....	7
Валеев Р. Г., Пекарчук В. М. Пізнавальна самостійність курсантів закладів вищої освіти МВС та Національної поліції: сутність, рівні розвитку та методи діагностування.....	18
Гетта В. Г., Єрмак С. М. Компетентнісний підхід щодо підготовки фахівців у закладах вищої освіти.....	28
Гончаренко О. Г. Соціально-економічна система як об'єкт міждисциплінарних наукових досліджень.....	39
Дем'яненко Ю. О. Профілактика емоційного вигорання за допомогою розвитку вміння саморегуляції власного емоційного стану.....	52
Звенигородський О. М., Карелін В. В. Порівняльні аспекти підготовки персоналу пенітенціарної системи на прикладі України та Федеративної Республіки Німеччини.....	61
Кравчук Г. В. Дослідження індикативності страхових виплат на страховому ринку.....	72
Сіренко К. Ю., Товстиженко О. В. Впровадження новітніх технологій та інновацій як основа інтенсивного економічного відтворення національної економіки.....	83
Сорокопуд В. Б., Лисюк С. М. Підвищення функціональних можливостей фахівців пенітенціарної системи в процесі фізичної підготовки.....	95
Стеценко І. М. Зарубіжна практика підготовки пенітенціарних працівників до виконання завдань пробації.....	107
Ткаченко І. В., Кирієнко О. Ю. Концепція українсько-польської згоди українського письменника і мислителя Пантелеймона Куліша.....	122
Тогочинський О. М. Методологічні основи формування соціально-економічної компетентності майбутніх фахівців кримінально-виконавчої системи.....	141
Чебоненко С. О., Третьак О. С. Проблемні питання функціонування системи професійного навчання персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.....	154
Gerasymova E., Donii N. Phenomenon of psychologisation expanding in modern social space.....	168
Shenderuk O. Recommendations for writing and publishing articles in Scopus or Web of Science.....	178

CONTENT

Borysenko I. The influence of english borrowings on the ukrainian professional term system	7
Valieiev R., Pekarchuk V. The cognitive autonomy of cadets of MIA universities and National Police: the essence and levels of development, the methods of diagnosis.....	18
Hetta V., Yermak S. Competence trend to specialists' training in higher educational institutions	28
Honcharenko O. Socio-economic system as an object of inter-disciplinary scientific researches.....	39
Demyanenko Y. Prevention of emotional burnout by ability of self-regulation development of own emotional state.....	52
Zvenyhorodskiy O., Karelin V. Comparative aspects of preparation of penitentiary system personnel by the example of Ukraine and the Federal Republic of Germany	61
Kravchuk A. Investigation of indicative insurance payment in insurance market	72
Sirenko K., Tovstizhenko O. Implementation of new technologies and innovations, as the basis of intensive economic reconstruction of the national economy.....	83
Sorokopud V., Lysiuk S. The penitentiary system specialists' functional skills improvement in the process of physical training.....	95
Stetsenko I. Foreign practice of penethentiary workers training for probation tasks implementation	107
Tkachenko I., Kyriienko O. The ukrainian-polish agreement conception of ukrainian writer and thinker Panteleimon Kulish	122
Togochynskiy O. Methodological grounds for social economic competence forming of future criminal and executive system specialists'	141
Chebonenko S., Tretiak O. System functioning problem issues of personnel professional training of the State criminal and executive service of Ukraine	154
Gerasymova E., Donii N. Phenomenon of psychologisation expanding in modern social space.....	168
Shenderuk O. Recommendations for writing and publishing articles in Scopus or Web of Science.....	178

УДК 811.161.2'373.45

Борисенко І. В.,

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри іноземних мов,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА ПРОФЕСІЙНУ ТЕРМІНОСИСТЕМУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття має на меті встановити закономірності процесу запозичення і розкрити вплив англомовних запозичень на сучасну українську мову. Визначено англомовні запозичення в осучасненні української мови, а також роль англіцизмів у процесі глобалізації; досліджено процес запозичення англомовних лексем в історичному контексті, окреслено їх вплив на українську правничу терміносистему.

Встановлено, що українська правнича термінологія є відкритою, динамічною системою, що розширюючи сферу функціонування, інтенсивно розвивається та неологізується, поповнюючись новотворами, в тому числі й іншомовного походження. Обґрунтовано вплив англійської мови на формування досліджуваної терміносистеми та активізацію процесу запозичення англомовних термінів на сучасному етапі.

Ключові слова: англомовні запозичення, терміносистема, процес інтернаціоналізації, історичний аспект, правнича терміносистема.

Постановка проблеми. Однією з найпомітніших характеристик сучасного світу є глобальний білінгвізм, коли англійська та національна мови існують пліч-о-пліч у багатьох країнах світу. Незважаючи на те, що багато науковців висловлюють занепокоєння стосовно великої кількості англомовних лексем в українській мові, такий обмін словами є результатом культурного обміну між народами.

Збереження рідної мови і використання потенціалу англійської мови є необхідною умовою національно-культурного самовираження будь-якої нації. Жодна культура світу не розвивається в ізоляції. Одним з наслідків такого взаємозв'язку є поява іншомовних слів у мові кожного народу [13, с. 438].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про питому та іншомовну лексику є одним із багатьох у проблематиці наукової термінології. Воно завжди привертало увагу дослідників. Запозичення з інших мов є одним з активних джерел поповнення терміносистеми будь-якої мови. Кожна окрема термінологічна система мови відрізняється від інших пластів лексики

значною кількістю запозичень з інших мов. Вивченню змін, які виникають в українській мові під впливом англійської мови, присвячені наукові дослідження Б. Ажнюка, Ю. Жлуктенка, Г. Зимовець, І. Панасюк, Н. Попової, З. Прошиної.

Деякі аспекти проблеми англомовних запозичень у правничій термінології досліджувались у наукових працях Л. Архипенко, І. Каминіна, Л. Кислюк, Г. Сергєєвої, В. Сімонок.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття українська мова активно вбирає в себе лексичні одиниці з англійської мови, а процес запозичення, на думку В. Радчука, С. Караванського, О. Кочерги, Н. Непийводи, В. Калашник, М. Черпак, набуває масових масштабів. За визначенням, яке подано в енциклопедії української мови, англіцизм це – різновид запозичення; слово, його окреме значення, вислів тощо, які запозичені з англійської мови або перекладені з неї чи утворені за її зразком [7, с. 12].

Формулювання цілей статті полягає у розкритті впливу англомовних запозичень на сучасну українську мову, зокрема правничу терміносистему.

Виклад основного матеріалу. Запозичення слова є активним процесом, під час якого мова тим чи іншим чином перебудовує нове слово, переробляє, узгоджує його зі своїми нормами і закономірностями. По-перше, всі фонемі в запозиченого слова замінюються фонемами рідної мови, найбільш близькими до сприйняття на слух. По-друге, запозичене слово включається до морфологічної системи мови, що запозичує, отримуючи відповідні граматичні характеристики категорії. По-третє, запозичене слово включається до системи семантичних зв'язків і протиставлень, якими володіє мова, що запозичує. Зазвичай, у процесі запозичення відбувається звуження значення слова. Після того, як запозичене слово увійшло в мову, воно починає набувати нових характеристик, як правило, відмінних від слова у мові-джерелі. В результаті змінень запозичені слова настільки засвоюються мовою, що перестають сприйматися як чужі, іноземні і їх іншомовне походження може бути розкрито тільки за допомогою етимологічного аналізу [3].

Мовні контакти широко вивчалися в рамках різних мовних парадигм. Українська дослідниця О. Місечко стверджує, що сьо-

годні лінгвістика зосереджується на відносинах між мовою, культурою та мисленням. Одним з найважливіших аспектів, який не можна не враховувати, є глобалізація використання англійської мови. Вона створила новий етап мовного ситуативного контакту й таким чином, новий тип двомовності. Одна з мов є глобальною, забезпечуючи доступ до світової спільноти, інша є регіональною мовою, забезпечуючи доступ до місцевої громади [11, с. 28].

Дослідники підкреслюють, що українська мова в основному перебувала під впливом англійської мови шляхом лексичних запозичень та кальок (йдеться про точні відтворення англійського терміна українською мовою, наприклад, *gamburger* – *hamburger*); через семантичні зміни українських лексичних одиниць, які були передані як семантичні кальки, наприклад, слово «контролювати» означає *to check* (перевіряти) українською мовою, але під впливом свого англійського аналога з'явилося значення *to command* [1, с. 48]. Серед інших змін ми можемо спостерігати зміни в додаткових відтінках значення. Такі слова, як агресивний, амбіційний – *aggressive, ambitious* втратили негативні відтінки, які вони мали раніше.

Потрібно також взяти до уваги фонетичний вплив, наприклад, у таких словах, як Флорида (*Florida*) або Вашингтон (*Washington*) наголос переходить на перший склад як в англійській мові, хоча раніше, коригуючись акцентним зразком в українській мові, наголос робився на другому або третьому складі [12, с. 69].

Запозичення з англійської мови також вплинули на графіку і пунктуацію, наприклад, великі літери використовуються замість маленьких у назвах компаній, змінюючи розташування у верхній частині тексту.

Відбулося значне зниження використання традиційних українських імен по батькові, особливо імен політиків та представників шоу-бізнесу. Особливу увагу слід приділити лексичним змінам, тому що вони є більш очевидні, ніж інші зміни в будь-якій мовній сфері. Ці зміни можливо проаналізувати з різних точок зору, наприклад, їх семантичні функції, чи слова запозичені для того, щоб надати ім'я новому явищу, або забезпечити стилістично забарвлені синоніми для існуючих українських слів. Значення деяких запозичень залишаються недоторканими, в той

час як інші запозичення з англійської мови трансформуються в процесі передачі для того, щоб задовольнити потреби української мови та суспільства [12, с. 52].

Деякі лексичні одиниці запозичуються на короткий проміжок часу, під впливом моди, або з деяких інших причин, але зрештою зникають як непотрібні для мови-позичальника. Запозичені елементи досягають різних рівнів асиміляції в процесі їх функціонування. Цей рівень визначається не хронологічною ієрархією їх появи, а практичним застосуванням у цей період часу.

Перші важливі контакти з іноземними культурами почалися в часи Хрещення Київської Русі, під час реформи Петра Великого і протягом всього 19-го століття [13, с. 437]. Періоди культурних діалогів можна поділити на етапи. Перший етап, коли одна культура починає запозичувати іноземні тексти з іншої. Вони вважаються «красивішими», ніж «застарілі» тексти на рідній мові. Пізніше спостерігали таке явище: іноземні тексти і просторіччя коригуються один до одного: переклади й адаптування збільшуються, «імпортовані» ідеї більш не сприймаються як «досконалі», люди повертаються до своїх забутих коренів.

Більшість англійських слів почали приходити в українську мову через російську. Англійські слова з'явилися в українській та російській літературній мові в XIX столітті завдяки західно-європейським мовам, наприклад французькій мові: бюджет (франц. budget від англ. budget), а також через прямі зв'язки з носіями мови. Можливість таких контактів безмірно збільшилася під час правління Петра, який намагався встановити більш тісні і регулярні зв'язки із західними країнами, щоб наблизитися до європейських стандартів, що супроводжувалося помітними змінами у словниковому запасі [12, с. 71].

Наступна хвиля запозичень розпочалася в 1830-х роках і тривала до 1890-х років. Багато лінгвістів характеризують цей період як час зневажливого ставлення до рідної мови [11, с. 119]. Більшість запозичених слів були інтернаціоналізмами – слова з подібним значенням у різних, іноді не споріднених мовах. Це такі слова, як бойкот (boycott), бокс (box), бюджет (budget), генетика (genetics-genetika), гумор (humour – gumor), експрес (express), експорт (export), імпорт (import), танк (tank), чек (cheque).

Перші десятиліття ХХ століття були відзначені наявністю таких слів в українській мові, як джаз (jazz), светр (sweater), трактор (tractor), тролейбус (trolleybus), френч (french), фокстрот (foxtrot), фільм (film), чемпіон (champion). Цей період був небагатим на запозичення, тому що новостворена радянська держава знаходилась в ізоляції від інших країн. Починаючи з 1920-х років процес запозичення посилювався і у сферах науки, техніки, спорту та культури [1, с. 51].

На першому етапі запозичення після розпаду Радянського Союзу вплив англійської мови на українську був «гарячкуватим»: Україна намагалася наздогнати світове англомовне співтовариство. Після того, як був створений мінімальний запас понять, необхідних для взаєморозуміння в українській мові, бажання використовувати англомовні запозичення зменшилося. Деякі запозичення зникли, інші були замінені українськими неологізмами: слово «media» (медіа) було замінено українською аббревіатурою ЗМІ, яке означає «засоби масової інформації» [4, с. 3].

У кінці ХХ століття Україна зазнала змін у соціальному житті, приєднавшись до світової спільноти, що викликало зміни мовної ситуації в суспільстві. Значно зросла необхідність у перекладах з англійської мови на українську в усіх сферах життя, включаючи засоби масової інформації, культури і реклами. Зміна основних культурних цінностей суспільства можуть бути основною причиною запозичення слів, які мають відповідні значення. Наприклад, запозичений вираз «PR-зв'язки з громадськістю», принесло значення штучно створеного дружнього комунікативного клімату, хоча первісно слов'янська культура не визнавала відкритої демонстрації дружелюбності до іноземців [12, с. 60].

У середині ХХ століття через так звану соціально-політичну «відлигу» проникнення англійських запозичень в українську і російську мови збільшилося. Словниковий запас був доповнений такими словами, як автостоп (autostop), бестселер (bestseller), брифінг (briefing), вестерн (western), детектив (detective), дизайн (design), інтерв'ю (interview), кемпінг (camping), концерн (concern), менеджер (manager), ноу-хау (know-how), офіс (office), прес-реліз (press-release), стрес (stress), тайм аут (time-out), трейлер (trailer), хобі (hobby) [11, с. 65].

Англійські запозичення, які використовуються в українській мові, в основному пов'язані з такими сферами життя людини і суспільства, як наука, політика, фінанси, сільське господарство.

Більшість запозичень пов'язана зі способом життя і відображає стосунки між людьми в різних сферах життя. Це такі слова як бармен (barmen), гейм (game), дансинг (dancing), партнер (partner), сервіс (service). Необхідність у цих запозиченнях визначається немовними факторами. В українській мові існує багато слів, для яких англійська мова слугувала засобом передачі лексем з інших мов: алігатор (Engl. alligator від іспанської *ellagarto*), горила (Engl. gorilla з африканської), джунглі (Engl. jungle з індійської *jangai*), піжама (Engl. *pujamas* з індійської) тощо [2, с. 177].

Деякі запозичення є термінами, які швидко інтернаціоналізувалися, що свідчить про їх історичні витоки. Ця категорія містить багато латинських та грецьких запозичень, іноді поєднаних фонетично і морфологічно пристосованих до мови. Таким чином, в українській мові з'явилися такі слова, як аболіціонізм (*abolition – abolitionism*), вердикт (*verdict*), капітал (*capital*). Більшістю запозичень у цій категорії є слова, які містять дві морфемі, одна з яких англійська, інша – латинського або грецького походження: автостоп (*autostop – auto і stop*), антифриз (*antifreeze – anti і freeze*), акваланг (*aqualung – aqua і lung*) і т. ін. Деякі англійські запозичення зберегли фонетичні та граматичні ознаки, що є нетиповими для української мови, і саме тому вони сприймаються як «чужинці». Це такі слова, що не відмінюються в українській мові: бунгало (*bungalow*), віскі (*whiskey*), денді (*dandy*), дербі (*derby*), каное (*canoe*), ноу-хау (*know-how*) [12, с. 62].

Більшість англійських запозичень асимільовані і графічно, і фонетично. Українське слово «бутси» (*bootsy-boot*) є похідним від англійської форми множини «boots»; українське слово «кекс» (*keks*) походить від множини лексеми «cakes».

Український лінгвіст С. Федорець підкреслює, що іноді важко точно визначити, яка частина мови була первісною для похідного слова: іменник чи дієслово. Пояснення цього явища полягає в таких засобах словотворення, як конверсія, яка приводить до подібності, незважаючи на їх придатність до двох частин мо-

ви, наприклад, блеф (Engl. іменник bluff, дієслово to bluff), дисплей (Engl. іменник display, дієслово to display), імпорт (Engl. іменник import, дієслово to import), ліфт (Engl. іменник lift, дієслово (to lift)). Більшість прикметників пристосувалися до норм української мови досить легко. Прикладом таких запозичень є слова «комфортабельний» від англ. comfortable, «лояльний» – від loyal, «резистивний» – resistive [8, с. 101].

Серед англійських запозичень, що використовуються в українській мові, є також слова, що походять від власних імен. Але як запозичення вони використовуються як загальні поняття. Наприклад, слово «бойкот» (boycott) походить від прізвища капітана Бойкота (Captain Boycott), чий орендарі вперше застосували тактику бойкоту. Цей список може бути доповнений назвами природних явищ і соціальних процесів, які були утворені від англійських власних імен: дальтонізм (daltonizm) походить від прізвища фізика Дальтона (Dalton); Дарвінізм (Darwinism) в основі має ім'я свого засновника – англійського природознавця Чарльза Дарвіна (Charles Darwin).

Таким чином, існування англомовних запозичень у лексиці української мови свідчить про взаємодію двох мов. Глибокі витoki національної мови не виключають усвідомлення її лексичного складу як відкритої системи, яка постійно поповнюється і розвивається. Дослідивши процес поповнення української мови англомовними лексичними термінами, можна зробити висновок, що в лексиці української мови залишаються лише об'єктивно виправдані і необхідні запозичення, доцільність вживання яких перевіряється лише часом.

Важливою та інформативною частиною мови права є юридична термінологія, що адекватно віддзеркалює певний етап розвитку державно-правових явищ та їх осмислення, а також продуктивні на цей час моделі й способи термінотворення [9, с. 134]. Адже певні терміни дають змогу доцільно викласти ідеї у сфері законодавства, а за допомогою правничої термінології можливо досягти найбільшої точності викладення юридичного тексту. Зміни, які відбуваються в суспільстві, здійснюють безпосередній вплив на юридичну лексику, яка є найбільш важливою частиною мови права. Зацікавленість проблемою дослі-

дження правової мови пояснюється значущістю функцій, які виконуються як правом, так і мовою в суспільстві. Зародження юридичної термінології пов'язане з виникненням самого права. Писемною мовою права були спочатку латина та англійська. Латина поступово набувала нових характеристик, оскільки вона використовувалася в офіційних документах. Йдеться не про класичний або середньовічний варіант латини, це був різновид юридичної мови, яка містила багато латинізованих англійських та старофранцузьких слів. Наприклад, давньоанглійське слово «morder» – таємне вбивство, перетворилося на «murdrum», а пізніше – на сучасне «murder».

Переважає більшість юридичних термінів – це запозичені слова, іншими словами інтернаціоналізми, що походять з класичних та сучасних іноземних мов (агент, адвокат, юриспруденція – латина; амністія – грецька; анкета, арбітраж, паспорт – французька). Значна кількість правничих запозичень мають англійське та німецьке походження. Проте поряд з іншомовними юридичними запозиченнями в українській мові широко використовуються власне українські терміни: допит, злочин, свідок, позивач, очевидець тощо. Правничу термінологію розглядається як найдавніший пласт термінологічної лексики в українській мові. Підтвердження є той факт, що певна кількість багатозначних слів української мови використовується з юридичним значенням і реалізується в контексті права, наприклад, пом'якшити – зробити покарання менш суворим; стаття – певна частина тексту в юридичному документі; організатор – ініціатор злочину; епізод – частина злочинних дій. Юридична термінологія насичена словами, що мають специфічне правниче значення (дізнавач, обшук, понятий, шахрай, суд, доказ, аббревіатурами МВС, ДАІ, ОВС) [6, с. 15].

Висновки. Процес запозичення іншомовних слів в українській правничій термінології характеризується, в першу чергу, використанням писемного мовлення як способу проникнення нової лексики, а також свідомим впливом на формування терміносистеми. Нові запозичення адаптуються до національної мови і використовуються з урахуванням лексичних норм професійного мовлення.

Особливого значення набуває процес інтернаціоналізації термінології (використання однієї лексеми в мовах, які не належать до однієї групи), що є результатом науково-технічного розвитку суспільства. Йдеться не лише про шляхи поповнення терміносистеми рідної мови, а і про глибинну взаємодію значної кількості європейських мов.

Соціально-політичні процеси, що відбуваються в Україні, реформування економічної та політико-правової сфери відіграють провідну роль у процесі поповнення правничої термінології англломовними запозиченнями.

Основними причинами використання англломовних лексем в українській мові є: міжнародний статус англійської мови як мови міжнародного наукового спілкування, а також важливість досягнень англломовних держав у царині державотворення та науки; розширення зв'язків з англломовними країнами та збільшенням кількості науковців та правників зі знанням англійської мови (цей процес отримав назву україно-англійський білінгвізм); необхідність узгодження національного законодавства з правом Європейської спільноти та імплементації відповідних норм і положень у державне право України, що пов'язано із зовнішньополітичними орієнтирами нашої держави.

Список використаних джерел

1. Ажнюк Б. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 48–54.
2. Козанович М. Жаргонизми в студенческой аудитории. *Славистика*, 1998. № 12. С. 177–182.
3. Кордюк О. М. Сучасні англломовні запозичення. URL: http://конференция.com.ua/files/image/konf%2011/doklad_11_2_28.pdf.
4. Палажченко П. Р. Глобализация и диалог цивилизаций. *Свободная мысль XXI*. 2004. № 6. С. 3–12.
5. Панасюк І. М. Англліцизми навколо нас: аномалія чи норма. URL: <http://www.uchika.in.ua/i-m-panasyuk-anglicizmi-navkolo-nas-anomaliya-chi-norma.html>.
6. Сергеева Г. А. Англломовні запозичення в українській правничій термінології: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 13.02.01. Харків, 2002. 20 с.
7. Українська мова: енциклопедія. Київ. 2000. 460 с.

8. Федорець С. А. Мова реклами як джерело поповнення іншомовної лексики. *Науковий вісник*. Харків: ХДПУ, 1997. Вип. 3. С. 101–104.

9. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. 640 с.

10. Язык закона / под ред. А. С. Пиголкина. Москва: Юрид. лит., 1990. 192 с.

11. Misechko O. Historical-logical aspect of penetration of English borrowings into the modern Ukrainian language. Kyiv: Osvita, 2000. 234 p.

12. Polyarush V. The Influence of English on Ukrainian with a Focus on the Language of Youth. A thesis submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University. Department of English Language Teaching, 2010. 215 p.

13. Prozhina Z. Russian Englishes. *World Englishes (Special Issue)*. 2005. Vol. 24, No. 4. P. 437–535.

Borysenko I.,

Ph.D. in Pedagogics, Head of Foreign Languages Chair,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

THE INFLUENCE OF ENGLISH BORROWINGS ON THE UKRAINIAN PROFESSIONAL TERM SYSTEM

The development of the modern informative society is closely connected with enlarging of transnationalization exchange, creating the uniform, universal informative area. Science and technical progress, world globalization and international cooperation promote the development of international terminology, unified notions and term, scientific, economic and cultural phenomena and as a result wide use of borrowings that get international character. The spread of English and its influence on our professional and every day life is a typical characteristic of any society. English borrowings have become to play a significant role in the Ukrainian language.

The globalization of the English language has created a new type of language contact situation and as a result, a new type of bilingualism. There are many reasons for using English loan words, as well as for their constant penetration into national languages. The paper investigates the main trends for the borrowing of English terms, outlines the connection of this process with the development of the society, the peculiarities of their functioning, focusing on the English borrowings in the Ukrainian language. We can observe increased use of English borrowings especially in professional term system and their influence on legal term system.

Much attention is paid to historical aspect of the English words borrowing as their penetration is related to the history of our state, that on different stages of the restoration of statehood of Ukraine has jointed variety political, social and economic and cultural relations with other nations of the world increasing in this way their own language.

The article also represents the role of English borrowings in the process of modernization of the Ukrainian language. Such process results in changing which occur in native language stylistic. It is found out that Ukrainian legal terminology is defined as an open, dynamic system which enlarging its spheres of functioning, develops intensively and enriches with new words, including foreign borrowings.

Key words: *English borrowings, internationalization, historical aspect, legal term system.*

References

1. Azhniuk, B. (2001), "Language changes on the ground of decolonization and globalization", *Movoznavstvo*, No. 3, pp. 48–54.
2. Kozanovich, M. (1998), "Jargonims in students' classroom", *Slavistica*, No. 12, pp. 177–182.
3. Kordiuk, O. (2000), *Modern English borrowings*, available at: http://конференция.com.ua/files/image/konf%2011/doklad_11_2_28.pdf.
4. Palazhchenko, P. R. (2004), "Globalization and dialogues of civilization", *Svobodnaia mysl – XXI*, No. 6, pp. 3–12.
5. Panasiuk, I. M. *Anglicisms around us: anomaly or norm*, available at: <http://www.uchika.in.ua/i-m-panasyuk-anglicizmi-navkolo-nas-anomaliya-chi-norma.html>.
6. Serhieieva, H. A. (2002), *English borrowings in Ukrainian legal terminology: Author's thesis*, Kharkiv, 20 p.
7. *The Ukrainian language: encyclopedia* (2000), Kyiv. 460 p.
8. Fedorets, S. A. (1997), "Advertising language as a source of foreign vocabulary updating", *Linhvistychni doslidzhennia: Naukovyi visnyk*. Vyp. 3, KhDPU, Kharkiv, pp. 101–104.
9. *Legal encyclopedia* (1998), Shemshuchenko, Yu. S. (edt), 6 Vol., Ukr. entsykl., Kyiv, 640 p.
10. *Law language*, (1990), Pyholkyna, A. S. (edt), Yurid. Lit., Moscow, 192 p.
11. Misechko, O. (2000), *Historical-logical aspect of penetration of English borrowings into the modern Ukrainian language*, Osvita, Kyiv, 234 p.
12. Polyarush, V. (2010), *The Influence of English on Ukrainian with a Focus on the Language of Youth*: thesis for the degree of Master of Arts, M. A.: Department of English Language Teaching, 215 p.
13. Prozhina, Z. (2005), "Russian Englishes", *World Englishes (Special Issue)*, Vol. 24, No. 4, pp. 437–438.

УДК 378:378.14

Валєв Р. Г.,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна;

Пекарчук В. М.,

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри теорії
та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПІЗНАВАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: СУТНІСТЬ, РІВНІ РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИ ДІАГНОСТУВАННЯ

У статті визначено сутність пізнавальної самостійності майбутніх правоохоронців, рівні її розвитку, методи вимірювання та схарактеризовані педагогічні умови, які дозволяють покращити динаміку її формування. Запропоновано визначення основних інструментів діагностування розвитку пізнавальної самостійності: критерії пізнавальної самостійності та рівні пізнавальної самостійності – ситуативний, нестійкий, професійно орієнтований, креативний. З'ясовано, що пізнавальну самостійність курсантів визначено як комплексну властивість курсанта, що інтегрує пізнавальну мотивацію, вольове прагнення до пізнання, тезаурус знань, комплекс умінь, навичок, забезпечує вияв пізнавальних інтересів, ініціативи, активності та ефективного здійснення самостійної пізнавальної діяльності навіть у професійних ситуаціях інформаційної невизначеності, дефіциту часу та в умовах фізичного та психічного навантаження.

Ключові слова: когнітивна автономія курсантів університетів МВС, рівні та критерії розвитку, методи діагностики.

Постановка проблеми. Поширеність у сучасних наукових текстах поняття «пізнавальна самостійність» свідчить про значну увагу педагогіки до вивчення готовності людини до самостійного пізнання в умовах інформаційної цивілізації. Водночас значна розбіжність у підходах до дефініції, експлікації та декомпозиції пізнавальної самостійності говорить про незавершеність наукового пошуку. Одним з його актуальних напрямів постає визначення специфіки розвитку пізнавальної самостійності окремих категорій здобувачів освіти, зокрема, курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції.

Готовність до самостійної пізнавальної діяльності є вирішальним чинником ефективного здійснення професійних функцій для представників багатьох професій. Але чи не найгостріше ця готовність актуалізована професійним середовищем правоохоронців. Не випадково у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р, Постанові Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877, наказі МВС України від 26.01.2016 № 50 особливе значення надається формуванню готовності до самостійного вирішення службових завдань, причому у професійній ситуації ускладнення пізнавальної діяльності, інформаційної невизначеності та дефіциту часу. Проте значний обсяг критичних зауважень громадськості на дії правоохоронців обумовлений недостатнім рівнем розвитку в них спроможності ефективно організувати власну професійну пізнавальну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вищезазначене обумовлює необхідність дослідження особливостей формування готовності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції, до самостійної пізнавальної діяльності. Але вивчення наукової літератури свідчить, що проблема формування пізнавальної самостійності зазначених курсантів ще не була об'єктом спеціального дослідження, хоча лише останнім часом значна кількість фахівців (Г. Адамів, В. Бенера, Т. Темерівська, В. Логвіненко [1] та ін.) змістовно визначили сутність, особливості діагностування та розвитку комплексних пізнавальних якостей студентів. Інші науковці (В. Дьяченко, М. Ісаєнко, М. Козяр, С. Кубіцький, Н. Могілевська, А. Морозов, В. Пліско, І. Радомський, В. Серебряк [2], Г. Яворська [3] та ін.) плідно дослідили організацію освітнього процесу у закладах вищої освіти МВС, визначили критерії та рівні особистісних і професійних якостей курсантів та фахівців ОВС.

Формулювання цілей статті. Враховуючи висновки названих дослідників, під час написання статті визначено такі завдання:

– теоретично визначити сутність та структуру пізнавальної самостійності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції;

– обґрунтувати критерії, рівні розвитку пізнавальної самостійності цієї категорії курсантів, засади та методи їх вимірювання;

– схарактеризувати реалізовані педагогічні умови формування пізнавальної самостійності курсантів і на практиці діагностувати її показники та рівні – до початку й наприкінці експерименту.

Виклад основного матеріалу. У найзагальнішому варіанті пізнавальна самостійність розуміється як «готовність до самостійної пізнавальної діяльності». Така готовність особливо актуальна для неперервної освіти та професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Чи не найгостріше проблема формування такої спроможності постає для майбутніх працівників поліції, професійне становлення яких обумовлено такими чинниками:

– їх професійна діяльність (оперативно-розшукова, слідча, аналітична, профілактична, охоронна, адміністративна тощо) є за своїм характером пізнавальною діяльністю;

– їх професійна пізнавальна діяльність, на відміну від більшості професій, протистоїть іншій пізнавальній діяльності – високомотивованій, все частіше високоорганізованій та інтелектуальній протиправній діяльності;

– їх професійна пізнавальна діяльність ускладнюється: ситуаціями дефіциту часу та інформації; умовами психічного та фізичного навантаження; значним трудовим навантаженням; особливостями професійного ризику; зіткненням з асоціальною поведінкою та кримінальною субкультурою; чинниками постійного оновлення законодавства; обставинами переходу від репресивних функцій поліції до функцій соціального партнерства;

– ефективно формування пізнавальної самостійності ускладнюється особливим режимом навчання, побуту та несення служби у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції.

Відповідно, авторське визначення поняття пізнавальної самостійності курсантів закладів вищої освіти МВС та Національної поліції полягає в розумінні її як комплексної властивості курсанта, що інтегрує пізнавальну мотивацію, вольове прагнення до пізнання, тезаурус знань, комплекс умінь, навичок, забезпечує вияв пізнавальних інтересів, ініціативи, активності та ефективно здійснення самостійної пізнавальної діяльності навіть у профе-

сійних ситуаціях інформаційної невизначеності, дефіциту часу та в умовах фізичного та психічного навантаження.

Щодо декомпозиції пізнавальної самостійності можна погодитись з тими дослідниками, які визначають у її *структурі*: емоційно-мотиваційну складову (включає бажання пізнавати та позитивні емоції під час пізнавальної діяльності), вольову складову (включає прагнення долати пізнавальні труднощі), когнітивну складову (включає комплекс знань і вмінь).

Під час визначення критеріїв формування пізнавальних якостей більшість дослідників (С. Каяліна, І. Левіна, П. Лузан [4], Л. Тархова та ін.) звертаються до їх структури. Тому для вирішення другого завдання необхідно здійснити повну декомпозицію структури пізнавальної самостійності (рис.) та визначити для кожного підкомпоненту пізнавальної самостійності вичерпний перелік критеріїв, які б свідчили про його сформованість.

1	Емоційно-мотиваційний компонент ПС		Вольовий компонент ПС	Когнітивний компонент ПС			
	Мотиваційний під-компонент			--	Комплекс знань		Комплекс розумових умінь
	Емоції під час навчання						
2	пізнавальні інтереси	навчальна мотивація	--	загальні знання	спеціально-предметні знання	--	
3			--				

Рис. Компоненти пізнавальної самостійності (ПС) виявлені:
 1 – на першому етапі декомпозиції; 2 – на другому етапі декомпозиції;
 3 – на третьому етапі декомпозиції

Для кожної з семи складових пізнавальної самостійності (пізнавальні інтереси, навчальна мотивація, емоції під час навчання, вольове прагнення до навчально-пізнавальної діяльності, загальні знання, спеціально-предметні юридичні знання, розумові вміння) визначено критерії, притаманні для низького, середнього, достатнього та високого рівнів розвитку. При цьому низький рівень розвитку пізнавальної самостійності має копіювальний, пасивний, емпіричний, епізодичний, початковий характер усіх компонентів та показників. Середній рівень – стимульований ззовні, має репродуктивний, відтворюючий, пошуково-виконавський, імпульс-

сивний, нестійкий, стихійний, фрагментарний характер усіх компонентів та показників. Достатній рівень має професійно орієнтований, ініціативний, стійкий характер усіх компонентів та показників, за якого комплекс засвоєних знань і вмінь у поєднанні з високою мотивацією забезпечує навіть за умов дефіциту інформації та часу самостійну організацію навчально-пізнавальної діяльності, ефективне засвоєння нових знань і вмінь, вольове подолання пізнавальних труднощів, проте ситуація неспроможності їх подолання внаслідок об'єктивної складності чи слабкості суб'єктивних вольових зусиль викликає негативні емоції та зниження навчальної мотивації. Високий рівень – має творчий, креативний, мобільний, системний, відкритий до інтеграції характер усіх компонентів та показників, за якого комплекс засвоєних знань і вмінь у поєднанні з високою мотивацією забезпечує самостійне та творче застосування знань у нових умовах, курсант демонструє вольове подолання пізнавальних труднощів без відчуття негативних емоцій під час стадії тимчасового ускладнення, курсант готовий діяти в екстремальних ситуаціях та спроможний до самостійного виконання різноманітних операцій одночасно.

Для експериментального виявлення показників та рівнів розвитку трьох складових емоційно-мотиваційного компоненту пізнавальної самостійності (пізнавальних інтересів, навчальної мотивації та емоцій під час навчання) та вольового компоненту пізнавальної самостійності були використані методи: анкетування експертів, анкетування курсантів, експертної оцінки результатів психологічного діагностування за методикою ММРІ та контент-аналізу протокольних відомостей ІТ (в експериментальних взводах) та педагогічних спостережень за ходом занять (у контрольних взводах).

Для виміру тезаурусу загальних знань та комплексу розумових умінь використані методи: анкетування експертів, експертної оцінки результатів психологічного діагностування за методиками Дж. Равена та Г. Айзенка. Діагностування рівня спеціально предметних юридичних знань здійснювалось за допомогою анкетування експертів та експертною оцінкою результатів контрольних робіт зі спеціальних дисциплін.

Крім того, для забезпечення надійності результатів використовувались універсальні параметри стійкості та цілісності роз-

витку пізнавальної самостійності. Цілісність передбачає, що всі складові пізнавальної самостійності взаємообумовлені, взаємозалежні та рівень їх розвитку є приблизно рівним. Параметр стійкості передбачає неможливість деволоюції пізнавальної самостійності як складного психічного новоутворення. У випадках виявлення суттєвої різниці в рівнях розвитку різних складових пізнавальної самостійності відповідні виміри визнавались ненадійними та здійснювались повторні заміри для отримання достовірного результату.

Таким чином, ми можемо запропонувати такі визначення основних інструментів діагностування розвитку пізнавальної самостійності: критерії пізнавальної самостійності – теоретично визначені вияви в діяльності (та поведінці) курсантів, які свідчать про певний рівень сформованості компонентів пізнавальної самостійності; показники – практично встановлені вияви в діяльності розвитку критеріїв; *рівень* пізнавальної самостійності – групування її критеріїв та показників до однорідної системи, яка свідчить про певний етап розвитку пізнавальної самостійності – ситуативний, нестійкий, професійно орієнтований, креативний.

Під час констатуючого експерименту встановлено: низький рівень розвитку пізнавальної самостійності у 25,39 % курсантів, середній – у 53,37 %, достатній – у 15,54 %, високий – лише у 5,70 %.

З урахуванням результатів констатуючого експерименту, загальними теоретичними засадами розвитку пізнавальної самостійності здобувачів вищої освіти, особливостей майбутнього професійного середовища та специфікою організації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції, обґрунтовані педагогічні умови формування пізнавальної самостійності курсантів.

Першою педагогічною умовою є поступове збільшення обсягу навчальної автономності курсантів, для яких статус навчальної автономності додатково актуалізується: поєднанням навчання з несенням служби, поєднанням суворого дотримання військової дисципліни та специфічного режиму закритого навчального закладу з підготовкою до самостійного відповідально-го вирішення службових завдань.

До обсягу навчальної автономності курсантів віднесено право та реальна можливість вибору: темпу, часу та місця здійснення самостійної навчально-пізнавальної діяльності, послідовності структурних елементів змісту дисципліни, рівнів його складності, форм пред'явлення матеріалу, варіантів комунікації та співробітництва з іншими здобувачами освіти (в тому числі студентами, які навчаються за контрактною формою).

Реалізована ця педагогічна умова з використанням інформаційних технологій освіти, зокрема, навчально-методичних програмних засобів з навчальних дисциплін, створених за допомогою оболонки віртуального освітнього середовища MOODLE.

Проте збільшуючи обсяг навчальної автономності (прав, можливостей та відповідальності), необхідно полегшити процес адаптації курсантів під ці високі вимоги, актуалізувати можливості психіки щодо інтенсивної навчально-пізнавальної діяльності. Тому другою педагогічною умовою є стимулювання за допомогою інформаційних технологій освіти емоційно-мотиваційних станів та вольових якостей курсантів, а також полегшення протікання когнітивних процесів під час навчання.

Третя педагогічна умова обґрунтована результатами констатуючого експерименту. Під час нього встановлено, що найбільш поширеними навчальними мотивами є мотиви здобуття професії, найважливішими джерелами інформації та найбільш значущим простором для пізнавальної діяльності курсантами визнано ресурси Інтернет.

Тому до навчального процесу запроваджені міждисциплінарні навчально-пізнавальні завдання, що орієнтовані на проблеми професійного середовища та потребують для їх вирішення ресурси Інтернет. Ця педагогічна умова реалізована шляхом впровадження до навчального процесу завдань ТОГІС (технології освіти у глобальному інформаційному середовищі), притаманних e-Learning завдань типу TreasureHunt та Web-Quest [5].

Після проведення формуючого експерименту було встановлено: низький рівень розвитку пізнавальної самостійності у 13,04 % курсантів, середній – у 40 %, достатній – у 30,87 %, високий – у 16,09 %. Ці результати свідчать про позитивну статистично значущу динаміку розвитку пізнавальної самостійності курсантів експе-

риментальної групи, що підтверджує гіпотезу дослідження щодо придатності обґрунтованих та реалізованих педагогічних умов формування пізнавальної самостійності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції засобами ІТ.

Висновки. Пізнавальну самостійність зазначених курсантів визначено як комплексну властивість курсанта, що інтегрує пізнавальну мотивацію, вольове прагнення до пізнання, тезаурус знань, комплекс умінь, навичок, забезпечує вияв пізнавальних інтересів, ініціативи, активності та ефективно здійснення самостійної пізнавальної діяльності навіть у професійних ситуаціях інформаційної невизначеності, дефіциту часу та в умовах фізичного та психічного навантаження.

Критерії необхідно розуміти як теоретично визначені (а показники – як практично визначені) вияви розвитку пізнавальної самостійності в діяльності курсанта. Рівнями розвитку пізнавальної самостійності визначено систематизування її критеріїв та показників, при цьому низький рівень має початковий, середній рівень – стихійний, достатній рівень – стійкий, високий рівень – креативний характер усіх компонентів та показників.

Для діагностування розвитку емоційно-мотиваційного та вольового компонентів пізнавальної самостійності можуть бути *методи*: анкетування експертів, анкетування курсантів, експертної оцінки результатів психологічного діагностування за методикою ММРІ, контент-аналізу протокольних відомостей ІТ та педагогічного спостереження. Для виміру когнітивного компоненту придатні методи: анкетування експертів, експертної оцінки результатів контрольних робіт зі спеціальних дисциплін та результатів психологічного діагностування за методиками Дж. Равена та Г. Айзенка.

Реалізовані педагогічні умови формування пізнавальної самостійності передбачають: поступове ускладнення самостійної навчально-пізнавальної діяльності курсантів завдяки збільшенню обсягу їх навчальної автономності; стимулювання під час навчання психічних процесів за допомогою освітніх інформаційних технологій; впровадження міждисциплінарних професійно орієнтованих завдань, що потребують для їх вирішення

ресурсів Інтернет. Аналіз реалізації цих умов засвідчив позитивну динаміку формування пізнавальної самостійності курсантів.

Подальшим напрямом наукового пошуку є продовження реалізації зазначених педагогічних умов, вивчення можливостей розвитку пізнавальної самостійності діючих співробітників ОВС засобами дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Логвіненко В. Г. Методика формування пізнавальної самостійності студентів технічних спеціальностей в процесі вивчення інформаційно-комунікативних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2005. 192 с.

2. Серебряк В. В. Духовно-моральне виховання курсантів ВНЗ системи МВС України: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2004. 21 с.

3. Яворська Г. Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Київ, 2006. 420 с.

4. Лузан П. Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Інститут педагогіки АПН України, Київ, 2004. 40 с.

5. Валеев Р. Г. Використання дидактичних прийомів e-Learning для розвитку пізнавальної самостійності суб'єктів навчання. *Постметодика*. 2010. № 4 (95). С. 7–14.

Valieiev R.,

PhD in Pedagogical Sciences,

Assistant Professor of Tactical anspecial training Department,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine;

Pekarchuk V.,

Grand PhD in Historical Sciences, Associate Professor,

Professor of Theory and History of State and Law Department,

Constitutional Law Department,

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

THE COGNITIVE AUTONOMY OF CADETS OF MIA UNIVERSITIES AND NATIONAL POLICE: THE ESSENCE AND LEVELS OF DEVELOPMENT, THE METHODS OF DIAGNOSIS

Cognitive autonomy is one of the priority aims of professional education in terms of information society. The article defines the essence of cognitive

independence of future law enforcement officers, the levels of its development, the methods of measurement, and describes the pedagogical conditions that allow to improve the its dynamics of cognitive independence of cadets of higher education institutions with specific training conditions that provide training for the Ministry of Internal Affairs and the National Police.

The definition of main tools for diagnosing the development of cognitive autonomy is proposed: criteria and levels of cognitive autonomy - criteria of cognitive autonomy are theoretically determined manifestations in the activity (and behaviour) of cadets, which reveal a certain level of components` formation of cognitive autonomy; indicators – practically established manifestations in the development of criteria; the level of cognitive autonomy - the grouping of its criteria and indicators to a homogeneous system, which indicates a certain stage of development of cognitive autonomy - situational, unstable, professionally oriented, creative.

It was found out that the cadets` cognitive autonomy is defined as a complex feature that integrates cognitive motivation, willed desire for knowledge, a thesaurus of knowledge, a complex of skills, abilities, provides a manifestation of cognitive interests, initiative, activity and effective implementation of independent cognitive activity, even in professional situations of information uncertainty, shortage of time and in conditions of physical and mental load.

It is also shown that the pedagogical conditions for cognitive autonomy formation provide: the gradual complication of education and cognitive autonomy activity of cadets due to the increase of their educational autonomy; stimulation during the mental processes training with educational information technologies; introduction of interdisciplinary professionally-oriented tasks that require the solving of Internet resources. The analysis of these conditions` implementation showed a positive dynamic in the formation of cognitive autonomy of cadets.

Key words: *cognitive autonomy of cadets of MIA universities, the levels and the criteria of development, diagnostic methods.*

References

1. Lohvinenko, V. H. (2005), *Metodyka formuvannia piznavalnoi samostiinosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostei v protsesi vuvchennia informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii*, Kharkiv.
2. Serebriak, V. V. (2004), *Dukhovno-moralne vykhovannia kursantiv VNZ systemy MVS Ukrainy*, Luhansk.
3. Yavorska, H. Kh. (2006), *Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia sotsialno-profesiinoi zrilosti kursantiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy*, Kyiv.
4. Luzan, P. H. (2004), *Teoretychnii metodychni osnovy formuvannia navchalno-piznavalnoi aktyvnosti studentiv u vyshchyykh ahrarnykh zakladakh osvity*. Kyiv.
5. Valieiev, R. H. (2010), "Vykorystannia dydaktychnykh pryimive-Learning dlia rozvytku piznavalnoi samostiinosti subiektiv navchannia", *Postmetodyka*, No. 4 (95), pp. 7–14.

УДК 378.14

Гетта В. Г.,

кандидат педагогічних наук,
професор кафедри технологічної освіти та інформатики,
Чернігівський національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна;

Єрмак С. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент, учений секретар,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЩОДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано дидактичні та методичні засади запровадження в закладах вищої освіти компетентнісного підходу щодо навчання й виховання студентів. Розглянуто основні його поняття – компетентність, компетентнісний підхід, ключові компетентності, предметні компетентності, предметні та інші.

Запропоновано авторську структурно-функціональну модель впровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів вищої освіти. Визначено її складові та умови ефективного використання.

Обґрунтовано власну точку зору щодо формування змісту навчального процесу через компетентнісний підхід. Виходячи з досвіду і теоретичних міркувань рекомендовано його формувати на принципах фундаменталізації, гуманізації та демократизації, застосувавши сучасні наукові знання.

Ключові слова: компетентність, ключові компетентності, предметні компетентності, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Актуальність і необхідність впровадження компетентнісного підходу в освітніх закладах обумовлена зростаючими вимогами до освіти не тільки в нашій державі, а й в усьому світі. Сьогодні формування освітніх цілей відбувається не в окремо взятій державі, а на міждержавному та міжнаціональному рівнях. Основні пріоритети освіти є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти. Прикладом тому є Болонська декларація, до якої приєдналась і Україна. Відповідно до неї стратегією освіти є підготовка громадян, здатних виконувати не тільки суто свої обов'язки, а й грамотно, творчо вирішувати проблеми, бачити перспективу і діяти в її руслі. В документах про освіту говориться, що заклади освіти повинні готувати особистість, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого вирішення проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

На старих засадах педагогіки виконати такі завдання не тільки важко, а майже не можливо. Про це свідчить досвід багатьох країн світу і перш за все Європи і США, які ще на початку 80-х років минулого століття активно почали впроваджувати в навчальний процес ідею компетентнісного підходу в навчальних закладах усіх рівнів. На думку провідних учених-педагогів, компетентнісно орієнтований підхід до навчання в наших умовах сьогодні може дати суттєвий поштовх до кардинального покращення освітньої підготовки як молодого покоління, так і фахівців у галузі вищої освіти.

Важливою умовою ефективного впровадження компетентнісного підходу у навчанні є не копіювання досвіду інших держав, а творче використання його ідей і пристосування їх до умов нашої держави, особливо нині, є сприятливими для новаторства.

Оскільки компетентнісний підхід фактично, можна сказати, повинен стати методологією навчання, тобто охоплювати всі його сторони, то перш за все треба з'ясувати його суть. Від трактування цього поняття і суміжних до нього, як показує практика, багато в чому залежить ефективність його запровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показує аналіз літературних джерел, серед педагогів відсутня однаковість у визначенні понять, пов'язаних з компетентнісним підходом у навчанні.

Так О. Лебедев визначає компетентність як «індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії» [1].

Татур Ю. стверджує, що компетентність є якістю, характеристикою особистості, що надає їй право висловлювати судження в певній галузі, тим самим він підкреслює збиральний характер цього поняття [2].

Савченко А. під компетентністю теж розуміє інтегральну якість особистості, що говорить про готовність до діяльності в конкретній галузі [3].

Равен Дж. у своїх працях поняття компетентність трактує так: «Компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії у певній галузі і яка включає вузькоспеціальні знання, вміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії» [4].

У словниках поняття «компетентність» трактується, як «володіння знаннями, що дозволяють міркувати над чимось», або «знавець, авторитет у певній галузі».

У великому словнику німецької мови поняття «компетентність» трактується як здатність до дії та вміння використовувати знання у практичній діяльності.

Якщо з наведених трактувань поняття «компетентність» відокремити ключові слова, то майже всі автори характеризують компетентність як «здатність» до діяльності в певній галузі та як «інтегральну» якість особистості.

Отже, поняття «компетентність» можна трактувати як набуту у процесі навчання інтегральну здатність особистості (знання, вміння, досвід, ставлення) до творчої діяльності в певній галузі.

Щодо визначення поняття «компетенція» існують значно більші розбіжності.

Бондар С. вважає, що «компетенції – це здатність вирішувати проблеми, що забезпечується не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів» [5].

Таке тлумачення майже збігається з визначенням терміна «компетентність», з чим важко погодитись.

Краєвський В. розмежовує ці терміни і зазначає, що компетенція – це коло питань, щодо яких людина обізнана.

Шишов С., наприклад, зазначає «компетентність» не зводиться ні до знань, ні до навичок, бути компетентним не означає бути вченим чи освіченим [6].

Фішман Л. зазначає, що «компетенція не тільки як знання та вміння в тій чи іншій галузі, а як властивість, яка дозволяє людині здійснювати роботу в нічому [7].

Після розгляду різних тлумачень терміна «компетенція» ми розуміємо його як визнаний рівень знань, умінь, навичок, досвіду у певній галузі, тобто як потенціал особистості.

Розбіжності у трактуванні поняття «компетентнісний підхід» майже відсутні. На нашу думку, найбільш доступно його визначив О. Пометун – спрямованість навчального процесу на формування ключових і предметних компетентностей особис-

тості [8]. Хоча таке визначення потребує з'ясування понять «ключові» і «предметні» компетентності.

До ключових компетентностей належить комплекс якостей особистості, що дає можливість діяти у різних сферах життєдіяльності (вміння навчатись, спілкуватись, висловлювати думку, приймати рішення тощо).

Предметна компетентність (галузева) трактується як здатність особистості завоювати, розуміти і застосовувати знання певної галузі чи дисципліни.

Важливо зазначити, що компетентнісний підхід треба розглядати як особистісно орієнтований підхід, спрямований на формування цілком конкретних якостей, які важливі для людини як сьогодні, так і в майбутньому.

Формулювання цілей статті. Метою статті стала розробка структурно-функціональної моделі впровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Стосовно підготовки фахівців у закладах вищої освіти компетентнісний підхід повинен реалізовуватись у процесі вивчення навчальних дисциплін шляхом використання сучасних педагогічних технологій з широким застосуванням комп'ютерної техніки, мультимедійних засобів, інтерактивного навчання тощо. Образно кажучи для кожного студента повинен бути розроблений проект його переходу від школяра до спеціаліста в певній галузі зі сформованими ключовими і предметними компетентностями. Формування складових компетентностей повинно відбуватись послідовно, системно, від простих до більш досконалих світоглядних якостей. Вивчення загальноосвітніх дисциплін, виховний вплив повинні бути спрямовані на формування пізнавальних мотивів, потреби в навчанні, розвиток відповідальності, культури поведінки, вміння спілкуватись та співпрацювати тощо.

У педагогічній науці прийнято складні процеси навчання і виховання конструювати у вигляді структурно-функціональної моделі, яку можна назвати «концептуальна модель». Під цим терміном розуміється сукупність уявлень дослідника про цілі та завдання навчально-виховної діяльності, стан предмета дослі-

дження, системи «людина–людина» і власних способах керування впливом на них.

Розроблена нами узагальнена структурно-концептуальна модель компетентнісного навчання представлена на рисунку.

Рис. Структурно-функціональна модель компетентнісного навчання (авторська розробка)

Педагог С. Шишов пропонує сукупність компетентностей як перелік певних дій чи вмінь: вивчити, шукати, думати, співпрацювати, братися за справу та адаптуватися:

- вивчати (вміти вирішувати проблеми; вміти використовувати власний досвід; самостійно займатися власною освітою);
- шукати (добувати інформацію; вміти працювати з документами та класифікувати їх; консультуватися в експерта; працювати з різними базами даних);
- думати (критично мислити; відстоювати власну позицію та формувати власну думку; оцінювати соціальні звички, пов'язані із задоволенням, споживанням, навколишнім середовищем; вміти оцінювати твори літератури та мистецтва);

– співпрацювати (вміти співробітничати та працювати в групі; приймати рішення; вміти домовлятися; улагоджувати суперечки та конфлікти);

– братися за справу та адаптуватися: (нести відповідальності; вміти організувати свою роботу; вміти знаходити нові рішення; виявити гнучкість та зміни в своєму житті; бути стійким перед труднощами).

У структурно-функціональну модель входить складова «форми навчання». Виходячи з того, що останнім часом у закладах вищої освіти почало широко використовуватись дистанційне навчання, не вдаючись до детального його розгляду, треба зазначити, що за ним майбутнє. З появою штучного інтелекту воно може стати одним з основних форм навчання.

Прогнозується, що в майбутньому людина може отримати вищу освіту винятково шляхом дистанційного навчання. У спеціальних закладах отримати сертифікати з окремих дисциплін і за їх сукупністю відповідну спеціальність, професію. Процес дистанційного навчання може відбуватись будь-де і будь-коли, єдина умова – доступ до мережі Інтернет.

Дистанційне навчання в своїй основі має три складових: організаційну, педагогічну та інформаційну. Успішне його запровадження цілком залежить від готовності кожної з них до діяльності.

Термін «дистанційне навчання» вже говорить про те, що процес навчання відбувається на відстані. Сьогодні, а тим більше в майбутньому територіальних обмежень не буде. Навчання набуває інтернаціональних рис, світові досягнення науки, техніки стають доступними для всіх споживачів. З методичної точки зору воно є інтерактивним і персоналізованим. Студент чи фахівець будь-якої професії, спілкуючись з професором, ученим чи спеціалістом у цій галузі може з'ясувати те, що його цікавить, те, що йому потрібно для навчання чи роботи. Спілкування може відбуватися не тільки з наставником, а й засобами навчання, а в майбутньому, про що вже говорилося, з технічними пристроями штучного інтелекту. Дуже важливим у дистанційному навчанні є те, що слухач має можливість навчатись у будь-який зручний для нього час і в доступному для нього темпі.

У структуру моделі також входить, на нашу думку, важливий компонент «Педагогічні технології». Важливий він тому, що фак-

тично є «інструментом» реалізації компетентнісного підходу до навчання. У модель включено тільки найпоширеніші технології – проектна, проблемна, програмована і дистанційна. Проте на практиці з успіхом застосовуються і менш використовувані – відеоконференції, ігрові технології, технології співробітництва, технології для людей з обмеженими фізичними можливостями тощо.

Важливим компонентом моделі, який входить до «методів навчання», є семінарські заняття. Останнім часом у навчальних планах закладів вищої освіти відбувається зменшення кількості годин на семінарські заняття, а то і зовсім не виділяються. Чомусь вважається, що семінарські заняття потрібні тільки для гуманітарних дисциплін. На наш погляд, це хибна думка. На семінарських заняттях з будь-якої навчальної дисципліни формується і розвивається вміння спілкуватись, висловлювати думку, використовувати в розмовній мові поняття, притаманні певній науці.

Мислення нерозривно пов'язане з мовою. Мозок людини розвивається разом з органами мовлення, а здатність мислити – разом зі здатністю виражати думки за допомогою мови. Логічні форми, в яких відображається об'єктивна дійсність у свідомості людини, існують у формі мови. Слова або речення фіксують наші думки. Навчитись мислити правильно (логічно) – надзвичайно важливо для кожної людини, а навчитись мислити логічно є одним з головних завдань будь-якого закладу освіти, тим більше при компетентнісному підході до навчання.

Найбільш складним і найменш розробленим у педагогіці є структурний елемент моделі «засоби контролю» навчальних досягнень студентів. Тестування нині є найбільш поширеним засобом контролю, має більше недоліків, ніж переваг над іншим. З різних причин «усний екзамен» відійшов на другий план. Хоча тільки під час співбесіди викладача і студента викладач може визначити рівень засвоєння знань з навчальної дисципліни студентом, а студент зрозуміти, на скільки глибоко він засвоїв навчальний матеріал з цієї дисципліни. Недарма часто кажуть, що іспит – це продовження навчання. Повертаючись до ідеї про штучний інтелект, є надія на вирішення і цієї проблеми.

Надзвичайно важливою проблемою організації навчання на компетентнісних засадах є визначення змісту навчальної дисципліни і методики його викладання. Формування предметних (га-

лузевих) компетентностей проблема нова і слабо досліджена, а традиційна методика малоефективна.

Виходячи з досвіду й аналізу складових предметних компетентностей основною вимогою до змісту будь-якої навчальної дисципліни повинна бути фундаментальність наукових знань. Навчальна дисципліна повинна відображати сучасний стан науки на тому рівні, якого потребує конкретна професія. Ця вимога не нова, проте її реалізація повинна відбуватися по новому, з урахуванням предметних компетентностей – перспективності отриманих знань, їх практичного значення, можливості застосування під час виконання лабораторних чи практичних занять, виконання курсових і розрахункових робіт.

Знання з навчальної дисципліни повинні бути спрямовані на формування у студента світогляду – цілісної картини світу. Немає таких знань, які б не були пов'язані з природою, суспільством, людиною. Завдання навчання – розкрити цей зв'язок.

Гуманізація наукових знань – важлива вимога до змісту навчальної дисципліни. Це, мабуть, сьогодні є однією з найважливіших вимог до змісту будь-якої навчальної дисципліни.

Оскільки за результатами реформування наша освіта повинна стати компетентнісною, то виникає потреба переглянути її Державні стандарти і визначити ті компетентності, які повинні бути сформовані в результаті вивчення тієї чи іншої дисципліни.

Для реалізації компетентнісного підходу до навчання в закладах освіти треба дотримуватись низки вимог.

По-перше, учасникам освітнього процесу треба чітко усвідомити специфіку компетентнісного підходу до навчання.

По-друге, номенклатура освітніх компетентностей учасниками освітнього процесу повинна розглядатись як вимога, задана стандартами освіченості випускника закладу вищої освіти.

По-третє, процес формування освітніх компетентностей повинен бути чітко спланованим, структурованим і контрольованим.

По-четверте, формування ключових і предметних компетентностей повинно бути системним.

По-п'яте, впровадження компетентнісного підходу до навчання може дати позитивний результат тільки тоді, коли до нього будуть готові навчальний заклад, його викладачі та студенти.

Висновки. Таким чином, компетентнісно орієнтований підхід до навчання в закладах вищої освіти потребує методологічної перебудови освітнього процесу на принципах фундаменталізації, гуманізації і демократизації освіти, спрямування його на особистісний розвиток людини, формування в неї вміння використовувати набуті знання, бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, активно діяти, швидко і правильно приймати рішення, навчатись протягом життя.

Список використаних джерел

1. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании. *Школьные технологии*. 2004. № 5. С. 3–12.
2. Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыты философско-методичного анализа. *Педагогика*. 2005. № 4. С. 19–27.
3. Савченко А. М. Аспекты компетентности. *Директор школы*. 2004. № 6. С. 40–48.
4. Бібік А. М. Компетентнісний підхід: рефлексійний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: К.І.С., 2004. С. 47–52.
5. Бондар С. М. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8–9.
6. Шишов С. Н. Компетентностный подход в образовании: международный аспект. *Відкритий урок*. 2004. № 17. С. 20–21.
7. Фишман Н. С. Подходы к оценке уровня сформированности ключевых компетентностей учащихся. *Методист: научно-методический журнал*. 2007. № 2. С. 13–16.
8. Пометун О. К. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.

Hetta V.,

PhD in Pedagogics,

Professor of technological education and computer sciences,

T. Shevchenko, Chernihiv National University,

«Chernihiv Coliegium», Chernihiv, Ukraine;

Yermak S.,

PhD in Pedagogics, Associate Professor, Scientific Secretary,

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

COMPETENCE TREND TO SPECIALISTS' TRAINING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Growing demands for education cause urgency and necessity to implement the competence trend to specialists' training in higher educational institutions not only

in our country but all over the world. Nowadays educational goals are being formed not only in a certain country but at the interstate and international levels. Major priorities of education are strategic landmarks of the international community.

To reach such goals on the old grounds of pedagogy is not only difficult but almost impossible. It is proved by the experience of many countries of the world, and, first of all, in Europe and the USA. It is here that the idea of the competence trend in educational institutions of all levels has been actively implemented into the learning process at the beginning of the 80-ies of the last century.

The article covers the didactic and methodical grounds of the competence approach implementation in students' studies and education in the institutions of higher education. Its main concepts such as competence, competence trend, key competences, subject competences and others are considered.

The authors offer their structural and functional model of the competence approach implementation in the educational process of higher educational institutions. Its parts are analyzed and discussed with the conditions of its effective use.

The authors express their point of view of the educational process content formation through the competence approach. Considering the theoretical thinking and experience, its forming is suggested on the principles of the fundamental nature, humanization and democratization on the basis of using modern scientific knowledge.

One should follow a number of requirements to implement the competence trend to training in higher educational institutions.

Firstly, participants of the learning process should be clearly aware of the specific character of the competence trend to training.

Secondly, participants of the educational process should consider the educational competences as the requirements set by a graduate's erudition standards.

Thirdly, the process of the educational competences formation should be clearly planned, structured and controlled.

Fourthly, the formation of the key and subject competences is to be systematic.

Fifth, implementation of the competence trend to training can be positive only when an educational institution, its lecturers and students will be ready for it.

In the article the authors express their opinion about the need to reconsider the state standards in subjects learning. They think that subjects should include key and subject competences that will promote to aim the educational process at achieving the major didactic goal.

In the authors' opinion the use of modern pedagogical technologies is of great importance in the competence trend implementation.

Key words: *competence, key competences, subject competences, competence trend.*

References

1. Lebedev, O. E. (2004), "Competence trend to education", *School technologies*, No. 5, pp. 3–12.

2. Andreev, A. L. (2005), "Competence paradigm in education: experiments of the philosophic and methodical analysis", *Pedahohyka*, No. 4, pp. 19–27.

3. Savchenko, A. M. (2004), "Competence aspects", *Dyrector shkoly*, No. 6, pp. 40–48.

4. Bibik, A. M. (2004), "Competence trend: reflexological analysis", *Competence trend in modern education: the world experience and perspectives in Ukraine*, K.I.S., Kyiv, pp. 47–52.

5. Bondar, S. M. (2003), "Personality's competence – an integral component of pupils' learning achievements", *Biology and Chemistry at school*, No. 2, pp. 8–9.

6. Shyshov, S. N. (2004), "Competence trend to education: international aspect", *Vidkrytyi urok*, No. 17, pp. 20–21.

7. Fishman, N. S. (2007), "Trends to levels estimation of pupils' key competences", *Metodyst: Scientific and methodic magazine*, No. 2, pp. 13–16.

8. Pometun, O. K. (2005), "Competence trend-the most important landmark of the modern education development", *Ridna Shkola*, No. 1, pp. 65–69.

УДК 330.342

Гончаренко О. Г.,

доктор економічних наук, доцент,
начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ЯК ОБ'ЄКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Статтю присвячено дослідженню «системи» як множини об'єктів, що взаємодіють між собою та набувають певних властивостей. Встановлено, що процес розвитку системи супроводжується перетворенням або статичністю елементів, а людина визначає основні засади її функціонування та обумовлює вектори еволюційного розвитку. Виходячи з цього соціально-економічну систему досліджено через призму економічної і соціальної сфери. Встановлено, що серед теоретико-методологічних підходів дослідження системи поширеними є формаційний та цивілізаційний підходи. Як системну методологію дослідження визначено кібернетику (як науку про управління складними системами) та синергетику (як науку про системи, що складаються з великої кількості підсистем, які взаємодіють між собою). Доведено, що одним із напрямів міждисциплінарних досліджень соціально-економічної системи з позиції соціосинергетичного підходу, економіки та психології є дослідження природи людських потреб і шляхів їхнього задоволення.

Ключові слова: система, соціально-економічна система, кібернетика, синергетика, соціосинергетика, економіка, психологія.

Постановка проблеми. Соціально-економічні, суспільні та цивілізаційні явища зумовлені трансформацією світового господарства в XXI столітті, характеризуються специфічними і фундаментальними зрушеннями соціально-економічних систем різного рівня. Дослідження «системи» як об'єкта або множини об'єктів, які взаємодіють між собою та набувають певних властивостей широко окреслюється в наукових працях. Так, В. Жолдак і С. Сейранов під системою розуміють «впорядковану сукупність структурних і/або функціональних елементів інформації, енергії, речовини, які утворюють ціле, що володіє особливостями і властивостями, які відсутні у складових її елементів, узятих окремо» [5, с. 56]. Крім того, можна визначити систему як структуровану сукупність елементів, що з метою поступального розвитку певного об'єкта знаходяться у взаємозв'язку. Процес розвитку супроводжується зникненням, перетворенням або статичністю елементів системи. У зв'язку з

антропометричним зворотом кінця ХХ століття актуальним є антропоцентричний принцип аналізу системи та її похідних – «соціальна система» або «соціально-економічна система», які визнаються дотичними поняттями, бо саме людина шляхом встановлення цілей та потреб визначає основні засади її функціонування й обумовлює вектори еволюційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи розуміння розвитку соціально-економічних систем як нерівноважних структур визначено в працях К. Маркса та Ф. Енгельса. Врахування просторових ознак функціонування системи, її внутрішніх і зовнішніх характеристик, екзогенного й ендогенного простору досліджено в працях С. Біра, Дж. Кліра, У. Ешбі, Г. Клейнера. Питання відповідності соціально-економічної системи вимогам само-розвивальної системи будь-якої складності досліджено в працях Р. Нельсона, С. Уінтера, Д. Норта. Динамічні характеристики соціальних систем, їх рух, функціонування в часі описані Л. Берталанфі, С. Біром, А. Богдановим, Н. Вінером, Д. Форрестером та Р. Акоффом. Економічна діяльність як важливий елемент соціальної системи та складний багатоаспектний об'єкт з великою кількістю прямих і обернених позитивних та від'ємних зв'язків досліджена Ф. Лістом, М. Кондратьєвим, Й. Шумпетером, Ф. Хаєком.

Формулювання цілей статті полягає у дослідженні функціонування соціально-економічних систем з позиції міждисциплінарних наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Розгляд будь-якої системи не може бути розпочатий без виділення її характеристик. Найбільш вдалим у цьому плані є позиція Р. Голова, який до основних характеристик системи відніс такі: набір упорядкованих компонентів; емерджентність (неможливість зведення властивостей системи до суми властивостей її компонентів); внутрішня структурна впорядкованість; наявність матеріальних і енергетичних потоків між елементами системи і навколишнім середовищем; зворотний зв'язок із зовнішнім середовищем, що дозволяє оцінити стан системи (руйнування або стійкість); схильність до збереження своєї структури [3, с. 91].

На основі цього обов'язково треба наголосити, що розглядати відокремлено соціальну та економічну системи – це свідомо робити помилку. Справа в тому, що економічна система тісно пов'язана з соціальною, адже і перша і друга є продуктами взаємодії або громадян конкретної країни, або взагалі людства. Водночас економіка та соціальна сфера – взаємодетермінанти, вони впливають одна на одну. Так, соціальна сфера впливає на економічну через підвищення освітнього та культурного рівнів людини, покращення культурно-побутових умов її існування, завдяки зниженню рівня захворюваності тощо. Усе це відповідно впливає на продуктивність праці робітників, корегування споживання в бік більшої обґрунтованості витрачання коштів, раціонального використання вільного часу й т. ін. А це, в свою чергу, означає, що поняття «соціально-економічна система» необхідно розглядати комплексно, не відриваючи одну категорію від іншої. Зазначена комплексність не могла бути не поміченою й призвела до формування установки: «Вивчати соціально-економічну систему можна винятково в рамках міждисциплінарних досліджень, з опорою на певне методологічне підґрунття».

Зазначимо, що серед теоретико-методологічних підходів визначення сутності соціально-економічної системи найбільш «вживаними» є формаційний і цивілізаційний підходи. Засновники формаційної моделі К. Маркс та Ф. Енгельс вважають, що еволюційний процес розвитку соціально-економічної системи і механізм її побудови заснований на використанні принципів діалектичної логіки (історичного матеріалізму). В теорії діалектичного процесу як стабільність, так і зміни пояснюються боротьбою між продуктивними силами та виробничими відносинами, що забезпечує рівновагу в системі. Перевага однієї сили порушує рівновагу та детермінує перехід на нову стадію розвитку. Матеріалістична діалектика є основою формування сучасного системного мислення в еволюції складних організаційних систем, у тому числі і соціально-економічних.

Засновником цивілізаційного підходу є Г. Спенсер, ідеї якого покладено в основу теорії розвитку соціальних систем і відокремлення історичної стадії еволюції суспільства від простого до складного. Пізніше його ідеї були розвинені в працях

У. Ростоу (теорія індустріального суспільства), Д. Белла і О. Тоффлера (теорія постіндустріального суспільства), І. Валерштайна (теорія глобального суспільства), Н. Лумана (теорія комунікативного суспільства) тощо. На думку Г. Спенсера, основою розвитку складної системи є диференціація, тобто процес спеціалізації та розподілу функцій між частинами і відбір стійких структурних співвідношень [15, с. 128]. Диференціація неминуха, оскільки будь-які кінцеві однорідні системи нестійкі за рахунок дії різноманітних екзогенних сил. У міру зростання складності та різноманітності в системах прискорюється темп диференціації. Еволюційні перетворення проходять у напрямку підвищення гармонізації, структурної і функціональної відповідності всіх складових системи. Диференціація завжди супроводжується інтеграцією (об'єднанням складних елементів підсистеми), а рушієм еволюційного процесу є стан динамічної рівноваги, що володіє самозбереженням і здатністю до адаптації в нових умовах. Отже, еволюція будь-якої системи проходить шляхом ускладнення її організації, хоча виникнення «невідповідностей» у середині системи може призвести до розпаду окремих її частин.

Поряд з теоріями соціальної еволюції, які базуються на ідеях прогресу, існують й інші цивілізаційні підходи, що заперечують ідею однолінійного прогресивного розвитку людства. В їх основу покладена концепція культурно-історичних типів розвитку суспільства, що передбачає циклічність та нелінійність розвитку народів, або альтернативності розвитку і підпорядкування загальним космічним процесам і явищам (наприклад, наявності тісного зв'язку пасіонарності з сонячною активністю) тощо.

Починаючи з 1980-х років минулого століття формується чітка наукова парадигма дослідження соціально-економічних систем, що ґрунтується на зміні умов господарської діяльності, враховує вплив наукових розробок і досліджень на ефективність різноманітних видів економічної діяльності, а також виходить з існування великого масиву інформації, що не може бути використаним у межах існуючої системної парадигми. Вказана парадигма знайшла своє відображення в концепції Д. Норта, на думку якого ігнорування дії факторів екзогенного і ендегенного

впливу може призвести до деградації соціально-економічної системи в ході проведення її ринкових перетворень [11, с. 67].

Як основа системної методології, що досліджує розвиток соціально-економічних систем, практично всіма науковцями визнається кібернетика, яка претендує на роль всеохопної науки про управління складними системами будь-якого порядку. На думку її засновників Н. Вінера, Ст. Біра, Г. Клауса, кібернетика є наукою про загальні принципи управління в техніці, людському суспільстві та в живих організмах [2, с. 229]. Завдяки кібернетиці сучасна наука значно розширила свій понятійний апарат за рахунок концепції «чорного ящика», аналогій з механізмами управління, що реалізуються в біологічних системах (гомеостазіс), і таких понять, як «зворотній зв'язок», «вхід-вихід системи», «інформація» тощо. Однак сам Ст. Бір у своїх працях зазначає, що управління соціально-економічною системою – це управління не людьми, фінансовими ресурсами, матеріальними потоками чи інформацією, а перш за все, управління складністю. Мірою складності є різноманітність станів, а тому в основу життєдіяльності системи покладено дію закону необхідної різноманітності У. Ешбі (набір управлінських реакцій повинен бути не менш різноманітним, ніж набір можливих станів середовища, проблемних ситуацій в оточенні системи) [1, с.136].

Проте кібернетика не може бути визнана єдиною та головною у вивченні соціально-економічної системи, адже вона не здатна забезпечити вирішення всієї гами проблем, які виникають у ході управління складними системами. Наприклад, можна нагадати, що «операційну замкнутість» система сприймає і посилює, на нашу думку, щось незначне, а ігнорує вхідний сигнал, тобто виявляє внутрішню детермінацію, дотримуючись внутрішніх законів. Вхідним поштовхом може бути ланцюг рекурсивних змін, тоді результат буде залежати не від входу, а від внутрішніх зв'язків і властивостей системи, які також можуть змінюватися, тому кібернетичний принцип «чорного ящика» в цьому випадку не працює. Тому подібні кібернетичні «прогалини» усуваються з допомогою синергетики.

На думку Г. Хакена, який вважається «батьком синергетики», остання – це наука про системи, що складаються з великої

кількості частин, компонентів чи підсистем, які взаємодіють між собою. Сучасні вчені трактують синергетику як науку про основні закони самоорганізації складних систем і включають до її складу такі галузі, як нелінійна динаміка, біруфікації, хвилі, солітони, польові ефекти тощо [16, с. 359]. Головною особливістю синергетики на сучасному етапі її розвитку, і відмінністю від кібернетики, є винайдення шляхів перетворення нестійкої системи в стійку і знаходження механізмів, які забезпечать неминучість такого переходу, а також аналізу діапазону та ієрархії детермінуючих факторів, що обумовлюють фази переходу [12, с. 47]. Синергетика розглядає два основних аспекти динаміки складних систем. Перший – самоорганізацію і формування стійкості структур у відкритих нелінійних системах та другий – еволюційні процеси і фазові перетворення в складних системах [9, с. 204]. У першому випадку умови зовнішнього середовища і потоки енергії через систему вважаються порівняно постійними, а тому завдання полягає у виявленні закономірностей утворення структур і їх властивостей. У другому випадку умови зовнішнього середовища і потоки енергії вже не вважаються постійними. При цьому зміни можуть мати як екзогенну причину, так і ендогенну, тобто бути наслідком оберненого впливу на середовище існування. Зміна умов функціонування через деякий час приводить до втрати стійкості існуючих структур. Нестійкість, яка виникає при цьому, запускає динамічний процес переформування системи і виникнення нових впорядкованих структур. Чергування періодів відносної стабільності й динамічних переходів (криз) становить сутність еволюційного процесу, який властивий нелінійним відкритим системам. Характеристики принципів соціально-економічних систем і характер їх вияву відображено в таблиці.

Таблиця

Характеристики принципів соціально-економічних систем з позиції синергетики

Принцип	Характер вияву
1	2
Самоорганізація	Відбувається процес розвитку системи від хаотичного до впорядкованого

Закінчення табл.

1	2
Самовідтворення	Утворення точних копій самої системи та її підсистем, потенційна здатність зберігати інформацію (у вигляді структури зв'язків між елементами системи)
Кооперативність	Здатність до виникнення колективних ефектів (ефекту синергізму) і синхронізації процесів
Асиметрія	Перехід системи з однієї фази в іншу змінюють конфігурацію соціально-економічної системи
Спонтанність	Утворюється «ефект метелика», коли незначні із загальносистемної точки зору події призводять до глобальних змін соціально-економічної системи
Сукцесійність	Послідовний процес переходу з однієї фази в іншу за умови зміни не якісних ознак елементів, а їх відносин

У рамках синергетики важливими міждисциплінарними напрямками наукових досліджень на сучасному етапі її розвитку є дослідження самоорганізації соціальних систем (соціосинергетика), базовими поняттями якої є спонтанні (самоорганізовані, слабоструктуровані), когерентні (узгоджені) соціальні процеси, соціальна коеволюція, соціальні алгоритми, альтернативні рішення, нелінійні сітьові організаційні структури тощо [7, с. 28].

Спираючись на глобалістику та її методології (їх дві – біосферна та ресурсна), можна зазначити, що структурні зміни у світовій економіці на початку XXI століття дозволяють ученим окреслити тенденції нового етапу в розвитку соціально-економічних систем і людського суспільства та доволі прискіпливо їх вивчати й на основі отриманих даних модулювати тренди в майбутнє. Так, М. Делягін виділяє такі тенденції [4, с. 143]:

1. Зміна відносин людини і природи – пізнання людиною своєї сутності приводить до розповсюдження нових видів діяльності в глобальному масштабі, де одну з провідних позицій посідає маніпулювання людською свідомістю, й, відповідно, на зміну індустріальним технологіям приходять технології впливу на людину.

2. Зміна ролі знань у сучасному суспільстві та економіці – знання є основою управління людьми в глобальному вимірі, тож соціальні еліти не зацікавлені в розповсюдженні їх серед широких верств населення. Знання (як і в доіндустріальній епохи) знову стають «надбанням обраних». Це в свою чергу породжує па-

радоксальну ситуацію: простому члену суспільства знання стають не потрібними, зайвими, а їх отримання визнається зайвою витратою психобіологічної енергії. Проходить чітка сегрегація існуючого знання: знання для глобальної еліти і знання для соціальних «низів».

3. Формування нового всесвітньо-історичного суб'єкта, глобального управлінського класу з представників топ-менеджерів великих світових корпорацій. Управління на вищому рівні забезпечується транснаціональними корпораціями та монополістичними об'єднаннями, які зацікавлені в стримуванні темпів розвитку науково-технічного прогресу і «консервуванні» існуючої економічної ситуації.

4. Поширення сучасних автоматизованих технологій перетворює в непотрібну тривалу і високовитратну масову підготовку робітників та спеціалістів практично в усіх видах економічної діяльності (освіта, медицина, будівництво, промисловість, транспорт тощо). Сформувавши середній клас у більшості країн світу, ця категорія працівників не користується попитом на ринку праці, а тому проходить його «утилізація».

Подальший розвиток синергетичної та глобалістичної методології за рахунок дослідження поточної ситуації на глобальних ринках відповідає ідеям, які реалізуються представниками бізнес-спільноти. Засновник фінансової теорії рефлексивності Дж. Сорос спростовує постулат про те, що глобальний фінансовий ринок прагне рівноваги і припускає як його саморозвиток, так і самознищення. На думку Дж. Сороса, рефлексивність породжує невизначеність, яка не підлягає кількісній оцінці, а ймовірність настання подій не можна прорахувати [14, с. 74–75]. Напевне саме теорія рефлексивності проводить чіткий розподіл між синергетикою, що вивчає складні системи біологічної природи, і синергетикою, пов'язаною з соціальною сферою (соціо-синергетикою).

Отже, в межах соціосинергетичної парадигми є достатня кількість теоретичного і емпіричного матеріалу, який дозволяє повному оцінити економічні знання про природу і характер соціально-економічних систем. Але багато питань залишаються недослідженими, наприклад, проблематика дефініцій (тобто співвідно-

шення існуючого категорійного апарату синергетики і соціосинергетики з господарською діяльністю), а також питань типології і класифікації соціально-економічних систем у межах соціосинергетичного напрямку наукових досліджень. Якщо в першому випадку вже з'являються наукові дослідження, наприклад, напрацювання В. Б. Зангаз синергетичної економіки [6, с. 187], то в другому – практично відсутні.

Незважаючи на те, що домінуюча позиція в економічній науці належить інституціонально-технологічному і формаційному підходам, згідно з якими послідовна зміна етапів у розвитку людського суспільства проходить від первісно-общинного, рабовласницького, феодального, капіталістичного, аграрного, промислового до індустріального способів суспільного виробництва, та в останні десятиріччя все частіше рушійною силою соціальних перетворень визнається розвиток продуктивних сил суспільства, а особливо – людський капітал, що включає в себе багато складових та визначається як підсистема соціально-економічної системи.

Нагадаймо, обґрунтування процесу розвитку продуктивних сил суспільства покладено в основу постійно відтворюваного процесу розвитку і задоволення людських потреб. Постійно зростаючі потреби людей приводять до збільшення споживчого попиту на ринках товарів і послуг, для задоволення яких необхідне зростання виробництва і поява продукції з новими споживчими властивостями. Таке завдання вирішують учені, конструктори, інженери, які вдосконалюють технології виробничого процесу, а також фахівці, що беруть участь у процесі розвитку продуктивних сил суспільства (працівники закладів освіти, медичних установ). Маєвський В. вбачає процес економічної еволюції в переході від одного технологічного укладу до іншого, який супроводжується зростанням масштабів виробництва, продуктивності праці, ускладненням господарських зв'язків [8, с. 5]. Але залишається багато вчених, які відстоюючи позиції технологічного чи економічного детермінізму («людина як функція економіки»), розглядають процес економічної еволюції як процес розгортання саморозвивальної системи щодо задоволення потреб людей. Технології, масштаби виробництва, продуктивність праці і багатоаспектність господарських

зв'язків розглядаються лише як системна основа для її розвитку. Цю тезу просто довести, розглядаючи розвиток комунікативних потреб людини, тобто потреб у спілкуванні. А з появою Інтернету і його проникненням у наше повсякденне життя поняття «масштаби виробництва», «продуктивність праці», «господарські зв'язки і відносини» змінюють своє наповнення та зміст (у рейтингу великих світових корпорацій перші місця посідають не класичні індустріальні компанії, а бренди, побудовані на використанні інтернет-технологій). Такі компанії, з одного боку, можуть дійсно ускладнюватися, а з іншого – спрощуватися. І такий підхід до еволюції соціально-економічних систем є прийнятнішим для соціосинергетичної парадигми, ніж традиційний технократичний.

І саме в рамках цього доречно акцентувати увагу, що одним із напрямків міждисциплінарних досліджень соціально-економічної системи з використанням соціосинергетичного підходу та надбань економіки і психології є вивчення природи людських потреб та шляхів їхнього задоволення. По суті, економічна система складається із взаємозв'язків між суб'єктами щодо відтворення життєвості суспільства за допомогою створення і використання продуктів праці, тобто виробничих відносин. Виробничі відносини є стосунками між людьми. Відповідно і соціально-економічна система не просто охоплює весь суспільний устрій, вона складається з соціальних інститутів, які регулюють правила відносин між суб'єктами в усіх суспільних сферах, породжуючи певні потреби і створюючи умови для їхнього задоволення. Зазначимо, що останній напрямок частіше за інші ставав і стає об'єктом теоретичних та практичних досліджень.

Висновки. Соціально-економічна система є складним елементом сучасного світу, тому вимагає міждисциплінарних досліджень та підходів. Серед різних напрямків найбільш продуктивним у плані аналізу соціально-економічної системи є синергетика. Проте остання має низку «слабких місць», які обумовлені тим, що, по-перше, синергетичне соціальне бачення є актуальним в умовах глобальних трансформацій та швидких змін, що приводить до постійного коректування усталених понять, категорій та методологічних підходів; по-друге, існує думка, що соціосинергетика не вносить якісно нових знань у порів-

нянні з діалектикою, а лише трансформує традиційні поняття [10, с. 11]. Для підсилення соціосинергетичного підходу до соціально-економічної системи й доцільно йти шляхом організації та проведення наукових досліджень з суміжними з економікою науками, наприклад, психологією, правом тощо.

Список використаних джерел

1. Бир Ст. Кибернетика и управление производством. Москва: Физматгиз, 1963. 276 с.
2. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / под ред. Г. Н. Поварова. Москва: Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. 344 с.
3. Голов Р. С. Инновационно-синергетическое развитие промышленных организаций: теория и методология. Москва: Дашков и К, 2013. 420 с.
4. Делягин М. Грядущее как риск. Глобальный кризис. Путешествие будет тревожным. *Новый мир*. 2010. № 11. С. 135–148.
5. Жолдак В. И. Менеджмент: монографія. Москва: Физическая культура, 2006. URL: <https://rucont.ru/efd/286719>.
6. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Москва: Мир, 1999. 335 с.
7. Карпичев В. С. Идея неравновесности – возможности для социологии. *Социологические исследования*. 2008. № 10. С. 23–28.
8. Маевский В. И. Экономическая эволюция и экономическая генетика. *Вопросы экономики*. 1994. № 5. С. 4–21.
9. Малков С. Ю. Применение синергетики для моделирования социальных процессов. *Синергетическая парадигма. Социальная синергетика*. Москва: Прогресс – Традиция, 2009. С. 203–204.
10. Мейн С. В. Заметки о редукционизме. Методология биологии: новые идеи (синергетика, семиотика, коэволюция). Москва: Эдиториал УРСС, 2001. С. 5–13.
11. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва: Начала, 1997. 190 с.
12. Режабек Е. Я. Синергетические представления и социальная реальность. *Синергетическая парадигма. Социальная синергетика*. Москва: Прогресс – Традиция, 2009. С. 37–62.
13. Смирнов М. Синергетика. Введение в понятие. *РИСК*. 2005. № 2. С. 79–83.
14. Сорос Дж. Мировой экономический кризис и его значение. Новая парадигма финансовых рынков: пер. с англ. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2010. 272 с.

15. Спенсер Г. Соціологія: навч. посібник. Львів: Укр. акад. друкарства, 2005. 360 с.

16. Хакен Г. Самоорганізуючеся общество. *Синергетическая парадигма. Социальная синергетика*. Москва: Прогресс – Традиция, 2009. С. 350–369.

Honcharenko O.,

Grand PhD of Economic Sciences, Assistant Professor,

Head of Economic and Social Department,

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

SOCIO-ECONOMIC SYSTEM AS AN OBJECT OF INTER-DISCIPLINARY SCIENTIFIC RESEARCHES

The article is addresses to studying a "system" as many objects that interact with each other and acquire certain properties. It is established that the process of system developing is accompanied by transformation or static elements, and a person determines the basic principles of its functioning and specify the vectors of evolutionary development. According to this, socio-economic system is investigated through the prism of economic and social sphere. It is identified that among theoretical and methodological approaches of the essence definition of socio-economic system the most widespread are formational and civilizational approaches, as well as those that provide the idea of one-line progressive development of humanity, which is based on the concept of cultural and historical types of development of a society. As a systematic methodology of the research the following are defined: Cybernetics (as a science of complex systems managing) and Synergetics (as a science about the systems consisting of a large number of parts, components or subsystems that interact with each other, as well as the ways of transforming an unstable system into a stable one and the hierarchy of determinant factors that determine the transition phases). It was established that Synergetics studied such two aspects of complex systems as: self-organization and formation of structural stability in open nonlinear systems as well as evolutionary processes and phase transformations in them. The characteristics of the principles of social and economic systems from the Synergetics' point of view, such as: self-organization, self-reproduction, cooperation, asymmetry, spontaneity, succession, etc., were determined. It is proved that one of the directions of interdisciplinary researches of socio-economic system from the point of socio-synergetic approach, Economics and Psychology is studying the nature of human needs and the ways of their satisfaction.

Key words: system, socio-economic system, Cybernetics, Synergetics, Socio-Synergetics, Economics, Psychology.

References

1. Bir St., Art. (1963), *Cybernetics and production management*, Fizmatgiz, Moscow, 276 p.

2. Wiener, N. (1983), "Cybernetics, or control and communication in the animal and the machine", G. N. Cookov (Ed.), *Main edition of publications for foreign countries Science*, Moscow, 344 p.

3. Golov, R. S. (2013), “*Innovative-synergetic development of industrial organizations: theory and methodology*”, Dashkov and Co., Moscow, 420 p.

4. Delyagin, M. (2010), “The future as a risk. Global crisis. The journey will be disturbing”, *New World*, No. 11, pp. 135–148.

5. Zholdak, V. I. and Seyranov S. G. (2006), *Management*, available at: <https://rucont.ru/efd/286719>.

6. Zang, V. B. (1999), *Synergetic economics*, World, Moscow. 335 p.

7. Karpichev, V. S. (2008), “The idea of disequilibrium – opportunities for sociology”, *Sociological studies*, No. 10, pp. 23–28.

8. Mayevsky, V. I. (1994), “Economic evolution and economic genetics”, *Voprosy ekonomiki*, No. 5, pp. 4–21.

9. Malkov, S. Yu. (2009), “The use of synergetics for the social processes process”, *Synergetic paradigm. Social synergy*, Progress – Tradition, Moscow, pp. 203–204.

10. Mayne, S. V. (2001), “Notes on reductionism”, *Methodology of biology: new ideas (synergetic, semiotics, coevolution)*, Editorial URSS, Moscow, pp. 5–13.

11. North, D. (1997), *Institutions, institutional change and the functioning of the economy*, Beginning, Moscow, 190 p.

12. Rezhabek, E. Ya. (2009), “Synergistic views and social reality”, *Synergetic paradigm. Social synergy*, Progress – Tradition, Moscow, pp. 37–62.

13. Smirnov, M. (2005), Synergetic. Introduction to the concept, *RISK*, No. 2, pp. 79–83.

14. Soros, J. (2010), *World Economic Crisis and Its Meaning. New paradigm of financial markets*, Ivanov and Ferber Publishing House, Moscow, 272 p.

15. Spencer, G. (2005), *Sociology: Navc. Posibnik*, Ukr. Acad. Drukarstva, Lviv, 360 p.

16. Haken, G. (2009), “Self-organizing society”, *Synergetic paradigm. Social synergy*, Progress – Tradition, Moscow, pp. 350–369.

УДК 159.942.5

Дем'яненко Ю. О.,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ РОЗВИТКУ ВМІННЯ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ВЛАСНОГО ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ

У статті розглянуто особливості синдрому емоційного вигорання та його негативний вплив на особистість професіонала. Проаналізовано місце та значення емоційного аспекту особистості в стійких тенденціях, конкретних формах і способах взаємодії. Наголошено, що у ході взаємодії емоційні взаємовпливи суб'єктів породжують їх взаємну обумовленість. Запропоновано впровадження тренінгових занять серед спеціалістів, що працюють у системі «людина–людина», для розвитку в них навичок усвідомлення та саморегуляції власних емоційних станів.

Наведено авторську розробку тренінгового заняття щодо формування вміння визначати власні емоційні стани, причини їх виникнення та наслідки; методи регуляції різноманітних емоційних станів та вміння розвивати здатність до адекватного оцінювання власних можливостей.

Ключові слова: емоційний стан, емоційне вигорання, емоційна напруга, регулювання емоційного стану, саморегуляція емоційних станів, тренінгове заняття.

Постановка проблеми. Інтенсифікація суспільних відносин робить наше життя все більш динамічнішим. У гонитві за власним «місцем під сонцем» виграє той, хто швидше за інших приймає рішення, зорієнтується у складних ситуаціях як особистого життя, так і професійного. Це супроводжується сильними емоційними реакціями, які з часом виснажують нервову систему. Особливо це стосується людей, які працюють у системі «людина–людина», через це власні емоції можуть вступати в конфлікт з емоціями «клієнта» створюючи конфліктні тенденції у самосвідомості особистості, що входить у професійне спілкування – між необхідністю відповідати стану клієнта і прагненням відстояти свою власну, професійну позицію у взаємодії [1, с. 84]. Зазначені конфліктні тенденції створюють негативні емоційні стани, які свідомо чи несвідомо блокують продуктивний стиль міжособистісної взаємодії, що виявляє себе в неадекватному вибірковому емоційному реагуванні, запобіжній стратегії контакту, а згодом до емоційного вигорання працівника.

У зв'язку із збільшенням масштабів емоційного вигорання серед представників професій, що безпосередньо працюють з людьми, поступово серед науковців набуває все більшої популярності тематика, присвячена цьому феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема синдрому емоційного вигорання порушувалась у роботах зарубіжних і вітчизняних учених протягом останніх тридцяти років. Дослідження були присвячені змісту, структурі та методам його діагностики (Х. Фрейденбергер, У. Шуфелі, К. Маслач, В. Бойко, Н. Водоп'янова, С. Максименко, Л. Карамушка, Г. Ложкін, М. Смульсон, Т. Форманюк Т. Зайчикова, А. Юр'єв, І. Куш, М. Буриш, О. Старченкова та ін.).

Викликають інтерес і роботи науковців, присвячені аналізу конкретних стадій та моделей синдрому емоційного вигорання (Дж. Грінберг, Б. Перлман, Е. Хартман, М. Буриш, Д. Дирендонк, В. Шауфелі, Х. Сікста, К. Маслач, С. Джексон, А. Чіром, А. Пайнс та ін.). Однак профілактиці емоційних станів приділено недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті: здійснити теоретичний аналіз особливостей впливу негативних емоційних станів на професійну діяльність особистості; обґрунтувати необхідність впровадження профілактичних заходів щодо запобігання емоційного вигорання співробітників; запропонувати схему заняття-тренінгу, направлено на усвідомлення власних емоційних станів особистістю та отримання навичок їх саморегуляції з метою запобігання емоційного вигорання.

Виклад основного матеріалу. Емоційний аспект відіграє важливу роль у базисних орієнтаціях особистості, у стійких тенденціях, конкретних формах і способах взаємодії. У ході взаємодії емоційні взаємовпливи суб'єктів породжують їх взаємну обумовленість. В умовах сприятливої взаємодії з іншими індивідуальні можливості людини зростають, люди не відчувають напруження і, знаходячись на одній емоційній хвилі, швидше й ефективніше вирішують поставлені завдання. У ситуації емоційної перенапруги, спустошення, втоми та вияву негативних емоцій фахівця обидва суб'єкта спілкування відчувають напругу.

Дослідження показують, що працівники в системі «людина–людина» в ході виконання своєї професійної діяльності з часом починають відчувати емоційну перенапругу, спустошеність, втому і вичерпаність емоційних ресурсів. Людина відчуває, що не може віддаватися роботі, як раніше. Виникає відчуття «приглушеності», «притупленості» емоцій, в особливо важких виявах можливі емоційні зриви. Цинізм – психологічна захисна реакція, що передбачає негативне, бездушне ставлення до роботи колег, організації та предмета своєї праці. Зокрема, в соціальній сфері під час деперсоналізації виникає байдуже, негуманне, цинічне ставлення до людей, з якими працюють [1, с. 85]. Усі зазначені емоційні переживання відповідають симптомам емоційного вигорання.

Тому дуже важливими є профілактичні заходи щодо запобігання емоційного вигорання співробітників.

Профілактика емоційного вигорання має бути спрямована на ефективне застосування власних особистісних ресурсів, вчасне їх відновлення; оволодіння методами мінімізації наслідків стресогених чинників у професійній діяльності.

У першу чергу це можливо досягти заходами просвітницького характеру, направлених на вивчення способів усвідомлення власних емоційних переживань та регулювання емоцій, адекватного емоційного реагування в різних ситуаціях, мотивації до особистісного зросту [2, с. 93].

Нами запропоновано програму тренінгового заняття, направлено на розвиток вміння саморегуляції власного емоційного стану.

Мета заняття: формування вміння визначення власних емоційних станів, їх причин та наслідків, розвиток здатності до більш адекватного оцінювання власних можливостей, самооцінки та впевненості в собі; сприяння рефлексії власного „Я” особистості.

Завдання заняття:

- інформування учасників про вплив емоційних станів на самопочуття;
- ознайомлення учасників з основними методами регулювання емоцій;
- формування вміння визначати свій емоційний стан;
- відпрацювання у групі вмінь, спрямованих на саморегуляцію емоційних станів.

Для формування здатності до рефлексії на занятті учасникам пропонується дати відповіді на такі запитання:

- З якими відчуттями ви йшли на заняття?
- Чи часто ви звертаєте увагу на ті емоції, які всередині вас?
- Які емоції частіше за інші у вас виникають?

Після того, як усі охочі поділились своїми думками, пропонується зробити міні-презентацію свого домашнього завдання на тему «Емоції в моєму житті». У ході презентацій необхідно визначити емоційні стани, поведінкові реакції, які є характерні для більшості членів групи.

Після того, як усі охочі поділяться власними думками і спостереженнями, пропонуємо обговорити проблему саморегуляції емоційних станів, розпочавши з міні-лекції.

Лекція спрямована на висвітлення такого поняття, як саморегуляція. У групі обговорюється проблема необхідності контролювати та регулювати свій емоційний стан, оскільки це може допомогти послабити вплив стресогенних факторів, підвищити рівень емоційної стабільності.

Учасникам пояснюється, що вміння контролювати та регулювати власні емоції це не тільки навички зовнішньо не виражати свої почуття. Передусім це складний процес щодо оволодіння вмінням аналізувати свій емоційний стан, розуміння причини, що його викликали, вміння передбачати складні ситуації, отже, готуватися до них завчасно, а інколи й уникати. Відповідно, працюючи з власними почуттями, людина формує вміння у складних життєвих ситуаціях переключати несвідомі емоційні реакції в усвідомлювані, що сприяє оволодінню засобами саморегуляції.

У ході міні-лекції учасникам повідомлялось про основні техніки самоконтролю, такі як:

- розслаблення м'язів обличчя, скелетної мускулатури, тому що під час довготривалого впливу емоційного фактора розслаблення м'язів зменшує емоційне збудження;
- зосередження уваги на конкретних виявах емоцій, таким способом афективна реакція скінчиться швидше;
- елементарний контроль за виявами емоцій, бо стримування рухів, жестикуляції, міміки, мовних реакцій підсилює процес

гальмування в корі головного мозку, що сприяє послабленню процесу збудження;

- використання експресивних засобів вираження емоцій, оскільки вони сприяють розрядці нервово-емоційного напруження;

- переключення свідомості, намагання створити максимальну зосередженість, утримання спрямованості свідомості в руслі, далекому від неприємної ситуації;

- зробити фізичні вправи, до яких організм готовий у результаті емоційного перенапруження;

- виробити індивідуальну систему слів-подразників, що можуть діяти заспокійливо або, навпаки, збуджено;

- відверта розмова дає можливість людині за допомогою іншої співчуваючої людини подолати, переоцінити свої проблеми і засоби їх подолання.

Після обговорення методів саморегуляції емоцій ми пропонуємо гру «Внутрішня частина долоні», яка дозволяла не тільки розслабитись, відволіктись, розім'ятись, але й підготувати групу для виконання наступної вправи.

Після закінчення гри ведучий оголошує, що для виконання наступної вправи треба попрацювати в команді. Кожна з груп отримує аркуші паперу, маркери та картки з переліком різних психологічних характеристик. Кожна група із психологічних характеристик мала виокремити домінуючі емоції й опрацювати комплекс психологічних прийомів, спрямованих на регуляцію емоційних станів, які мають вплив на якість надання професійної допомоги. Після закінчення роботи один з учасників команди презентує розроблений ними комплекс «саморегуляції». Після того, як прослухали всі презентації, група обговорює такі питання:

- Які методи саморегуляції емоцій найбільш вдалі, чому?

- Як часто самі учасники використовують ці методи?

Завдяки цій вправі учасники мають змогу виробити найбільш ефективні засоби саморегуляції емоцій, оскільки відбувається інтеграція власного й колективного досвіду самокорекції.

Коли всі охочі висловились, то можна зупинитись на такому питанні: як емоції взаємопов'язані з поведінкою людей, особли-

во це стосується поведінки в складних життєвих ситуаціях. Якщо змінити ставлення до ситуації, можна змінити й саму ситуацію. Далі можна посперечатися на ідеї нарративної терапії стосовно того, що проблеми можуть «вижити» лише за умови, якщо вони підтримуються певними ідеями, настановами, переконаннями. Варто подивитися на світ з іншого боку, іншими очима, як він змінюється. Усе залежить від вибору людини, в якій емоційній гамі сприймати все те, що з нею відбувається. У медалі є дві сторони, і людина завжди має можливість подивитися на неї з обох сторін. Реальність, як суб'єктивне відображення світу, залежить тільки від самої людини, тому тільки їй вирішувати, яке значення для неї має та чи інша ситуація, подія, проблема. Ця техніка психокорекції тісно пов'язана з саморегуляцією емоцій за допомогою слова – від того, як і якими словами ми описуємо події, які з нами відбулись, ми змінюємо ставлення до них, і відповідно ці події отримують нову сутність. На прикладі наступної вправи «Стереотипне мислення» ми наочно демонструємо цей механізм [3]. Робота відбувається у групах, які були сформовані на початку тренінгу.

Процедура: Пропонується обрати будь-яку сферу життя чи історію. На п'яти чи більше папірцях написати твердження чи певні домінуючі в нашій культурі стереотипні висловлювання, які стосуються певної сфери життя. Далі необхідно сформулювати будь-яку подію чи історію з життя щодо цієї сфери. На виконання завдання дається не більше 10 хвили. Після підготовки папірців попросити одного з учасників підгрупи по черзі діставати їх та читати написані на них твердження. Необхідно звертати увагу всіх учасників на те, як змінюється зміст обраної події, чи як змінюється історія в контексті цих тверджень.

Ця вправа дозволяє учасникам на прикладі переконатися, що від зміни настанов, стереотипів, поглядів, залежно від того, під яким кутом ми розглядаємо ту чи іншу проблему, змінюється сутність цієї проблеми, події чи ситуації. Далі на декілька хвилин зупинитися на ідеї, що завдяки вищеописаному феномену люди мають можливість розповідати і перерозповідати історії свого життя, вони мають можливість втілювати та перевірявати деякі факти своєї біографії, свого життєвого досвіду. У про-

цесі переструктурування та усвідомлення власного досвіду людина може відкрити альтернативні знання і вміння, що знаходяться в новому погляді на досвід, які, у свою чергу, відкриють для людини нові способи життя.

Вправа «*Чарівне слово „так”*» дозволяє працювати з особистісними настановами, вийти за межі звичайного ставлення до себе. Подивитися на себе й свої звички очима інших людей, замислитися над стереотипами ставлення до себе самого. Крім того, ця вправа дає можливість емоційно розслабитись, пожартувати.

Процедура: Ведучий готує основний перелік запитань, у подальшому ході гри учасники можуть пропонувати власні запитання. На будь-яке запитання, незалежно від «правильності» відповіді, кожен учасник повинен був відповісти «Так». Перелік питань:

1. У тебе багато грошей?
2. Ти найвпливовіша людина у світі?
3. На тобі одному тримається вся компанія?
4. Ти здатен поставити будь-кого на своє місце?
5. Ти творча людина?
6. Тобі подобається відпочивати тоді, коли всі навколо працюють?
7. Тобі подобається знайомитися з різними людьми?
8. У тебе бувають зім'яті речі?
9. Ти не від кого не залежиш?
10. Ти постійно закохуєшся?

Вправа тривала 5–7 хвилин, після чого учасники обмінюються своїми враженнями, відповідають на запитання ведучого – яке «так» було важче всього вимовити, що вони при цьому відчували. Чи були якісь думки при цьому, і також, на яке питання відповісти «так» не викликало ускладнення й чому.

Після завершення вправи дається домашнє завдання, в яку пропонується вирізати з будь-яких журналів, газет картинки, заголовки статей, відомі вислови, прислів'я – все, що може характеризувати людину, яка їх збрала, все, що може розкрити її сутність. Із вирізок необхідно було зробити колаж, який учасники презентували б наступного заняття.

Заняття пропонуємо закінчити вправою «*Зворотній відлік*», яка структурує отримані на тренінгу знання.

Процедура: Ведучий пропонує учасникам сісти так, як їм зручно. Закрити очі і пригадати все, про що говорили в зворотньому порядку, починаючи з тієї миті, як тільки ведучий закінчить давати інструкцію до вправи. Треба пригадати все, що відбувалося на тренінгу і бажано якомога докладніше, нічого не пояснювати й не інтерпретувати, тільки пригадати.

У кінці учасники ділилися своїми поглядами про те, що з кожним з них відбувалося. Їм пропонується розповісти про:

- загальне враження від тренінгу;
- про те, що відкрив для себе за допомогою групи;
- які значущі події чи обставини він зміг розглянути під іншим, не звичним для нього кутом.

Висновки. Важливою складовою роботи з профілактики емоційного вигорання є робота психолога, спрямована на підвищення усвідомленості власних емоційних переживань у професійній діяльності. Розуміння й прийняття значущості своєї праці допомагає знайти персональну цінність та зміст у роботі. Щоб уникнути емоційного виснаження, необхідно аналізувати та оцінювати задоволеність власним життям, усвідомлювати власні переживання. Розроблення та впровадження у життя технік подолання та запобігання стресових ситуацій, регулювання емоційних станів зменшить ризик «вигорання» та позитивно позначиться на психоемоційному стані працівників різних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Особливості емоційних станів соціальних працівників у професійній взаємодії / Дем'яненко Ю. О., Лещенко М. Є., Мазур Т. В., Філіпович В. М. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка. 2016. Т. 1, Вип. 44. С. 84–88.
2. Райкова Е. Ю. Терапия и профилактика профессионального выгорания у представителей помогающих профессий. *Молодой ученый*. 2011. Т. 2, № 5. С. 92–97.
3. Жорняк Е. С. Нарративная психотерапия. URL: <http://narrapractice.narod.ru/kj-ns.htm> (дата звернення: 18.12.2018).
4. Кириленко Т. С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинково-орієнтований підхід): монографія. Київ: Київський університет, 2004. 101 с.
5. Абабков В. А. Проблема научности в психотерапии. Санкт-Петербург, 2002. 76 с.

Demianenko Y.,

PhD in Psychological Sciences, Associate professor,
Associate Professor of the Psychology Department,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

PREVENTION OF EMOTIONAL BURNOUT BY ABILITY OF SELF-REGULATION DEVELOPMENT OF OWN EMOTIONAL STATE

The article deals with the features of the emotional burnout syndrome and the negative influence on the personality of a professional. It is shown that the peculiar negative emotional states in the occurrence of the emotional burnout syndrome are dissatisfaction, tension, emotional weakness, uncertainty, confusion, irritation, inherent impulsivity in solving difficult life situations. The place and significance of the individual emotional aspect in stable tendencies, specific forms and methods of interactions are analyzed. It is noted that in the course of interaction the emotional people influences generate their interdependence. Negative emotions of clients` are not only transmitted but also multiplied by a specialist, causing strong emotional reactions. Questions are raised about the need for preventive measures to overcome the workers` emotional burnout. Introducing of training sessions among specialists who work in the «person to person» system is proposed, in order to develop their awareness skills and self-regulation of emotional states.

The article presents the author's developed training session in ability to determine their own emotional states, causes and consequences of its appearing; methods of regulation of various emotional states and skills to develop an ability of an adequate evaluating their capabilities, self-esteem and self-confidence; promoting self-reflection of theirself «me» and developing a group of skills aimed at preventing the emergence and development of a syndrome of emotional burnout.

Key words: *emotional state, emotional burnout, emotional stress, regulation of emotional state, self-regulation of emotional states, training sessions.*

References

1. Demyanenko, Y., Leshchenko, M., Mazur, T., Filipovich, V. (2016), "Features of emotional conditions of social workers in professional interaction", *Actual Problems of Psychology: Sb. sciences of the Institute of Psychology*, T. 1, Vip. 44, pp. 84–88.
2. Raykova, E. Yu. (2011), "Therapy and prevention of professional burnout among representatives of helping professions", *Young Scientist*, T. 2, No. 5, pp. 92–97.
3. Zhornyak, E. S. (2018), *Narrative psychotherapy*, available at: <http://narrapractice.narod.ru/kj-ns.htm> (December 18, 2018).
4. Kirilenko, T. S. (2004), *Harmony search: emotional experiences and personality styles (Action-Oriented Approach)*, Publishing-Printing Center "Kyiv University", Kyiv.
5. Ababkov, V. A. (2002), *The problem of science in psychotherapy*, St. Petersburg.

УДК 342.9

Звенигородський О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Карелін В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ

У статті наведено порівняльний аналіз особливостей освіти та підвищення кваліфікації персоналу пенітенціарних систем України та Федеративної Республіки Німеччини. Розглянуто стандарт вищої юридичної освіти щодо підготовки майбутніх пенітенціаріїв. Акцентовано увагу, що одним із факторів формування спеціальних компетентностей є зворотній зв'язок курсантів та слухачів з носіями професійної діяльності у правоохоронній сфері, що базується на обміні знаннями, формуванні критичного мислення та аналітичними здібностями.

Здійснено аналіз підбору, підготовки та перепідготовки персоналу пенітенціарної системи Федеративної Республіки Німеччини. Зокрема, встановлено, що підбір персоналу забезпечується централізованими комісіями з набору персоналу у федеральних землях або через конкретні виправні установи. Зазначено, що у пенітенціарній системі Німеччини основну роль відіграють спеціальні центри перепідготовки персоналу, які оцінюють соціальну компетентність кандидата і визначають його придатність до подальшої професійної діяльності.

Ключові слова: пенітенціарна система, персонал, система освіти, підвищення кваліфікації, компетентність.

Постановка проблеми. Питання професійної підготовки пенітенціарного персоналу є актуальними в усьому світі, оскільки саме підготовка співробітників до служби здебільшого визначає ефективність їх подальшої діяльності і, як наслідок, спокій у державі.

Як правило, підготовка персоналу пенітенціарної системи у більшості країн світу знаходиться у сфері впливу державної політики щодо виконання кримінальних покарань. Основними формами такої підготовки слід вважати власне освітню сферу, де майбутній пенітенціарій отримує базову юридичну освіту, що є

фундаментом майбутньої професії, а також систему безперервного вдосконалення своїх компетентностей через систему підвищення кваліфікації.

Державна політика України в освітній сфері спрямована на подальший розвиток юридичної освіти з підготовки правника відповідно до його фундаментальної ролі – утверджувати верховенство права через захист прав і свобод людини. Такий розвиток має здійснюватися шляхом гарантування якості правничої освіти не тільки в академічному середовищі, але й у різних виявах підвищення кваліфікації персоналу пенітенціарної системи (первинної підготовки, підвищення кваліфікації, стажування тощо).

Становлення спеціалістів пенітенціарної системи виступає як процес складний та тривалий і залежить як від відповідних якостей персоналу, так і від вміння швидко адаптуватися до професійної діяльності. Це свідчить про актуальність і необхідність дослідження проблем підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації персоналу органів та установ виконання покарань і зумовлює необхідність розгляду особливостей підготовки пенітенціаріїв через заклади освіти та систему підвищення кваліфікації в Україні та Федеративній Республіці Німеччині як однієї з найуспішніших країн Західної Європи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми юридичної освіти майбутніх пенітенціаріїв, вдосконалення їхніх компетентностей через систему підвищення кваліфікації розглядалися у працях К. Автохова, П. Біленчука, І. Богатирьова, О. Бондарчук, В. Бадири, А. Галая, Т. Денисової, О. Джузи, О. Дуки, В. Дрижака, С. Зливка, І. Іванькова, В. Каоеліна, І. Копотуна, О. Колба, О. Литвинова, О. Олійника, М. Ребкала, М. Пузирьова, М. Сикала, А. Степанюка, О. Ткаченка, О. Тогочинського, С. Чебоненка, О. Шкути, І. Яковець, Д. Ягунова, О. Янчука.

Формулювання цілей статті полягає у проведенні порівняльного аналізу актуальних питань професійної освіти, підбору, підготовки та перепідготовки персоналу пенітенціарної системи в Україні та Федеративній Республіці Німеччині.

Виклад основного матеріалу. Стандарт юридичної освіти має забезпечувати у системі освіти (студентів, курсантів) та під-

вищення кваліфікації пенітенціаріїв (слухачів) формування інтегральної, загальної і спеціальної компетентностей. Якщо загальні компетентності охоплюють сприйняття світоглядних та морально-етичних цінностей, широку соціально-гуманітарну ерудованість і усвідомлення мультикультурного розмаїття сучасного життя, то спеціальні компетентності охоплюють теоретичні і прикладні знання про природу і призначення права, його доктрини, принципи та інститути, а також уміння і навички у процесі правозастосування [1].

На сьогодні в Україні близько 200 вищих навчальних закладів різних форм власності та умов навчання здійснюють підготовку юристів. Однак, на думку багатьох правників, сама система підготовки не набула тих бажаних якісних характеристик, які дозволили б поставити її в один ряд із аналогічними системами більшості країн світу, посісти належне місце у форматі міжнародної співпраці та конкуренції у сфері освітянських правових послуг [2, с. 276].

На порядку денному стоїть питання підготовки юриста нової генерації, що здатен гнучко інтегруватися в ту чи іншу сферу юридичної діяльності, сприйняти та втілити у практику зростаючий обсяг масиву нормативних актів та наукових знань, поглиблювати фахову спеціалізацію (спеціальну компетенцію) [3, с. 7].

Як відомо, основними принципами дидактики вищої школи є: забезпечення органічної єдності теоретичної і практичної підготовки фахівців вищої кваліфікації; систематичності і послідовності; поєднання конкретного і абстрактного; ґрунтовності знань [4, с. 71–73].

Практичне спрямування юридичної освіти може здійснюватися шляхом збільшення в навчальних планах академічних годин на практичні заняття, наповненням їх новим змістом, застосуванням інноваційних освітніх технологій, ефективної організації проходження практики, створенням при юридичних навчальних закладах юридичних клінік тощо.

На думку П. Біленчука, потреба синтезу й інтеграції сучасних знань стала найважливішою умовою для фахової підготовки юристів з метою подальшого розвитку та ефективного вдосконалення окремих сфер правосуддя і судочинства: конституцій-

ного, цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, ювенального, пенітенціарного [5, с. 6].

Одним із напрямів досягнення спеціальних компетентностей у сфері юридичної діяльності є відкриття нових спеціалізацій, оскільки це сприяє підготовці висококваліфікованих юристів нової генерації, які повинні забезпечувати світоглядні й конституційні принципи життєдіяльності суспільства з метою розбудови правової держави в Україні.

Ефективність виконання завдань, які поставлені перед Державною кримінально-виконавчою службою України (далі – ДКВС України), визначальним чином залежить від результативності та рівня роботи органів і установ виконання покарань. Імідж пенітенціарної служби формується на основі уяви широкого кола громадськості та залежить від кадрового потенціалу органів і установ виконання покарань: від професіоналізму, вміння працівників реалізовувати завдання, покладені на них державою, моральних та особистих якостей осіб рядового та начальницького складу, їх рівня культури, здатності працювати з людьми тощо [6, с. 79].

Формування особи співробітника пенітенціарної системи починається з етапу оволодіння професійними знаннями і вміннями, а також правового виховання курсанта, слухача. Вагома роль у цьому напрямку відводиться особливостям соціокультурного середовища навчального закладу, де проходить становлення і розвиток професійно важливих якостей співробітників. До заходів, спрямованих на формування професійної правосвідомості, якостей, які сприятимуть формуванню антикорупційної поведінки, можна віднести: проведення інформаційно-виховної роботи, реалізацію заходів щодо патріотичного виховання, вивчення морально-етичних норм професійної діяльності тощо [7, с. 128].

Сучасна система освіти, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України має такі структурні підрозділи:

- Академія Державної пенітенціарної служби;
- Інститут кримінально-виконавчої служби;
- Білоцерківський центр підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України;

– Дніпровський центр підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України;

– Хмельницький центр підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України.

У кожному із зазначених навчальних закладів і центрів зібрано унікальний досвід роботи, ефективні форми та методи виховної діяльності, які дозволяють вирішувати цілий комплекс актуальних завдань з професійної підготовки та перепідготовки управлінського персоналу органів та установ виконання покарань [8, с. 195].

Працівники органів та установ виконання покарань, які проходять підготовку та перепідготовку в зазначених навчальних закладах і центрах, за рахунок інтеграції різних видів науководослідної діяльності, інноваційного навчального процесу, застосування сучасних освітніх технологій, підвищення значення самостійної роботи, практико орієнтованості в освітній діяльності отримують можливість для формування ключових загальнокультурних і професійних компетентностей [8, с. 196].

Професійна підготовка співробітників кримінально-виконавчої системи України являє собою чітко регламентований відомчими нормативними актами організований та цілеспрямований процес, у ході якого вони отримують вміння і навички, необхідні для успішного виконання службових обов'язків на посаді, що обіймають [8, с. 184].

Зокрема, в Академії Державної пенітенціарної служби (далі – Академія), що є провідним спеціалізованим вищим юридичним навчальним закладом нещодавно було ліцензовано такі нові спеціальності, як «Психологія», «Цивільна безпека», «Економіка». Це зумовлено тими обставинами, що в пенітенціарній сфері є напрями, що потребують працівників із забезпечення економічної діяльності кримінально-виконавчих установ, психологів, педагогів тощо [9, с. 45].

Отже, крім підготовки фахівців у напрямку 081 «Право», Академія здійснює підготовку спеціалістів різних напрямків у пенітенціарній сфері щодо виконання покарань, пов'язаних та непов'язаних з позбавленням волі.

Перебуваючи у підпорядкуванні Міністерству юстиції України, Академія має тісний практичний зв'язок з установами виконання покарань, де проходять практичні заняття та різні види навчальної практики та стажування, а також здійснює підвищення кваліфікації співробітників пенітенціарних установ, що запрошуються на науково-практичні семінари та заняття зі студентами й курсантами. Тобто одним із факторів набуття відповідних спеціальних компетентностей є зворотний зв'язок студентів і курсантів з носіями професійної діяльності у пенітенціарній сфері, який базується на обміні знань, формуванні критичного мислення під час вирішення практичних ситуацій, набуття навичок порівняльного аналізу тощо [9, с. 46].

Майбутні випускники Академії проходять практику не тільки в установах виконання покарань, але й у судах, правоохоронних органах, органах юстиції, нотаріатах, адвокатських бюро, юрисконсультами тощо.

Крім зазначеного, практичне спрямування навчання юристів-пенітенціаріїв в Академії реалізується через запровадження у навчальних програмах нових законів та законопроектів, практики Європейського суду з прав людини, інформаційних листів вищих спеціалізованих судів, нормативних актів Міністерства юстиції України, судових рішень судів загальної юрисдикції, судової та відомчої аналітики, статистики тощо [9, с. 47].

Однією з найбільш вдалих форм практично спрямованого навчального процесу є юридична клініка, що створена при Академії. Основою її функціонування є синтез інтересів громадян, що потребують правової допомоги і не можуть сплатити послуги адвоката та студента (курсанта, молодого викладача, аспіранта), які зацікавлені в отриманні практичних навичок, що сприятимуть у майбутньому їхньому працевлаштуванню і подальшій кар'єрі [9, с. 46].

Натомість у Федеративній Республіці Німеччини (далі – ФРН) професійний підбір, підготовка та перепідготовка пенітенціарного персоналу має свої особливості.

У ФРН усі федеральні землі мають свої центри підготовки в'язничного персоналу, і з точки зору фінансової доцільності, невеликі федеральні землі співпрацюють з більш розвинутими з

питань підготовки персоналу. Деякі федеральні землі створюють централізовані комісії з набору персоналу, що звільняє виправні установи від проведення зазначеної роботи на місцях, але часто приводить до призначення нових працівників на роботу в установу, віддалену від місця їх проживання. В інших федеральних землях набір персоналу проводиться індивідуально в конкретній виправній установі, а відібрані кандидати направляються в міністерство для оформлення в ту установу, в якій вони проходили конкурсний відбір на посаду [10, с. 36].

Вимоги до кандидатів на посади у виправних установах відповідають визначеній віковій категорії: від 18 до 32 років. Причиною такого обмеження є можливість для співробітників заробити максимальну пенсію в 60 років. Кандидати заповнюють спеціальну анкету, в якій вказують додаткову інформацію щодо своєї освіти, місць роботи, професійних навичок. Вони повинні обов'язково мати закінчену професійну чи вищу освіту [10, с. 37].

Початкова підготовка триває два роки, включаючи перші три місяці в навчальному центрі, потім починається практика в двох виправних установах різних рівнів. Закінчується навчання заключним шестимісячним курсом, що проводиться у навчальному центрі з підсумковим випускним екзаменом з теорії і практики в усній та письмовій формах. Метою системи підготовки кадрів є досягнення професійного володіння будь-якою ситуацією, що може виникнути в стінах виправної установи, незалежно від початкової освіти [10, с. 37].

Основним етапом процедури вступу на роботу є центр, що дає оцінку соціальної компетентності кандидата. Перед групою кандидатів ставиться завдання знайти вирішення проблеми. За ними спостерігає відбіркова комісія, до складу якої входять психологи, педагоги, практичні працівники. Вона оцінює виконання кандидатами поставленого завдання, їх вміння подати себе, здатність до спілкування і роботи в команді [10, с. 37].

Існують такі критерії відбору: бажання працювати у в'язничній системі; належна фізична та психологічна форма; високі розумові здібності, готовність взяти на себе відповідальність; вихованість і товариськість; розуміння вимог безпеки; навички спілкування і вміння працювати в команді; вміння вихо-

дити з конфліктних ситуацій та сприймати критику; вміння не тільки тримати дистанцію під час спілкування із в'язнями, але і вміння встановлювати контакт; вміння адекватно реагувати на непередбачені ситуації; готовність до застосування сили чи зброї; вміння не зловживати своїми повноваженнями; поняття субординації поряд із вмінням висловити свою думку та відстояти її тощо [10, с. 38].

Висновки. Таким чином, у навчальних закладах ДКВС України впроваджується дієвий механізм організації практичної підготовки юристів-пенітенціаріїв, який буде здатний забезпечити потреби пенітенціарної системи у фахівцях нової генерації.

Здійснивши порівняльний аналіз системи підвищення кваліфікації компетентностей персоналу пенітенціарних систем України та ФРН, ми дійшли висновку, що на сьогодні наша держава проводить удосконалення системи підбору та професійної підготовки кадрів у зазначеній сфері, який ми вбачаємо у формуванні нового розуміння системи виконання покарань яка базується на європейських орієнтирах. Крім того, необхідно зазначити, що забезпечення потреб пенітенціарної системи в кваліфікованих спеціалістах нової формації потребує пошуку нових форм в організації навчального процесу, використання практичного досвіду та максимального наближення процесу навчання до реальних умов служби. При цьому необхідно усвідомлювати, що заключною стадією в процесі формування професійно-правових якостей майбутніх пенітенціаріїв далеко не завжди є момент закінчення навчального закладу. Скоріше за все, мету можна вважати досягнутою у тому випадку, якщо випускник у подальшому буде виявляти стійкий інтерес і потребу в постійному вдосконаленні отриманих ним правових знань і прагнути будувати свою професійну діяльність відповідно до принципів та ідей права, а вимог законів, європейської практики виконання покарань та поведження із засудженими.

Констатуємо, що на теперішній час проходить процес подальшого становлення системи підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України на основі запровадження європейських стандартів та вимог до персоналу пенітенціарної системи, визначення

пріоритетів підвищення кваліфікації за посадами, змістовного поєднання досягнень науки та практики в навчальному процесі.

Список використаних джерел

1. Вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії: проект Концепції Міністерства освіти та науки України. URL: [http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczziya-vdoskonalennya-pravnichoyi-\(yuridichnoyi\)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html](http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczziya-vdoskonalennya-pravnichoyi-(yuridichnoyi)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html) (дата звернення: 21.12.2018).
2. Задосяний М. Т., Оксьом І. Г. Сучасні підходи щодо модернізації юридичної освіти в Україні. *Публічне право*. 2012. № 4 (8). С. 276–284.
3. Біленчук П. Д. Підготовка юристів нової генерації. Світовий досвід та реалії українського класичного університету. *Віче*. 2013. № 22. С. 6–8.
4. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія: навч. посіб. Дніпропетровськ, 2014. 416 с.
5. Біленчук П. Д. Концептуальні засади забезпечення органів кримінального судочинства новітніми засобами пізнання. *Віче*. 2013. № 12. С. 5–7.
6. Дука О. А. Здійснення професійної підготовки пенітенціарного персоналу у відомчих навчальних закладах Державної пенітенціарної служби. *Юридична психологія та педагогіка*. 2014. № 1. С. 79–90.
7. Борзенко Ю. А. Антикоррупционное образование курсантов. *Вестник Кузбасского института*. 2013. № 4 (17). С. 127–130.
8. Карелін В. В. Адміністративно-правові режими та їх реалізація у сфері організації виконання покарань: монографія. Харків: Право, 2018. 360 с.
9. Звенигородський О. М. Практична спрямованість підготовки сучасного юриста-пенітенціарія як фактор компетентності: Scientific and pedagogic internship «Higher education institutions as a medium for the formation of a new generation of lawyers»: Internship proceedings, June 11–15. Sandomierz, 2018. С. 45–47.
10. Гришко А. Я. Исполнение наказания в виде лишения свободы в Германии (на примере федеральной земли Бавария). *Ведом. уголовно-исполнительной системы*. 2010. № 4. С. 36–38.

Zvenyhorodskiy O.,

PhD in Juridical Sciences, Associate Professor of Criminal and Penal Law, Criminology Department, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Karelin V.,

PhD in Juridical Sciences, Associate Professor of Criminal and Penal Law, Criminology Department, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

COMPARATIVE ASPECTS OF PREPARATION OF PENITENTIARY SYSTEM PERSONNEL BY THE EXAMPLE OF UKRAINE AND THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

The article addresses to the comparative analysis of the educational features and personnel professional development of penitentiary systems of Ukraine and the Federal Republic of Germany. The standard of higher legal education of future penitentiaries in Ukraine is revealed. The conformity with the standard of higher legal education of future penitentiaries in Ukraine in higher educational establishments of the Ministry of Justice of Ukraine and the need to build the training system for staff of the State Criminal-Executive Service of Ukraine on their basis are considered. It is stated that one of the directions of achieving special competences in the field of legal education for the training of personnel of the penitentiary system is the opening of new specializations, which will facilitate the training of highly skilled specialists.

The article focuses on the fact that one of the factors for acquiring appropriate specialist competencies is the feedback of cadets and students with the professional activity in the law enforcement which is based on the knowledge exchange, the formation of a critical thinking and comparative analysis skills.

The selection, training and retraining of personnel of the penitentiary system of the Federal Republic of Germany is analysed. In particular, it is found that the personnel selection is proposed by centralized commissions of personnel selections in federal states or through specific correctional institutions. In the penitentiary system of the Federal Republic of Germany the main role is played by special retraining centers that assess the social competence of the candidate and determine its eligibility for further professional activities.

It was stated that ensuring the needs of the penitentiary system in qualified specialists of the new formation in Ukraine requires the search for new forms in the organization of the educational process, the use of practical experience and maximum approximation of the academic process to the real conditions of service in the Department of Criminal-Executive Service of Ukraine.

Key words: *penitentiary system, personnel, professional development, competence.*

References

1. *Proekt Kontseptsii vdoskonalennia pravnychoi (iurydychnoi) osvity dlia fakhovoi pidhotovky pravnyka vidpovidno do yevropeiskykh standartiv vyshchoi osvity ta pravnychoi profesii* (2018), Ministerstvo osvity ta nauky Ukrainy corporate website, available at: [http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczyia-vdoskonalennya-pravnychoyi-\(yuridichnoyi\)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnyka-vidpovidno-do-evropejskix-standativ-vishhoyi-osviti.html](http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczyia-vdoskonalennya-pravnychoyi-(yuridichnoyi)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnyka-vidpovidno-do-evropejskix-standativ-vishhoyi-osviti.html) (accessed: 21.12.2018).
2. Zadoianyi, M. T. and Oksom, I. H. (2012), “Suchasni pidkhody shchodo modernizatsii yurydychnoi osvity v Ukraini”, *Publichne pravo*, No. 4 (8), pp. 276–284.
3. Bilenchuk, P. D. (2013), “Pidhotovka yurystiv novoi heneratsii. Svitovi dosvid ta realii ukrainskoho klasychnoho universytetu”, *Viche*, No. 22, pp. 6–8.
4. Hladush, V. A. (2014), *Pedahohika vyshchoi shkoly: teoriia, praktyka, istoriia*, Dnipropetrovsk, 416 p.
5. Bilenchuk, P. D. (2013), “Kontseptualni zasady zabezpechennia orhaniv kryminalnogo sudochynstva novitnymi zasobamy piznannia”, *Viche*, No. 12, pp. 5–7.
6. Duka, O. A. (2014), “Zdiisnennia profesiinoi pidhotovky penitentsiarnoho personalu u vidomchykh navchalnykh zakladakh Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby”, *Yurydychna psykholohiia ta pedahohika*, No. 1, pp. 79–90.
7. Borzenko, Y. A. (2013), “Antykorruptsyonnoe obrazovanye kursantov”, *Vestnyk Kuzbasskoho ynstytuta*, No. 4 (17), pp. 127–130.
8. Karelin, V. V. (2018), “Administrativno-pravovi rezhymy ta yikh realizatsiia u sferi orhanizatsii vykonannia pokaran”, *Pravo*, Kharkiv, 360 p.
9. Zvenyhorodskyyi, O. M. (2018), “Praktychna spriamovanist pidhotovky suchasnogo yurysta-penitentsiariia yak faktor kompetentnosti”, *Scientific and pedagogic internship «Higher education institutions as a medium for the formation of a new generation of lawyers»: Internship proceedings*, Sandomierz, pp. 45–47.
10. Hryshko, A. I. (2010), “Ispolnenye nakazaniya v vyde lysheniya svobody v Hermanyyi (na prymere federalnoi zemly Bavaryia)”, *Vedom. uholovno-yspolnytelnoi systemy*, No. 4, pp. 36–38.

УДК 368.01

Кравчук Г. В.,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИКАТИВНОСТІ СТРАХОВИХ ВИПЛАТ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ

У статті досліджено особливості формування загального концепту розвитку страхового ринку України. Встановлено, що збільшення страхового потенціалу сприяє підвищенню рівня відповідальності страховиків перед страхувальниками за надання якісних страхових послуг та забезпечує високий рівень їх супроводження. З'ясовано, що контроль за якістю супроводження страхової послуги відображається у сервісі страхового відшкодування, що є найбільш складним у відносинах між страховиком та страхувальником. Визначено, що зацікавленість страхувальника в компенсуванні збитків та зниження рівня страхових виплат як пріоритету страховика формують апріорне протистояння та зниження його зацікавленості в отриманні страхових послуг у подальшому.

Обґрунтовано, що зміни в показниках рівня страхових виплат та розмірів страхового відшкодування сприяють підвищенню рівня якості страхового сервісу та збільшенню надходжень страхових премій.

Ключові слова: страхові виплати (відшкодування); рівень страхових виплат; чисті страхові виплати; валові страхові виплати; страхові премії.

Постановка проблеми. Останніми роками відбулися значні зміни у структурі формування страхових премій на страховому ринку України, що пов'язано з низкою фінансово-економічних процесів, зокрема значне зниження обсягів кредитування, реформування медичної системи, підвищення рівня оплати праці і, як наслідок, вартості послуг, девальвація гривні, розвиток інфляційних процесів. Усі ці фактори у сукупності призвели до деформації страхового портфеля страховиків. Виходячи зі зміни структури страхового портфеля автоматично відбувається зміна у рівні та структурі страхових виплат, оскільки частота настання страхового випадку залежить від питомої ваги конкретної страхової послуги у страховому портфелі. Безперечно, що кожен страховик намагається оптимізувати структуру страхового портфеля в напрямку підвищення питомої ваги низько виплатних страхових послуг, але зацікавленість споживачів, навпаки, збільшується до укладання договорів страхування за найбільш

ризиковими видами страхування, з метою передати ризик страховику. Саме ці обставини, що зумовлюють зміни індикаторів здійснення страхових виплат, потребують вивчення та здійснення дослідження передумов, що на них впливають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багаторічні дослідження у сфері функціонування всіх аспектів страхового ринку здійснювали такі провідні вчені, як: О. О. Гаманкова, В. В. Волкова, В. П. Онищенко, С. С. Осадець, А. А. Супрун, В. В. Турко, Н. Ю. Якимчук [3–8] та інші вчені. Значна кількість проведених досліджень у цій сфері, безумовно, розкриває специфіку функціонування страхового ринку через формування страхових премій і здійснення страхових виплат, але враховуючи постійну зміну навколишнього та внутрішнього середовища страхового ринку всі ці процеси знаходяться у стані постійної деформації і вимагають адаптації цих змін. Тому дослідження індикаторів страхових виплат за видами страхування вимагає подальшого аналітичного дослідження та розвитку.

Формулювання цілей статті передбачає проведення системного і структурного вивчення індикаторів страхових виплат за останні роки на страховому ринку України з акцентом на проблемність формування заходів оптимізації розмірів страхових відшкодувань.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення специфіки формування індикаторів страхових виплат необхідним є з'ясування сутності категорії «страхова виплата». Виходячи з положень, визначених у Законі України «Про страхування», існують дві категорії, які використовуються для визначення процедури страхових виплат. Закон України визначає страхову виплату як грошову суму, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування у разі настання страхового випадку, а страхове відшкодування як страхову виплату, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності у разі настання страхового випадку, тобто страхова виплата є елементом страхового відшкодування. Виходячи з цього категорія страхового відшкодування поглинає категорію страхових виплат і є більш місткою за змістом.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про страхування» [1] здійснення страхових виплат і виплата страхового відшкодування проводиться страховиком згідно з договором страхування на підставі заяви страхувальника (його правонаступника або третіх осіб, визначених умовами страхування) і страхового акта (аварійного сертифіката), який складається страховиком або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром) у формі, що визначається страховиком. Терміни для написання та подання заяви (додатків, довідок до неї) визначаються умовами договору із врахуваннями специфіки його укладання. Також відповідно до статті 26 цього Закону [1] страховик може відмовити у здійсненні страхової виплати або страхового відшкодування за таких обставин: навмисні дії страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку; вчинення умисного злочину, що призвів до страхового випадку; подання страхувальником свідомо неправдивих відомостей про предмет договору страхування або про факт настання страхового випадку; отримання страхувальником повного відшкодування збитків за майновим страхуванням від особи, винної у їх заподіянні; несвоєчасне повідомлення страхувальником про настання страхового випадку без поважних на це причин або створення страховикові перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків. Виходячи з норм ст. 26 [1] страховик намагається максимально об'єктивно здійснювати перевірку всіх страхових випадків для недопущення фактів шахрайства та нанесення збитків.

Водночас страховики намагаються оперативніше здійснювати огляд об'єктів страхування, за якими відбувся страховий випадок, для здійснення якісного сервісу за наданою страховою послугою, щоб виконати всі умови договору, підвищити конкурентоспроможність своєї страхової компанії і зацікавити страхувальника збільшити кількість застрахованих об'єктів у цій компанії.

Останніми роками, зважаючи на низку факторів, відбувається розбалансування між темпами приросту страхових премій і страхових виплат, що приводить до збільшення рівня виплат. За даними Нацкомфінпослуг [2], за 9 місяців 2016–2018 рр. відбувається збільшення рівня валових та чистих страхових виплат

(табл. 1). Так, за 9 місяців 2016 р. розмір валових страхових виплат становив 6 271,3 млн грн при 6 046,3 млн грн чистих страхових виплат, тобто частка страхових виплат, які компенсовані перестраховиками-резидентами, становила 225 млн грн або 3,59 % від загального розміру валових страхових виплат.

Таблиця 1

*Динаміка зміни страхових виплат за 9 місяців
2016–2018 рр., млн грн*

Виплати	2016	2017	2018	Темп приросту ланцюговий, %	
Валові страхові виплати	6 271,3	7 375,1	8 754,8	17,6	18,7
Чисті страхові виплати	6 046,3	7 157,4	8 467,0	6,1	18,3

За результатами діяльності за 9 місяців 2017 р. відбувається зростання валових страхових виплат до 7 375,1 млн грн, що відповідає приросту на 17,6 % або 1 103,8 млн грн порівняно з попереднім періодом, чисті страхові виплати збільшуються на 1 111,1 млн грн або на 6,1 % та становлять 7 157,4 млн грн. Рівень компенсованих страхових виплат становить 217,7 млн грн або 2,95 % проти значення 2016 р.

2018 р. свідчить про подальше збільшення розміру страхових виплат як валових, так і чистих. Розмір валових страхових виплат за 9 місяців 2018 р. становив 8 754,8 млн грн або приріс на 1 379,7 млн грн, що становить 18,7 %, чистих відповідно на 1 309,6 млн грн або 18,3 %. При цьому рівень компенсованих страхових виплат за 9 місців 2018 р. становив 287,8 млн грн або 3,29 %.

Негативною тенденцією є щорічне збільшення рівня валових та чистих страхових премій, але при фактично однаковому рівні компенсування страхових виплат перестраховиками. Причинами збільшення рівня виплат є сукупність факторів, до яких належать: збільшення вартості витратних матеріалів на відновлення об'єктів страхування, збільшення вартості калькуляції відновлюваних робіт та матеріалів на автотранспортні засоби у системі Audatex за рахунок девальвації гривні, збільшення частоти обставин непереборної сили, таких як: повені, снігопади та інший негативний вплив природних явищ. Ці фактори впливають на різні види страхування з різною частотою та розмірами збитків, що відображено у табл. 2.

Таблиця 2

Структура чистих страхових виплат за видами страхування за 9 місяців 2016–2018 рр.

Види страхування	2016	2017	2018	Темп зміни страхових виплат ланцюговий, %	
Страхування життя	4,9	5,8	6,3	0,9	0,5
Добровільне особисте страхування	20,2	21,4	21,9	1,2	0,5
Добровільне майнове страхування	52,9	49,2	48,5	-3,7	-0,7
Добровільне страхування відповідальності	1,1	0,9	0,7	-0,2	-0,2
Недержавне обов'язкове страхування	20,9	22,8	22,5	1,9	-0,3
Всього	100	100	100		

Найбільша питома вага у структурі виплат належить добровільному майновому страхуванню, її розмір коливається від 52,9 % за 9 місяців 2016 р. до 49,2 % за 9 місяців 2017 р. та 48,5 % за аналогічний період 2018 р. Такі зміни свідчать про зниження питомої ваги виплат цього виду страхування на 3,7 % та 0,7 % за відповідні періоди. Лідерство добровільного майнового страхування пояснюється широким спектром страхових послуг, що входять до складу цього виду страхування, зокрема, до нього належить страхування залізничного, наземного, повітряного, водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту); страхування вантажів та багажу (вантажобагажу); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ; страхування майна іншого, ніж вище перелічені види. Друге місце за питомою вагою виплат посідає недержавне обов'язкове страхування, на яке припадає 20,9 %, 22,8 % та 22,5 % відповідно по роках. До складу цієї групи згідно з Законом України входить 26 видів страхування з різною частотою настання страхових випадків та різними розмірами страхових сум та виплат. Третє місце посідає добровільне особисте страхування, на яке припадає від 20,2 % до 21,9 % від загального обсягу страхових виплат за досліджуваний період. Найнижчий обсяг страхових виплат становлять два види страхування: страхування життя та добровільне страхування відповідальності. Питома ва-

га виплат за цими видами страхування коливається в межах від 4,9 % до 6,3 % за страхуванням життя та від 1,1 % з тенденцією до падіння 0,7 % за добровільним страхуванням відповідальності. Одним з важливих індикаторів страхових виплат є динаміка зміни чистих страхових виплат за основними видами страхування, оскільки саме цей індикатор дає змогу отримати інформацію щодо частоти настання страхових випадків за певними видами страхування та виявити проблеми (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка зміни чистих страхових виплат за основними видами страхування за 9 місяців 2016–2018 рр., млн грн

Види страхування	2016	2017	2018	Темп приросту, %	
Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка»)	2 666,8	3 468,6	4 191,1	30,1	19,6
Медичне страхування	947,5	1 196,5	1 470,0	26,3	22,9
Страхування фінансових ризиків	539,4	1 185,2	1 050,4	119,7	-11,4
Страхування життя	299,1	413,6	536,8	38,3	29,8
Страхування медичних витрат	155,9	195,3	222,8	25,3	14,1
Страхування майна	93,5	193,5	397,0	107,0	105,2
Страхування кредитів	673,1	103,7	63,5	-84,6	-38,8
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	56,4	42,1	170,8	-25,4	305,7
Інші види страхування	614,6	244,6	267,6	-41,6	9,4
Всього	6 046,3	7 157,4	8 467,0	18,4	18,3

За даними таблиці видно, що за весь період дослідження максимальний рівень страхових виплат припадає на автострахування. Слід зазначити, що до складу виплат автострахування належать усі моторні види страхування, такі як КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка». Збільшення розміру виплат за цим видом страхування зумовлений збільшенням кількості договорів страхування, збільшенням частоти настання страхових випадків та підвищенням вартості відновлювальних робіт і запчастин.

Розмір виплат за автострахуванням за 9 місяців 2016 р. становив 2 666,8 млн грн, що становить 44,11 % від загального обсягу страхових виплат. За аналогічний період 2017 р. розмір страхових

виплат зростає до 3 468,6 млн грн, або на 30,1 % і становить 48,46 % від загального розміру виплат. Подальше збільшення страхових виплат за автострахованням за 9 місяців 2018 р. призводить до абсолютного значення 4 191,1 млн грн, або перевищення на 19,6 % розміру страхових виплат попереднього періоду, або на 57,16 % розміру базового періоду дослідження та становить 49,50 % від загального розміру виплат за цей період. Медичне страхування з точки зору ризикології посідає другу позицію за розмірами виплат, що пояснюється високою вартістю медикаментів та амбулаторно-поліклінічних і діагностичних, стоматологічних послуг; послуг швидкої допомоги, мобільних пунктів по реанімації, реанімобілів; послуг з екстреної госпіталізації та збільшенням частоти захворюваності населення країни. Тому розмір страхових виплат за 9 місяців становив 947,5 млн грн, або 15,67 % від загального розміру виплат, а за наступні два роки збільшився до 1 470,0 млн грн або на 55,15 % та становив 17,36 % у загальному розмірі страхових виплат. Цей індикатор є свідченням необхідності розвитку медичного страхування за різними сегментами страхового ринку: корпоративне медичне страхування, приватне медичне страхування та медичне страхування дітей.

Наступні індикатори страхових виплат свідчать про збільшення ризику настання страхових подій за всіма видами страхування, крім страхування кредитів, що зумовлюється зниженням обсягів кредитування банками країни та, як наслідок, приводить до зниження частоти настання страхового випадку. Підвищення рівня страхових виплат за страхуванням майна пояснюється переліком ризиків, які передаються страховику, зокрема, пожежа, удар блискавки, вибух газу, уживаного для побутових потреб; вибух парових котлів, газосховищ та інших аналогічних пристроїв; страхування майна від стихійних лих; пошкодження водою. Враховуючи підвищення частоти настання стихійних лих за останні роки і значні втрати саме майна від них, перш за все, фізичні особи підвищили рівень страхування майна для отримання компенсації його вартості у разі настання страхового випадку, що, як наслідок, приводить до збільшення частоти настання страхового випадку і збільшення розміру страхових виплат, що і відображають дані за останні три періоди. Так роз-

мір виплат за страхуванням майна за 9 місяців 2016 р. становив 93,5 млн грн при збільшенні до 193,5 млн грн, тобто удвічі за аналогічний період 2017 р. та становив уже 397,0 млн грн за 9 місяців 2018 р., що перевищує у чотири рази розмір виплат за базовий період дослідження та удвічі розмір виплат за попередній період.

На мінімальному рівні виплат залишається страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, оскільки до передачі ризику за цим видом страхування передбачені відшкодування витрат на заходи з розбирання та/або переміщення будівель, споруд, обладнання на нове місце, що були виконані для рятування майна та/або з метою зменшення збитків, та витрат на прибирання зазначеної в договорі страхування території від уламків майна, яке постраждало внаслідок страхового випадку. Страхові виплати за цим видом страхування коливаються в межах від 0,93 % до 2,02 % від загального розміру страхових виплат за період, що аналізується.

Найбільш вагомим індикатором здійснення страхових виплат є рівень страхових виплат за основними видами страхування, оскільки саме цей показник зіставляє показники рівня страхових премій та страхових виплат і дозволяє зробити висновки про ймовірність настання ризику за певним видом страхування (табл. 4).

Таблиця 4

*Рівень виплат за основними видами страхування
за 9 місяців 2016–2018 рр.*

Види страхування	2016	2017	2018	Абсолютна зміна, %	
Страхування фінансових ризиків	34,3	81,5	84,0	47,2	2,5
Медичне страхування	53,9	59,1	60,0	5,2	0,9
КАСКО	47,4	51,0	51,4	3,6	0,4
ОСЦПВ	39,6	50,7	48,5	11,1	-2,2
«Зелена картка»	27,8	30,4	27,5	2,6	-2,9
Страхування медичних витрат	29,7	30,8	26,6	1,1	-4,2
Страхування життя	15,1	20,5	19,6	5,4	-0,9
Страхування кредитів	146,4	46,5	17,1	-99,9	-29,4
Страхування майна	4,9	10,1	16,5	5,2	6,4
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	4,5	3,8	11,6	-0,7	7,8
Інші види страхування	16,3	8,4	7,9	-7,9	-0,5

На підставі даних табл. 4 видно, що найбільш ризиковим видом страхування за індикатором рівня виплат стосовно страхових премій є страхування фінансових ризиків за даними 9 місяців 2018 р., оскільки 84 % від отриманих страхових премій спрямовується на здійснення страхових виплат. Медичне страхування за 9 місяців 2018 р. досягло рівня виплат 60 %, що свідчить про щорічне зростання збитковості цього виду страхування з 53,9 % за базовий період дослідження.

Лідруючі позиції за рівнем виплат в автотранспортному страхуванні посідають КАСКО та ОСЦПВ, з превалювання рівня виплат за страхуванням КАСКО, що пояснюється опціями, наявними в договорах страхування, які несуть за собою значні витрати з боку страховика у разі настання страхового випадку і формують рівень виплат 51,4 % від зібраних страхових премій.

Рівень виплат за страхуванням ОСЦПВ за останні 9 місяців знизився на 2,2 %, що пояснюється декількома факторами. Пріоритетними факторами зниження рівня страхових виплат є збільшення ціни за договорами цього виду страхування та, як наслідок, збільшення валових страхових платежів за цим видом страхування, вихід деяких страховиків із системи ПВЗ, зниження рівня оформлення ДТП Європротоколами.

Динаміка зміни рівня виплат за іншими видами страхування коливається в межах припустимих відхилень і пов'язана зі змінами структури страхового портфеля, оскільки відображує залежність між страховими преміями і частотами настання страхових випадків.

Висновки. Дослідження індикаторів страхових виплат на страховому ринку України свідчить про наявні структурні проблеми та деформацію страхового портфеля у напрямку збільшення ризику страхування. Формування якісної системи безпеки на рівні страховиків, що забезпечить належне виконання обов'язків перед страхувальниками, але виключить ймовірність шахрайства у цьому сегменті, є дуже необхідною на сучасному етапі. Система контролю за рівнем та якістю страхових виплат має базуватися на розрахунках страхових виплат кваліфікованими співробітниками, проведення перевірок страховими слідчими щодо заявлених страхових подій, утворення єдиної бази

страхувальників-шахраїв для зниження ризику функціонування страховиків. Використання якісної системи контролю за індикаторами страхових виплат дозволить підвищити довіру страхувальників до страховиків щодо виконання останніми своїх законодавчо визначених обов'язків та знизить рівень збитків для страховиків через неправомірні дії деяких страхувальників.

Список використаних джерел

1. Про страхування: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
2. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. URL: www.dfp.gov.ua.
3. Волкова В. В. Методичні аспекти державного регулювання страхового ринку України. URL: <http://jeou.donnu.edu.ua/article/viewFile/2932/2971>.
4. Гаманкова О. О. Методи державного регулювання ринку страхових послуг. *Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць*. Вип. 10 (101). Київ: КНДЕІ, 2009. С. 71–73.
5. Онищенко Н. В. Методи регулювання ринку транспортного страхування України. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: збірник наукових праць*. Вип. 10. Київ: НАУ. 2013. С. 108–114.
6. Осадець С. С. Страхові послуги: підручник. Київ, 2007. 464 с.
7. Сафонова О. Д. Сучасний стан страхового ринку України та основні проблеми його розвитку. URL: http://C:/Users/Home/Downloads/echp_2014_1_22.pdf.
8. Турко В. В. Дослідження рівня страхових виплат та ризику їх зміни на страховому ринку України. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/22877/1/52-362-367.pdf>.

Kravchuk A.,

Grand PhD in Economic Sciences, Professor,
Professor of Economics and Social Disciplines Department,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

INVESTIGATION OF INDICATIVE INSURANCE PAYMENT IN INSURANCE MARKET

The study of the dynamics of changes in insurance claims had identified a number of dependencies that correlate and display execution risk insurance for all its species. The article covers the features' formation for general concept of the insurance market in Ukraine. The growth of the insurance potential leads to increasing insurers liability level before insured for insurance services quality and a high level of support. The control of insurance support quality is reflected in the insurance service of compensation, which is the most complicated in the relationship

between the insurer and the insured, because at this stage of their economic interests diametrically do not match.

The interest of an insured in compensating losses and lowering insurance payments level as an insurer priority, forms a priori confrontation and a decrease in his interest in obtaining insurance services in the future. This study indicators of insurance reimbursement for all types of insurance allows clearly demonstrate the efficacy of the system of insurance indemnity insurers of Ukraine.

The study proved that changes in terms of insurance payments and amount of insurance refund improve the growth of insurance services quality and increase the incomes of insurance premiums. Changes in terms of insurance payments and amounts of insurance, to draw conclusions on improving the quality of insurance services during the implementation of insurance, on the one hand and increasing income premiums insurers to raise interest in risk transfer to insurers on the other. However, given the high level of insurance payments is clear increase in the cost insurance insurers, as insurance companies, business structures are formed for profit, not just to solve the social problems of the population.

Key words: *insurance refund (indemnity); level of insurance payments; net insurance payments; insurance premiums.*

References

1. The Law of Ukraine. *On Insurance*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
2. *Information about the mill and development of insurance market of Ukraine* available at: www.dfp.gov.ua.
3. Volkova, V. V. *Methodical aspects of the state regulation of the insurance market of Ukraine*, available at: <http://jeou.donnu.edu.ua/article/viewFile/2932/2971>.
4. Gamankova, O. O. (2009), "Methodology of state regulation of insurance services", *Formula rinkovi v_dnosin in Ukraine, zb. sciences. prats*, Vip. 10 (101), Kyiv. pp. 71–73.
5. Onishchenko, N. V. (2013), "Methodology of regulation of the transport insurance market of Ukraine", *Problems of infrastructure efficiency: Zbirnik naukovih prats.*, Vip. 10, Kyiv. pp. 108–114.
6. Osadets, S. S. (2007), *Insured poslugi*, Pidruchnik, KNEU, Kyiv, 464 p.
7. Safonova, O. D. *The current camp of the insurance market of Ukraine and the main problems of this development*, available at: file:///C:/Users/Home/Downloads/echp_2014_1_22.pdf.
8. Turko, V. V. *Dosnizhennya pivnya insurance viplat taraziku ix zmini on insurance market of Ukraine*, available at: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/22877/1/52-362-367.pdf>.

УДК 338.24.021.8

Сіренко К. Ю.,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
економіки та соціальних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;
Товстиженко О. В.,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Чернігівський національний технологічний
університет, м. Чернігів, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІННОВАЦІЙ ЯК ОСНОВА ІНТЕНСИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена дослідженню інноваційного розвитку як основи інтенсивного відтворення національної економіки України. Проведено аналіз динаміки темпів росту валового внутрішнього продукту та визначено місце країни у світовому рейтинзі економічного розвитку. Встановлено, що Україна належить до групи країн «Інноватор, що формується» з такими країнами, як Болгарія, Македонія та Румунія. Проведений аналіз свідчить, що Україна має потенційні можливості в інноваційному розвитку щодо комерціалізації нововведень у сфері захисту прав на інтелектуальну власність. Оцінено інноваційну активність промислових підприємств та впровадження на них нововведень. Обґрунтовано, що бюджетне фінансування новітніх технологій та інновацій протягом досліджуваного періоду майже не здійснювалося, що не відповідає світовій практиці, оскільки основним джерелом фінансування інновацій є бюджетні кошти.

Ключові слова: інновації, валовий внутрішній продукт, впровадження, інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, інноваційна продукція, технології.

Постановка проблеми. Економіка нашої країни пройшла нелегкий шлях становлення останніми роками – від різкого падіння показників зростання ВВП до незначного та нетривалого зростання. Валовий внутрішній продукт є індикатором структурних зрушень в економіці, а його динаміка найбільш вірогідно відображає тенденції розвитку макроекономічної ситуації. Однак на сьогодні в Україні не вдається подолати стрімкий економічний спад і досягти значних темпів зростання реального валового внутрішнього продукту. Зважаючи на це, саме інноваційний потенціал має стати рушієм економічного зростання та, у свою чергу, сприяти розвитку усіх сфер економіки, зокрема й промисловості та аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і методологічних основ інноваційного розвитку промислового комплексу присвячені роботи таких вітчизняних учених, як: О. Амоша [1], С. Біла, О. Гарафонова, В. Геєць, В. Горник, О. Гонта, А. Гречан, Б. Данилишин, А. Дегтяр, А. Дука, С. Захарін, О. Ігнатенко, Л. Коваленко, М. Корецький, В. Маргасова, В. Савченко, О. Суходоля, Б. Чемісов, Л. Федулова. Наукове підґрунтя інноваційних процесів закладено і у працях зарубіжних науковців: М. Альберта, І. Анософфа, Р. Нельсона, М. Портера, Р. Харрода, Й. Шумпетер [2] та ін.

Роботи зазначених учених слугують фундаментальною основою та формують науковий базис інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні. Проте низка проблем щодо створення центрів передового досвіду, своєрідних кластерів інновацій залишаються неповною мірою вирішеними. З огляду на це виникає потреба переходу на нову доктрину розвитку держави, усунення негативних кризових виявів та стимулювання інтенсивного економічного відтворення національної економіки, шляхом розробки і реалізації державної Стратегії інноваційного розвитку України, раціонального стимулювання інвестиційно-інноваційної активності, які в сукупності формують інвестиційно-інноваційний потенціал країни. Важливість і значущість названих аспектів зумовили тему та мету зазначеного дослідження.

Формулювання цілей статті полягає в оцінці й аналізі запровадження новітніх технологій та інновацій в Україні як рушія інтенсивного економічного відтворення та економічного зростання національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Оцінка валового внутрішнього продукту як головного показника соціально-економічного розвитку країни дозволяє зробити висновок, що останніми роками він мав нерівномірний, але зростаючий характер, за винятком 2009 року [3]. У 2008–2009 роках відбувся спад його величини, що зумовлено світовою економічною кризою. Впродовж 2010–2017 років реальний ВВП мав тенденцію до незначного зростання, в основному за рахунок галузі будівництва (ціни зростають), зростання частки сільського господарства ($\approx 12\%$), а також інвестиційної активності. Експерти прогнозують зростан-

ня глобального ВВП за підсумками 2018 року на рівні 3,8 % і його уповільнення до 3,6 % в 2019 році [3].

На сьогодні Україна на межі ключових змін, продиктованих уже відомими факторами: війна і втрата значної частини території, переорієнтація економіки на нові торговельні ринки, жорсткі умови кредитування міжнародними фінансовими організаціями тощо. У зв'язку з цим конкурентна позиція України є нерівноважною, що відображено у низці світових рейтингів.

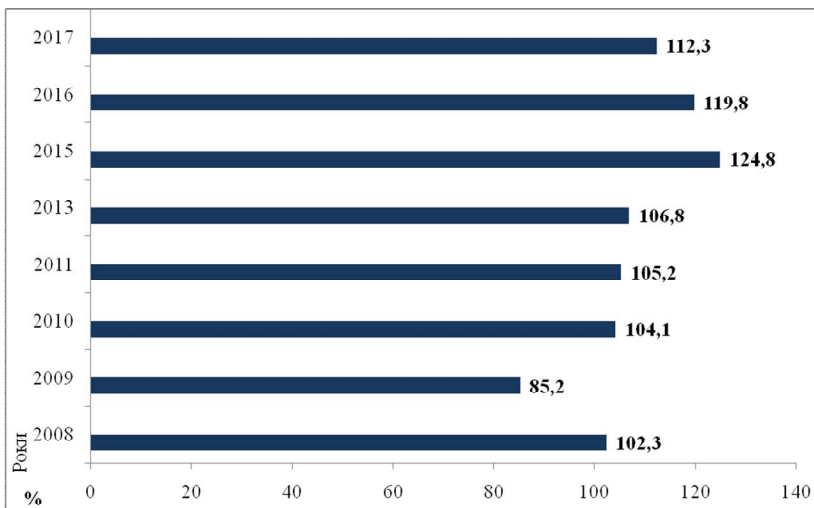

Рис. 1. Темп росту ВВП України за 2008–2017 рр., % [3]

За даними Всесвітнього економічного форуму, зокрема «Звіту про глобальну конкурентоспроможність 2017–2018 рр.», Україна посіла 81 місце серед 137 досліджуваних країн, піднявшись останніми роками на чотири позиції [4]. За складовими компонентами індексу, який характеризує ефективність ринків – ключового фактору на стадії інвестиційного зростання (індустриалізації) – Україна посідає 101 місце за ефективністю товарних ринків серед 137 країн, 120 – за ефективністю фінансових і 86 – за ефективністю ринку праці. Готовність до адаптації технологій та інновацій оцінена на рівні 81 місця. При цьому за показником

«Ринкові інституції» наша країна посідає 118 місце, а за розвиненістю бізнесу – 90.

Серед факторів, актуальних для розвитку промисловості, сприятливими є розмір доступного ринку (за ємністю ринку Україна посідає 47 місце) та освіта (наша країна посідає 35 місце) [4]. Незважаючи на велику кількість науковців та інженерно-технічних працівників, а також осіб, що мають вищу освіту, Україна має посередній рейтинг за складовим компонентом індексу «Інновації» і посідає останні позиції з показників «Державні закупівлі новітніх технологій і продукції», «Взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері ДіР», «Технологічна готовність». І найбільш проблемним показником, з негативним його значенням залишаються «Іноземні інвестиції та трансфер технологій».

З розрахованого індексу інноваційного розвитку, представленого агентством Bloomberg у 2018 році, Україна посіла 46 місце серед 50 досліджуваних країн [5]. При цьому найгіршими є показники продуктивності праці (50 місце), що свідчить про застосування застарілих технологій та виробництво товарів з низькою доданою вартістю. Також наша країна потрапила до трійки аутсайдерів за технологічними можливостями (48 місце), незважаючи на те, що достатньо довго зберігає 21 місце за ефективністю вищої освіти та 27 місце за патентною активністю, тобто має інноваційний потенціал розвитку [5].

Інноваційне табло ЄС, що включає дані щодо країн Європейського співтовариства, країн-кандидатів на вступ в ЄС та деяких інших країн, віднесло Україну до групи «Інноватор, що формується» разом з Болгарією, Македонією та Румунією [6]. Проведений аналіз складових компонентів свідчить, що Україна має значний нерезалізований потенціал інноваційного розвитку, особливо комерціалізації нововведень і у сфері захисту прав на інтелектуальну власність.

Головними перевагами України є вигідне географічне положення, ємний ринок, наявність поглибленої зони вільної торгівлі між Україною і ЄС та порівняно високий рівень розвитку людського потенціалу.

Слід зазначити, що за даними Держстату, у 2017 році продукція сектору інформаційних технологій становила більше 3 % ВВП,

а сукупний дохід галузі – більше 3,5 млрд доларів США [7], що співставно з обсягами продукції високотехнологічного сектору.

За даними статистичного збірника «Наукова та інноваційна діяльність України», кількість наукових досліджень та науковців, що їх проводять, стрімко скорочується (зі 133 744 осіб у 2010 році до 59 392 у 2017 році) [7]. Характеризуючи інноваційну активність промислових підприємств України, можна сказати, що протягом 2009–2017 років спостерігалось незначне її зростання, яке суттєво не впливає на формування основних параметрів конкурентоспроможності економіки (рис. 2).

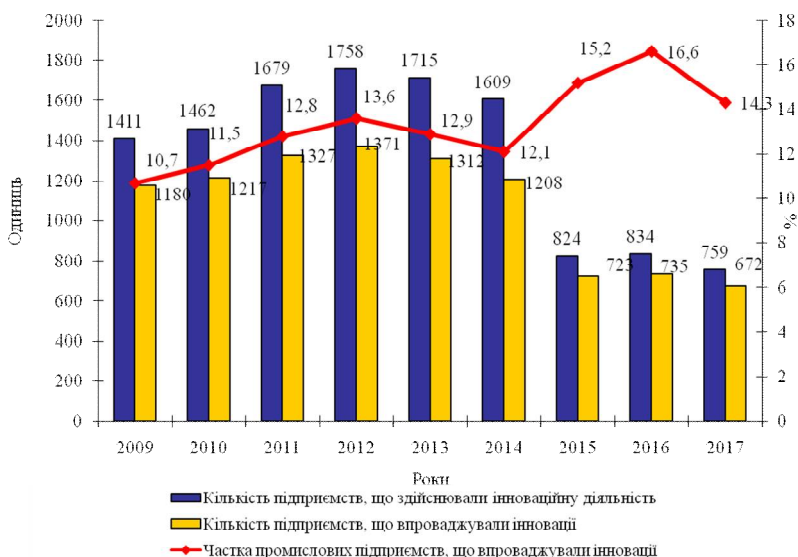

Рис. 2. Інноваційна активність промислових підприємств протягом 2009–2017 рр. [7]

Серед регіонів України найбільша частка інноваційно активних підприємств спостерігається в Харківській, Тернопільській, Миколаївській, Черкаській, Кіровоградській, Івано-Франківській, Сумській, Запорізькій областях та м. Києві [7]. У розрізі видів економічної діяльності слід виокремити підприємства з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (53,8 %), інших транспортних засобів (37,1 %), комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (34,0 %), напоїв

(25,9 %), електричного устаткування (25,2 %), хімічних речовин і хімічної продукції (25,0 %) [7].

У структурі всього промислового виробництва частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції в промисловості протягом 2009–2017 рр. знизилася із 4,8 до 0,7 % [7] (рис. 3). Інноваційна продукція освоюється в основному шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має досить вузькі межі і не дає можливості підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого періоду.

Рис. 3. Впровадження інновацій на промислових підприємствах України в 2009–2016 р. [7]

Згідно з даними Державної служби статистики України структура джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні характеризується незначною часткою бюджетних коштів та свідчить про інноваційну кризу і фактично усунення держави від реалізації моделі інноваційного розвитку.

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат у 2017 році залишаються власні кошти підприємств – 7 704,1 млн грн [7] (або 84,5 % загального обсягу витрат на інновації). Їх перевага серед інших джерел фінансування інноваційної діяльності зумовлена недостатньо чітким і складним процесом залучення фінансових ресурсів (через несприятливий інвестиційний клімат, нерозвиненість венчурного фінансування інноваційної діяльності тощо). Кошти державного бюджету отримали 8 підприємств, 17 місцевих бюджетів, загальний обсяг яких становив 322,9 млн грн (3,5 %); кошти вітчизняних інвесторів отримали 5 національних підприємств та 3 іноземні, загальною їхньою обсягом становив 380,9 млн грн (4,2 %); кредитами скористалося 21 підприємство, обсяг яких становив 594,5 млн грн (6,5 %) [7].

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності протягом досліджуваного періоду майже не здійснювалося. Це не відповідає світовим тенденціям, оскільки у розвинених країнах основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є бюджетні кошти, а також свідчить про пасивність держави в питаннях інноваційного розвитку її національної економіки.

Інвестиції в нематеріальні активи протягом останніх п'ятнадцяти років становили близько 2–4 % усіх капітальних інвестицій, а частка видів діяльності, що належать до високотехнологічних та середньо високотехнологічних, в обсязі реалізованої промислової продукції у 2017 році становила 11,3 % [7].

За даними 2016 року, частка обсягу витрат на наукові розробки у валовому внутрішньому продукті країн ЄС у середньому становила 2,03 %. Більшою за середню частка витрат на наукові дослідження та розробки була у Швеції – 3,25 %, Австрії – 3,09 %, Німеччині – 2,94%, Данії – 2,87 %, Фінляндії – 2,75 %, Бельгії – 2,49 %, Франції – 2,25 %; меншою – у Македонії, Латвії, Румунії, Кіпрі та Мальті (від 0,43 % до 0,61 %) [7].

Сучасні тенденції розвитку світової економіки та науково-технічного прогресу призвели до того, що у сфері переробної промисловості – основі високотехнологічного виробництва – конкурують з країнами з дешевою робочою силою (переважно, розташовані у субтропічному та тропічному кліматі, де вартість життя істотно нижча, ніж в Україні) та розвинуті країни зі стабіль-

ним і сприятливим інвестиційним кліматом, який дозволяє мінімізувати інвестиційні ризики під час створення високотехнологічних виробництв. За таких умов Україна не може бути інвестиційно привабливою.

Починаючи з 1980 року, частка переробної промисловості у ВВП розвинутих країн (ОЕСР) скоротилася з 25 % до 15 % і стабілізувалася на цьому рівні – стільки ж нині має і Україна. За підсумками 2017 року, українська промисловість (добувна та переробна) забезпечувала 18,5 % ВВП та 15,1 % загальної облікової кількості штатних працівників, включаючи загалом 12,5 % від загальної кількості підприємств різних форм власності. При цьому темпи росту добувної та переробної промисловості на фоні низького рівня впровадження нових або вдосконалених технологій, продукції або послуг, які ще не було застосовано, використано у виробничому процесі чи господарській діяльності (далі – новації), становили у 2016 році 2,8 %, а у 2017 році – 0,4 %.

Частка високотехнологічного експорту в загальному експорті продуктів промисловості в Україні у 2017 році становила лише 6,9 %. При цьому для виробництва та експорту сировини імпортується продукція переробної промисловості з вищою доданою вартістю. Так, у 2017 році в товарній структурі імпорту мінеральні продукти та продукти хімічної промисловості становили 38,2 %, прилади, обладнання, устаткування та різні види транспортних засобів – 30 % [7].

Отже, промисловість зможе бути рушієм прискорення економічного розвитку та якісних змін у структурі національної економіки лише за умови її модернізації, запровадження інновацій і переходу до виробництва конкурентоспроможної продукції з високою часткою доданої вартості.

Іншим рушієм економічного зростання у найближчій перспективі може виступати аграрний сектор як такий, що має високий потенціал до модернізації, впровадження новітніх технологій та підвищення рівня переробки власної продукції, але його перспективи обмежені. Слід зазначити, що останні роки в Україні він створює близько 10 % валового внутрішнього продукту. У розвинених країнах частка аграрного сектору не перевищує 5 % ВВП. Навіть в Аргентині, відомій своїм високоприбутковим

аграрним сектором, за даними Світового банку, його частка становить тільки 6 %.

Інтеграція та сучасні технології зв'язку створюють можливості для існування та розвитку успішних інноваційних підприємств і кластерів, навіть попри загальну технологічну відсталість, низьку купівельну спроможність споживачів та територіальну віддаленість, через включення у міжнародні ланцюжки створення доданої цінності (вартості). Це позитивно позначається на розвитку національної економіки і надає додаткові можливості для вітчизняного бізнесу.

Для побудови інноваційної економіки з розвинутим підприємництвом, інноваціями та високою продуктивністю виробництва Україні як державі, яка має великий інтелектуальний потенціал, Міністерство освіти і науки разом з іншими зацікавленими центральними органами виконавчої влади розробили та подали Кабінету Міністрів України проект Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року [8]. Мета Стратегії полягає у розбудові інноваційної екосистеми України з метою забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки. Як повідомляв Укрінформ, у 2019 році уряд планує профінансувати Фонд підтримки інновацій на 300–350 мільйонів гривень [9]. Слід зазначити, що в Україні планують створити мережу центрів підтримки інновацій та відкрити доступ до категорії інформації, яка раніше була закритою.

Висновки. Україна має низьку конкурентних переваг, які дозволяють їй успішно створювати інтелектуальні продукти, найвигідніші з яких – це інновації, передусім науково-технічного характеру. Основою української конкурентоспроможності має стати інтелектуальний капітал, знання, результати наукових досліджень, ефективна реалізація яких забезпечить вихід України на світові ринки.

Постійний перерозподіл сфер впливу як міністерствами, відомствами, так і їх керівними особами, унеможлиблює створення державної системи організаційно-економічного та інформаційного забезпечення розвитку інноваційних процесів на рівні

держави, а тим паче – дати змогу цій системі розвиватися, поширюватися та ефективно працювати на ринку України.

Проте розподіл сфер управління інноваційною сферою приводить до не координованості і неузгодженості дій та дублюванні функцій між центральними органами виконавчої влади, а також відсутності належного рівня координації дій у сфері інноваційного розвитку.

Список використаних джерел

1. Амоша О. І. Організаційно-економічний механізм активізації інноваційної діяльності в Україні. *Економіка промисловості*. 2005. № 5. С. 15–21.

2. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Москва: Директ-Медиа, 2008. 400 с.

3. Валовий внутрішній продукт. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/> (дата звернення: 20.12.2018).

4. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017–2018 роки. Економічний дискусійний клуб. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (дата звернення: 19.12.2018).

5. Bloomberg включив Україну в ТОП-50 інноваційних економік світу. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/1947797-bloomberg-vklyuchiv-ukrajinu-v-top-50-innovatsiynih-ekonomik-svitu.html> (дата звернення: 19.12.2018).

6. Головні інноватори. Хто такі Chief Innovation Officers і чим вони займаються в Україні та світі. The engine of innovations. URL: <https://unitcitizen.com/post/3457/> (дата звернення: 19.12.2018).

7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / Державна служба статистики України. DOI: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Проект Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/> (дата звернення: 17.12.2018).

9. Гройсман анонсував старт Фонду підтримки інновацій наступного року. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2603323-grojsman-anonsuvav-start-fondu-pidtrimki-innovacij-nastupnogo-roku.html> (дата звернення: 17.12.2018).

Sirenko K.,

PhD in Economic Sciences,
Associate Professor of Economics and Social Sciences Department,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Tovstizhenko O.,

PhD in Economic Sciences,
Associate Professor of Finance, Banking and Insurance Department,
Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF NEW TECHNOLOGIES AND INNOVATIONS, AS THE BASIS OF INTENSIVE ECONOMIC RECONSTRUCTION OF THE NATIONAL ECONOMY

The article addresses to the implementation of new technologies and innovations, as the basis of intensive economic reconstruction of the national economy. The analysis of dynamics of GDP (gross domestic product) growth rate and the country's place in the world economic development ranking is determined. The key international indexes and ratings, in which Ukraine is present, its current position and trends in comparison with previous years are analyzed. Ukraine was the worst in terms of labor productivity, indicating a low level of applied technology and production of low value added goods, and fell into three outsiders by technology. At the same time, it retains a high place in the efficiency of higher education and in patent activity, that is, it has the potential for development.

The study proved that Ukraine is classified as a "Innovator that is being formed" together with Bulgaria, Macedonia and Romania. The analysis shows that Ukraine has significant unrealized opportunities in innovative development, especially as regards for the innovations commercialization in the protection of intellectual property rights. The main advantages of Ukraine are the advantageous geographic location, the large market, the existence of an in-depth and comprehensive free trade zone between Ukraine and the EU and a relatively high level of human development. Estimated innovation activity of industrial enterprises and introduction of innovations on them. In Ukraine, there is a gradual degradation of innovation potential, the number of researchers in Ukraine is rapidly shrinking, the knowledge intensity of the gross domestic product (research and development costs for all sources) was only 0.45%, the dynamics of the number of enterprises engaged in innovation, negative (there is a reduction in the number of enterprises industry that has been innovating. It was investigated that among the regions above the average in Ukraine, the share of innovatively active enterprises was in Kharkiv, Ternopil, Mykolaiv, Cherkasy, Kirovograd, Zaporizhzhya regions and the city of Kyiv.

The study determined that the budget financing of the latest technologies and innovations during the study period was almost non-existent, what is not appropriate for world practice, since the main source of financing for innovation in developed countries is budgetary funds.

Key words: innovations, (GDP) gross domestic product, implementation, innovative development, innovative potential, innovative products, technologies.

References

1. Amosha, O. I. (2005), "Organizational and economic mechanism of activation of innovation activity in Ukraine", *Economy of the industry*, Vol. 5, pp. 15–21.

2. Schumpeter, J. A. (2008), *Theory of economic development*, Direct Media, Moscow.

3. *Gross Domestic Product*, Official site of the Ministry of Finance of Ukraine, available at: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/> (accessed: 20.12.2018).

4. *The position of Ukraine in the world ranking according to the index of global competitiveness 2017–2018 years*, Economic Discussion Club, available at: <http://edclub.com.ua/analytika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (accessed: 19.12.2018).

5. *Bloomberg has included Ukraine in the TOP-50 innovative economies in the world*, UKRINFORM, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/1947797-bloomberg-vklyuchiv-ukrajinu-v-top-50-innovatsiy-nih-ekonomik-svitu.html> (accessed: 19.12.2018).

6. *The main innovators. Who are Chief Innovation Officers and what they do in Ukraine and in the world*. The engine of innovations, available at: <https://unitcitizen.com/post/3457/> (accessed: 19.12.2018).

7. *Statistical collection scientific and innovative activity in Ukraine*. State statistics service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. *Draft strategy of Ukraine's innovation development for the period up to 2030*. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/> (accessed: 17.12.2018).

9. *Groisman announced the launch of the Innovation Support Foundation next year*, UKRINFORM, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2603323-grojsman-anonsuvav-start-fondu-pidtrimki-innovacij-nastupnogo-roku.html> (accessed: 17.12.2018).

УДК 371.132: 355.23(477)

Сорокопуд В. Б.,

старший викладач кафедри фізичної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Лисюк С. М.,

старший викладач кафедри фізичної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлено основний зміст та завдання фізичної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби в нашій країні. Дослідження авторів було спрямовано на коло питань щодо застосування спеціальних методик, пов'язаних із використанням фізичних розвивальних ігор, для покращення професійних здібностей та функціональних можливостей організму фахівців-пенітенціаріїв. Запропоновано також створення комплексних наборів спеціальних ігор у різних поєднаннях, що дозволить сформувати навички розвитку швидкості й сили, спритності, вмілого застосування прийомів і дій, які пов'язані з координацією рухів, витривалістю, підвищити функціональні можливості курсантів і офіцерів пенітенціарної системи.

Ключові слова: фахова фізична підготовка, загальна фізичка підготовка, спеціальна фізична підготовка, функціональні можливості організму, спеціальні ігри, комплексний набір спеціальних ігор.

Постановка проблеми. Сучасна діяльність працівника пенітенціарної системи під час виконання ним службових обов'язків ставить високі вимоги до офіцерів, курсантів – до їх бойової майстерності, фізичної і психологічної підготовленості. Кожен фахівець пенітенціарної системи повинен досконало володіти сучасною технікою самозахисту та зброєю, в будь-яких обставинах діяти вміло, з максимальною ефективністю, що вимагає постійної підтримки належного рівня фізичної і психологічної загартованості.

Фізична підготовка осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) у нашій країні є важливою складовою частиною фахової підготовки, в тому числі і невід'ємною частиною навчання і виховання особового складу. Вдосконалення методологічних засад фізичної підготовки, приділення уваги покращенню функціональних можливостей майбутніх фахівців пенітенціарної системи залишається в колі

постійної уваги вчених-практиків у галузі фізичної культури, виховання й спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку та вдосконаленню фізичної підготовки фахівців правоохоронних органів, військовослужбовців, майбутніх офіцерів ДКВС України приділено достатньо велику увагу з боку науковців. Зарубіжні вчені, такі як: А. Віл, П. Дейл, Е. Хофе, С. Мерфі, Н.-Д. Моррісон, Дж. Паркер, К. Тауел, Л. Роял, Л. Шон та інші, а також вітчизняні вчені-дослідники: В. Гаврилін, А. Головач, І. Закорк, О. Зарічанський, Ф. Могильний, Н. Разумейко, Г. Яворська та інші, доводять значущість фізичної підготовки особового складу як важливого засобу розвитку і постійного вдосконалення фізичних якостей особистості, вдосконалення їх професійних умінь та навичок.

Однак залишається мало дослідженим певне коло питань щодо застосування спеціальних методик, пов'язаних із використанням фізичних розвивальних ігор, які сприяють покращенню професійних здібностей та функціональних можливостей організму майбутніх пенітенціаріїв.

Формулювання цілей статті полягає у розробці комплексного набору спеціальних ігор, який може бути застосований під час фахової фізичної підготовки як курсантів, так і офіцерів, які проходять курси підвищення кваліфікації, для поліпшення функціональних можливостей їх організму.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення необхідного рівня фізичного розвитку є одним з найбільш важливих складових компонентів індивідуально-професійної підготовки персоналу ДКВС України, оскільки це сприяє вдосконаленню їхніх індивідуальних, особистісних, професійних якостей, дозволяє зменшити вплив стресових чинників професійної діяльності.

Загалом учені одностайні стосовно того, що у сучасних умовах служба фахівців органів ДКВС України, правоохоронних органів пов'язана з великими фізичними та психоемоційними навантаженнями. У зв'язку з цим особливої уваги потребує належна організація фізичної підготовки майбутніх фахівців, осіб рядового та начальницького складу, які проходять службу в установах виконання покарань (УВП), пошук сучасних ефектив-

них шляхів та засобів організації навчального процесу в навчальних закладах зі специфічними умовами навчання з метою формування високих функціональних можливостей організму, готовності майбутніх офіцерів до фізичного й психологічного самовдосконалення та застосування знань і навичок на практиці.

Учені, фахівці-практики пропонують під час тренування брати до уваги генетичні, фізіологічні, духовні й психологічні особливості людини, звертати увагу на періодичність занять, дієту. Загалом у їхніх працях представлено сучасні методи тренування в системі фізичної підготовки офіцерів.

Фізична підготовка, як один з основних предметів спеціальної підготовки фахівців-пенітенціаріїв, спрямована, в першу чергу, на забезпечення високого рівня їхньої професійної підготовленості та стійкої працездатності в складних умовах діяльності в установах виконання покарань (УВП). Узагальнення досвіду навчання та підготовки курсантів для подальшої діяльності в УВП демонструє наявність досить тісних зв'язків між показниками фізичної, психологічної підготовленості та рівнем їх професійних навичок та вмінь.

Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, що затверджено наказом Міністерства юстиції України № 1675/5 від 08.09.2015 року, визначає систему фізичної підготовки, до якої входять:

– загальна фізична підготовка (перелік нормативів із загальної фізичної підготовки для осіб рядового і начальницького складу ДКВС);

– спеціальна фізична підготовка (зміст та умови проведення спеціальної фізичної підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС).

Фізична підготовка проводиться під час навчальних занять за програмою службової підготовки, самостійних занять з фізичної підготовки, під час проведення заходів масового спорту, яка здійснюється на підставі наказів ДПтС, органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС. Вона включає в себе: організацію роботи спортивних секцій; проведення фізкультурно-

оздоровчих заходів; організацію і проведення навчальних зборів; організацію та проведення спортивних змагань.

Фізична підготовка має плановий характер, проводиться згідно з розкладом навчання або службової підготовки за місцем служби.

Загальна фізична підготовка спрямована на досягнення оптимального рівня розвитку загальних фізичних якостей для подальшого успішного оволодіння курсантами, офіцерами пенітенціарної системи спеціальними фізичними якостями і військово-прикладними навичками, покращення фізичного розвитку, зміцнення здоров'я шляхом систематичного виконання вправ з гімнастики, легкої атлетики, плавання, лижної підготовки та спортивних ігор.

Завданнями загальної фізичної підготовки є: розвиток та вдосконалення фізичних якостей (сили, витривалості, швидкості та спритності); покращення фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, підвищення працездатності та професійної активності; забезпечення довголіття та стійкості організму до несприятливих чинників навколишнього середовища та службово-професійної діяльності, зменшення працевтрат, пов'язаних із захворюваннями.

Загальна фізична підготовка сприяє: підвищенню службово-спеціальної підготовленості; веденню здорового способу життя; профілактиці захворювань і фізичній реабілітації; прискоренню адаптації фахівців до умов служби в установах виконання покарань та інших підрозділах пенітенціарної системи; організації змістовного дозвілля.

Спеціальна фізична підготовка спрямована на розвиток спеціальних фізичних якостей, оволодіння курсантами й офіцерами прикладними навичками, виховання морально-вольових якостей, досягнення згуртованості різних підрозділів пенітенціарної системи шляхом систематичного комплексного виконання спеціальних фізичних та прикладних вправ з атлетичної підготовки, прискореного пересування, подолання перешкод, прийомів рукопашного бою, плавання. Завдання спеціальної фізичної підготовки визначаються специфікою службово-професійної діяльності підрозділів пенітенціарної системи.

У процесі фізичної підготовки формуються теоретичні знання і організаційно-методичні вміння, які сприяють підвищенню професійно-спеціальної підготовленості, вихованню моральних і психічних якостей особового складу, вдосконаленню злагодженості різних підрозділів пенітенціарної системи. Засобами фізичної підготовки є: фізичні вправи, теоретичні знання та методичні навички проведення фізичної підготовки, засоби стимулу та мотивації, навчально-спортивна база. Основним засобом фізичної підготовки є фізичні вправи, які виконуються під час дотримання гігієнічних умов і активному використанні оздоровчих сил природи.

Курсанти, офіцери оволодівають усім передбаченим для них переліком фізичних вправ, теоретичними знаннями, методичними навичками відповідно до програм навчання. Фізична підготовка проводиться в таких основних формах: ранкова фізична зарядка, навчальні заняття, спортивно-масова робота, фізичне тренування в процесі навчальної, службової діяльності. Додатковими формами проведення фізичної підготовки є тренажі, інструктажі, самостійна підготовка, індивідуальне фізичне тренування, фізкультурні паузи.

Практичні заняття є основним видом навчальних занять і проводяться за певними розділами фізичної підготовки, що мають навчально-тренувальну і методичну спрямованість.

Підсумовуючи практичний досвід фізичної підготовки та перепідготовки особового складу пенітенціарної системи, треба зазначити, що існує чітка потреба в підвищенні їх функціональних можливостей. Одним зі шляхів вирішення цього складного завдання є підвищення особистої мотивації особового складу та застосування комплексного набору спеціальних ігор (табл.), які спроможні покращити швидкість руху, увагу, концентрацію та інші якісні властивості організму, що так необхідні курсантам і офіцерам для виконання складних професійних завдань. До спеціальних ігор, які можуть бути відібрані до комплексного набору фізичної підготовки, нами пропонуються 26 ігор.

Таблиця

Підбір різноманітних ігор під час фізичної підготовки

№ з/п	Назва гри	Характерні риси, особливості або опис гри
1	2	3
1	«Борцівський баскетбол» (спрощений варіант баскетболу)	Забороняється штовхати в спину, колоти очі, бити в пах. Звичайний баскетбольний м'яч можна замінити на важкий м'яч. Команди можуть мати як рівну кількість учасників, так різну
2	«Регбі на колінах»	У грі беруть участь дві команди. М'яч розігрується з середини килима. Гравці однієї з команд, заволодівши м'ячем, намагаються перенести його за лінію воріт суперників, пересуваючись на колінах. Гравцям дозволяється зупиняти та відбирати м'яч, виконуючи захвати за всі частини тіла, за винятком – паху, очей, горла. Забороняється також виконувати больові та придушуючі прийоми. Замість звичайного м'яча потрібен важкий м'яч або будь-який предмет. Цю гру можна використовувати замість розминки. Час гри – 10 хвилин
3	«Пелота»	Двоє гравців (можна й більше), що стоять обличчям до стіни, один за другим. Гравець дальньої лінії кидає м'яч у стіну. Гравець ближньої лінії намагається виймати м'яча, який вилітає із-за спини, вдаряється в стіну та відлітає в невідомому напрямку. Для гри краще використовувати м'яч для великого тенісу
4	«Боротьба за м'яч»	Гравці стоять обличчям один до одного та тримають м'яч (чи будь-який інший предмет, розмір значення не має) в обопільному захваті. За сигналом інструктора треба заволодіти предметом та підняти його над головою
5	«Боротьба в схрещеному захваті або боротьба на поясах»	Гравці захоплюють один одного руками навхрест, одна рука зверху різнойменного плеча, інша знизу під різнойменним плечем. З'єднують руки замком. За сигналом інструктора відривають суперника від покриття
6	«Боротьба на руках»	Армрестлінг
7	«Циганська боротьба ногами»	Гравці лягають на спину лівим боком один до одного та зіплюються ліктьовими згинами. Ліві ноги підняті догори та зіплені підколінними згинами. За сигналом інструктора необхідно перекотити партнера через голову. На закінчення трьох хвилин боротьби лягти на інший бік

Продовження табл.

1	2	3
8	«Воротар»	Гравці стають обличчям один до одного на відстані 5–8 м та почергово, кидаючи один в одного м'яч, намагаються влучити в будь-яку частину тіла чи ввіймати м'яча
9	«Утримання»	Гравці лягають на спину боком один до одного. За сигналом інструктора гравцям треба залізити на партнера та виконати утримання
10	«Боротьба на пальцях»	Гравці, стоячи один навпроти одного на відстані одного кроку, тримають ноги разом, чи стоять на одній нозі. Необхідно заціпити гачком вказівного пальця вказівний палець партнера, примусити його зійти з місця. Почергово відпрацювати на всіх пальцях та перейти на іншу руку. Тягнути дозволяється тільки на себе чи в бік. Провертати руку заборонено
11	«Виштовхнути за лінію»	Партнери в парах стають спиною один до одного, виставивши вперед ноги та взявшись під лікті. Між партнерами намальована лінія. За сигналом інструктора партнери виштовхують один одного за лінію спиною. В іншому випадку, стоячи один до одного обличчям, партнери намагаються виштовхати один одного або перетягнути на свій бік. Цю вправу можна робити в команді
12	«Півнячий бій»	Партнери стають у парах один навпроти одного на одну ногу. Іншу ногу зігнути в коліні, захопивши її однойменною рукою за гомілку. Інша рука знаходиться за спиною. Штовхаючи партнера плечем та грудьми, змусити його доторкнутися до килима іншою ногою. Зміна положень через одну хвилину. Цю гру можна робити командною, роблячи кількість гравців у команді як рівною, так і різною. Параметри партнерів спочатку можуть бути рівними, але з часом проти сильних та більших партнерів треба ставити слабших та менших, тренуючи в останніх психологічну стійкість перед масивними та міцними суперниками. А також викоринити самовпевненість масивних людей перед візуально слабким суперником. Ця самовпевненість може мати фатальні наслідки. Будь-який суперник сильний, а маленький, слабкий, хворий, жінка є суперник непередбачуваний і цим надзвичайно небезпечний

Продовження табл.

1	2	3
13	«Хто кого?»	Партнери стають у парах обличчям один до одного на відстані одного кроку, ступні ніг знаходяться на одній лінії. Поштовхами долонями в долоні змусити суперника зійти з місця
14	«Боротьба колінами»	Партнери в парах сідають обличчям один до одного на гімнастичну лавку або інший предмет. Розташувати свої коліна між колінами партнера. За командою інструктора розвести коліна партнера, що чинить опір на ширину плечей. Після двох-трьох спроб помінятися
15	«Боротьба гомілками»	Партнери сідають парами обличчям один до одного в положенні «упор руками позаду» на відстані півкроку. Підняти догори однойменну ногу та доторкнутися гомілково-ступневими суглобами. За командою інструктора змусити партнера доторкнутися ногою поверхні підлоги. Вправу виконати на праву та ліву ногу
16	«Боротьба ступнями»	Партнери сідають один проти одного в положенні «упор руками позаду». Підняти догори напівзігнуту праву ногу та виконати упор у ступню партнера. Випрямляючи свою ногу, змусити зігнути свою ногу. Ті ж дії виконати і на ліву ногу
17	«Перетягни на свою територію»	Через центр зала чи майданчика на відстані одного метра провести крейдою три лінії. Партнери стають парами один до одного, доторкаючись носком однієї ноги середньої лінії. Руки виконують обопільний захват за рукав, одяг на грудях. За сигналом інструктора перетягують суперника на свою територію. Після двох-трьох спроб виконувати зміну захвату. Цю гру можна також проводити командною. Учасник, який перетягнув свого партнера, може допомагати своїм товаришам по команді. Відвойована кількісна перевага є своєрідними бонусом
18	«Боротьба за територію»	Для проведення гри необхідно накреслити на поверхні майданчика коло діаметром 2 метри з позначенням центру чи три лінії на відстані 1 метра. Мета – виштовхнути суперника за межі позначеної території. Вихідне положення будь-яке. Гра може бути як парною, так і командною. Учасник, що виштовхнув свого партнера, може допомагати за сигналом команді

Закінчення табл.

1	2	3
19	«Завоювати трон»	Кожна з команд обирає царя (по ходу гри царя можна змінювати). У протилежних кінцях майданчика визначити місце для трону. Кожна з команд має за мету посадити свого царя на трон суперників, заволодівши ним таким чином. Члени команди носять та перетягують свого царя, не даючи наблизитись до свого трону суперникам. Цар не повинен рухатись. Команда, що першою заволоділа тронем суперників, виграє
20	«Наступи на ногу»	Гра може бути як парною, так і командною, а також кожен сам за себе. Руки за спиною в захваті. Ногу для атаки визначає інструктор
21	«Цар гори»	Гра може бути парною, командною та кожен сам за себе. Місце проведення: гора чи інший майданчик з нахилом. Мета – не пустити на гору суперника
22	«Пересування по колу»	Двоє нападників одночасно атакують об'єкт. Об'єкт пересувається по колу ліворуч та праворуч (залежно від напрямку атак), прагнучи розташувати нападників на одній лінії
23	«Броунівський рух»	Усі учасники, які займаються, виконують хаотичні пересування по майданчику обмеженого розміру, намагаючись уникати любових зіткнень
24	«Прорив крізь натовп»	Група виконує завдання за схемою гри 23. Учасники намагаються пробігти швидко скрізь натовп, який хаотично рухається
25	«Переміщення у відповідь»	<i>Варіант 1.</i> Захист знаходиться в центрі кола, утвореного партнерами, по 5–8 учасників. Партнери в довільному порядку почергово роблять атакуючі випади, у відповідь на які той, що знаходиться в центрі, виконує захист маневром. <i>Варіант 2.</i> Не повертатись на своє місце після маневру, а намагатися зайти за нападника, щоб прикритись ним від інших нападників
26	«Підвестись»	Група завдання за схемою гри 23. Один або двоє з групи лежать на підлозі в «закритій позиції» (ноги підтягнуті до живота, прикривши голову руками). За командою інструктора він намагається встати на ноги, партнери, які знаходяться поряд, поштовхами рук та ніг не дають йому цього зробити

Наприклад, комплексний набір, в якому поєднані спеціальні ігри за номерами 22–26, спрямований на вдосконалення навичок орієнтування у просторі та техніку маневрування, що дуже пот-

рібні під час різних сутичок, масових заворушень або бунтів, інших небезпечних ситуацій в установах виконання покарань.

Висновки. За результатами дослідження вважаємо, що:

– ефективність професійних якостей забезпечується шляхом оптимального підбору засобів і методів навчання, вправ прикладного характеру, що дозволяють згодом набути специфічні навички, які потрібні під час службово-професійної діяльності;

– створення комплексних наборів спеціальних ігор у різних поєднаннях дозволять сформувати навички розвитку швидкості й сили, спритності, вміння застосування прийомів і дій, що пов'язані з координацією рухів, витривалістю, а, отже, підвищити функціональні можливості курсантів і офіцерів;

– варіанти поєднання вправ та дій визначаються викладачем відповідно до періодів і завдань навчання, рівня фізичної підготовки сучасних фахівців пенітенціарної системи.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.09.2015 №1675/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1088-15>.

2. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 03.07.2018 р. 3808-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 80.

3. Головач А. А., Могильний Ф. В. Основні аспекти організації спеціальної фізичної підготовки в навчальних закладах ДКВС України. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. Чернігів, 2017. Вип. № 144. С. 15–19.

4. Гнидюк О. П., Діденко О. В. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до фізичного самовдосконалення як педагогічна проблема. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький, 2015. Вип. 2.

5. Третяк О. С. Концептуальні засади спеціальної фізичної підготовки пенітенціарного персоналу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Чернігів, 2011. Т. 2. № 91. С. 271–274.

Sorokopud V.,

Senior Lecturer of Physical Training Department,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Lysiuk S.,

Senior Lecturer of Physical Training Department,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

THE PENITENTIARY SYSTEM SPECIALISTS' FUNCTIONAL SKILLS IMPROVEMENT IN THE PROCESS OF PHYSICAL TRAINING

The article covers the main content and tasks of physical training of soldiers and commanding staff of the State Criminal Execution Service in our country.

Modern activity of a penitentiary system employee while fulfilling his official duties imposes high demands for a cadet, in particular, for his martial arts, physical and psychological readiness. Each cadet and officer must perfectly master modern self-defense technology and weapons, act skillfully with maximum efficiency under all circumstances that requires a proper level of physical and psychological hardness.

Physical training of the persons of ordinary and chief staff of the State Criminal and Executive Service (SCES) in our country is an important part of professional training, it is also an integral part of training and education of the personnel.

The authors' research was aimed at a range of questions regarding the using of special techniques related to the use of physical developmental games for the improvement of professional abilities and functional capabilities of the penitentiary specialists' organism.

The following conclusions are the results of the research: the effectiveness of professional qualities is provided by optimal selection of means and methods of training, applied exercises that allow subsequently acquire the specific skills needed during the professional career; the creation of complex special games sets in various combinations was proposed by authors, which is helpful for the skills development for speed and strength, dexterity, skillful use of techniques and actions related to movements coordination, endurance, improving the functionality of cadets and officers of the penitentiary system. Variants of combining exercises and actions are determined by a teacher, in accordance with the periods and tasks of training and the level of the penitentiary system modern specialists' physical preparedness.

Key words: *professional physical training, general physical training, special physical training, functional capabilities of the organism, special games, a complex of special games set.*

References

1. Ministry of Justice of Ukraine (2015), *About claim of Statute about organization of professional preparation of persons of ordinary and chief*

composition of Government criminally-executive service of Ukraine, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1088-15>.

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), „About a physical culture and sport, The law of Ukraine”, *Vidomosti of Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 14. St. 80.

3. Golovach A., Mohilniy F. (2017), “The main aspects of organizing special physical training classes in educational institutions of the state criminal and executive service of Ukraine”, *Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University named after Taras Shevchenko*, Vol. 144, pp. 15–19.

4. Gnydiuk O. P., Didenko O. V. (2015), “The future border guard officers training for the physical self-improvement as a pedagogical problem”, *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: pedagogy (electronic edition)*, Vol. 2.

5. Tretiak, A. S. (2011), “Conceptual framework of special physical training prison staff”, *Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University*, No. 2 (91), pp. 271–274.

УДК 371.38.343.8(4/9)

Стеценко І. М.,

кандидат педагогічних наук,

помічник ректора

групи організаційно-аналітичної роботи та контролю,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ПРОБАЦІЇ

У статті розглянуто досвід підготовки персоналу органу пробації в різних зарубіжних країнах, таких як США, Велика Британія, Швеція, Данія, Норвегія, Чехія, Словацька Республіка, Польща та інших країнах. Проаналізовано різні системи підготовки офіцерів служби пробації. Визначено, що в одних системах вона має теоретичну та практичну спрямованість і ґрунтується на діяльнісному та компетентнісному підходах, що дає можливість скерувати дії працівників на поповнення знань та формування умінь, навичок, необхідних для виконання професійних функцій, в інших – головний акцент робиться на «навчання на робочому місці». Встановлено, що зарубіжний досвід може бути врахований під час професійної підготовки персоналу уповноважених органів з питань пробації в Україні.

Ключові слова: альтернативні покарання, офіцер пробації, критерії добору персоналу служби пробації, підготовка персоналу пробації, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Українське суспільство визначило загальну стратегію пенітенціарної політики в бік розширення сфери застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі та розвитку системи, яка б забезпечувала ефективну соціалізацію особистості правопорушника, що відповідає ратифікованим Україною міжнародним угодам та принципам поводження з правопорушниками. Застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, знаходять усе більшу підтримку як за кордоном, так і в Україні.

Аналіз стану розробленості проблеми формування готовності майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, у вітчизняній та зарубіжній теорії та практиці засвідчив, що вона досі недостатньо досліджена й потребує проведення наукових розвідок, результати яких дозволять врахувати напрацювання науковців і практиків та адаптувати професійну підготовку курсантів до су-

часних вимог, які висуває специфіка їх подальшої роботи, що пов'язана з реалізацією видів і завдань пробації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових робіт, присвячених покаранням, не пов'язаним з позбавленням волі, довів, що в них досить ґрунтовно викладено правові підстави та порядок виконання цих покарань. Зокрема, в публікаціях, авторами яких є К. Автухов, І. Богатирьов, М. Гуцуляк, О. Колб, Д. Ягунов, І. Яковець та інші, розглянуто історію запровадження альтернативних покарань, визначено структуру та функції органів, що здійснюють покарання, надано кримінологічну характеристику особистості правопорушника та аналіз змісту юридичних норм у галузі кримінального, кримінально-виконавчого, кримінального процесуального права тощо.

Серед зарубіжних науковців, які вивчали проблему професійної підготовки офіцерів пробації, можна назвати праці Д. Вітфілда [2], Р. Кантора, К. Фергюсон, Р. Паркера [5] та ін.

Формулювання цілей статті полягало у вивченні зарубіжного досвіду відбору та підготовки персоналу органів пробації.

З урахуванням багатовекторності підходів щодо професійної підготовки пенітенціарного персоналу за кордоном та необхідністю запровадження позитивного досвіду в систему його підготовки в Україні були сформульовані такі завдання:

1. Виявити особливості відбору персоналу в зарубіжних країнах для роботи в службі пробації.

2. Охарактеризувати системи підготовки офіцерів пробації за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Аналіз системи підготовки кадрів для виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, за кордоном вказує на те, що пріоритетами такої підготовки є не лише знання правових основ виконання покарань, а й психологічна, педагогічна, соціальна, медична підготовки, що дозволяють впливати на суб'єктів пробації з метою зменшення ризику скоєння ними повторних правопорушень, сприяння реабілітації правопорушника, забезпечення усвідомлення правопорушником шкоди від вчиненого злочину, налагодження взаємодії з суб'єктами пробації та їхніми сім'ями, волонтерами, громадськими та іншими організаціями, здійснення супровіду

суб'єктів пробації на всіх етапах перебування їх у полі зору уповноважених на роботу з правопорушниками державних інституцій [12; 13; 14; 16].

Розглядаючи особливості підготовки фахівців для служби пробації Швеції, В. Дрижак, зазначає, що «У службі пробації Швеції, яка, крім досудової, виконує функції стосовно виконання покарань без позбавлення волі, має працювати фахівець з вищою освітою за спеціальністю соціальний працівник. Таку освіту можна отримати в інституті соціальних відносин при Стокгольмському університеті. До основних дисциплін, які вивчаються в інституті соціальних відносин, належать: соціальна робота, психологія, соціальна педагогіка, правознавство та ін.» [4, с. 97–98].

Встановлено, що підготовка в Інституті соціальних відносин соціальних працівників для служби пробації відбувається у чотири етапи. Поряд з теоретичною підготовкою студенти оволодівають практичними навичками: проведення співбесіди з клієнтами соціальної служби; проведення соціальної роботи з певною категорією клієнтів (з алкоголіками, наркоманами, схильними до агресії, з неблагополучних сімей, безпритульними дітьми тощо); поведінки в конфліктних або складних ситуаціях. Найбільш розповсюдженими методиками, які вивчаються, є: ART (переміщення об'єкта агресії особи); ASI (вивчення потреб особи); MAPS (вивчення рівня мотивації особи); PBL (вирішення проблем особи); MI (мотивація особи до спілкування) тощо. Викладачі не дають слухачам готових знань, а навчають вчитись самостійно. В основу цієї технології покладено методику, яка має назву: «Вирішення проблем на практиці» [4, с. 98–99].

Цікавим з точки зору підбору персоналу є той факт, що персонал служби пробації в Швеції формується лише з фахівців з вищою освітою відповідного профілю – в основному це соціальні працівники та частково юристи. Переважна більшість працівників мають повну вищу освіту за спеціальністю «соціальна робота» або «юриспруденція».

У структурі центру пробації відділів не існує, однак є певний розподіл обов'язків серед персоналу (спеціалізація): підготовка досудових звітів; виконання вироків з лікуванням («звернення по контракту»); нагляд за умовно-достоючо звільненими; елект-

ронний моніторинг; громадські роботи; реалізація корекційних програм; робота з особами молодіжного віку.

Досліджуючи специфіку роботи персоналу з суб'єктами пробації в Швеції, дослідники вказують на те, що з особами, які перебувають під пробацією, проводять різнопланову соціальну роботу: консультивання, тренінги з формування навичок стримування емоцій і вміння спілкуватися з людьми, розвитку гігієнічних навичок і потреби піклуватися про своє здоров'я, а також роз'яснюють шкоду, яку завдано постраждалому, навчають жити самостійним життям, готують до законслухняної поведінки [7].

Аналізуючи досвід з підготовки співробітників пенітенціарних установ у Швеції, Великій Британії, США та Німеччині, В. Дворцов вказує на те, що навчання персоналу має практичну спрямованість на основі компетентнісного підходу, а кількість теоретичних предметів зведено до мінімуму. На практичних заняттях викладачі намагаються виробити стійкі практичні навички дій у модельованих ситуаціях, сформувані соціальні, політичні і культурні компетенції, навички міжособистісного спілкування [3].

Наведена система підготовки має яскраво виражену практичну спрямованість і ґрунтується на діяльнісному та компетентнісному підходах, що дає можливість вести мову про те, що у вищезазначених країнах активність майбутніх працівників скеровується на поповнення знань та формування вмінь, навичок, необхідних для використання у професійній діяльності. Водночас персонал служби пробації чітко засвоює алгоритм власних дій.

Дік Вітфілд наводить структуру «пробаційного втручання», яка набула широкого застосування на початку XXI ст., що показано на рисунку [2].

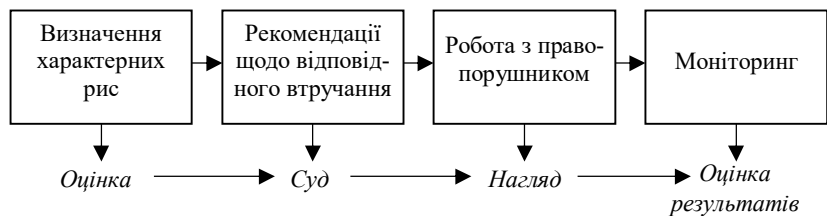

Рис. Структура «пробаційного втручання» (авторська розробка)

Водночас законодавче закріплення пробації як превентивної та реабілітаційної міри в таких країнах, як США та Велика Британія, викликало потребу розглядати офіцера пробації як професійного службовця, який виконує свої обов'язки в тісній взаємодії з представниками соціальних інституцій.

Заслуговує на увагу той факт, що підготовка офіцерів служби пробації в Англії та Уельсі передбачає «навчання на робочому місці», якому відведено майже половину всього часу навчання. На першому етапі навчання майбутні офіцери пробації опрацьовують такі модулі, як-от: введення в систему кримінального судочинства і правові установи; основні навички і методи; цінності та етика; навчальний процес і професійний розвиток; введення в соціальні науки (злочинність і кримінологія, соціальний контекст, методологія соціології); базова практика (50 %). На другому етапі засвоюють модулі: правова структура і система політики; розуміння злочинності й кримінології; розуміння соціальних проблем; розвиток ефективної практики; боротьба зі злочином і його наслідками; нагляд, менеджмент і здійснення громадських програм; боротьба зі злочинною поведінкою та управління ризиком; робота в організаційному контексті; практика (50 %) [2].

Вивчення структури управління системою виконання кримінальних покарань показало, що в Англії та Уельсі функціонує Національна служба з питань управління злочинцями, яка здійснює нагляд за роботою В'язничної служби її Величності і Національної служби пробації. Ці служби наближені одна до іншої з метою реалізації концепції «від початку до кінця супроводжувати злочинця». Національна служба з питань управління злочинцями використовує цю філософію, щоб домогтися таких загальних цілей: захистити громадськість шляхом зниження рецидиву за рахунок реабілітації правопорушників; задовольнити почуття справедливості жертв правопорушень.

Існуюча модель роботи встановлює необхідні стандарти інтервенцій як щодо правопорушника (наприклад, очікувана частота контактів або зміст когнітивних поведінкових програм тощо), так і до політики у сфері людських ресурсів (наприклад, зайнятість, терміни і умови, управління, зміст навчальних курсів і кваліфікацій, необхідних для проведення нагляду за правопо-

рушниками). Сутність чинної моделі навчання пробації полягає у поєднанні академічної теорії і досягнення компетентності шляхом виконання практичної роботи. Працівники оволодівають стандартами в роботі з правопорушниками: навчання когнітивної/поведінкової теорії; дотримання прав індивіда та відстоювання справедливості і законів країни; врахування та оцінка відмінності й різноманітності між людьми в суспільстві та можливості кожної людини зробити позитивні зміни [6, с. 548–553].

На роботу в службу пробації, як вказує Мартін Сміт, приймаються особи, які мають диплом у галузі кримінального правосуддя. Стажування триває два роки. Стажисти зараховуються як позаштатні співробітники. Стажисти, найняті на роботу в певному районі пробації, мають бути присутніми на робочому місці й практикувати свої навички пробації за програмою навчання. Наприкінці навчання вони мають продемонструвати практичні навички і вміння, щодо взаємодії з піднаглядними, а саме: проведення мотиваційного інтерв'ювання, оцінка, робота в команді, складання звітів, спілкування та управління ризиками [15].

До змісту навчальних програм віднесено теоретичні моделі втручання (ведення випадку) з правопорушником.

Як показало дослідження, найчастіше використовується змішана система підготовки – дистанційне навчання, що доступне через Інтернет на робочому місці, а також час від часу семінари, практикуми та зустрічі з викладачами. Зв'язок між академічною освітою і навчанням на основі практики закріплюється через виділення академічних кредитів на присудження професійної кваліфікації [15].

Для відбору кандидатів на роботу після проходження ними програми підготовки розроблений комплекс вправ: проводити структуроване інтерв'ю та скласти план і звіт за його результатами; письмові завдання та участь у групових вправах; проведення напівструктурованого інтерв'ю.

Серед критеріїв для набору нових співробітників служби пробації у Великій Британії існують такі, як: 1. Докази розуміння і зацікавленості в роботі з правопорушниками або іншими вразливими групами. 2. Здатність справлятися з важкими ситуаціями й управляти ними самостійно в умовах тиску. 3. Цінності та пере-

конання, сумісні з цілями пробації. 4. Очевидна здатність працювати гнучко та оперативно спільно в складі команди і мотивувати себе. 5. Здатність встановлювати та підтримувати ефективні робочі стосунки в середині і поза організації. 6. Демонструють прихильність реалізації пенітенціарної політики. 7. Ефективні навички міжособистісного спілкування. 8. Аналітичні навички доведення, міркування достатні, щоб написати і представити звіти для винесення обґрунтованих рішень і рішень, які будуть прийняті. 9. Ефективні організаційні, адміністративні та управлінські навички. Здатність визначати пріоритети і вкладатися в терміни, самодостатні навички в галузі інформаційних технологій [15].

Визначаючи головні функції служби пробації Англії та Уельсу, Північної Ірландії, Д. Ягунов звертає увагу на ті, до виконання яких має бути готовий офіцер пробації, а саме:

1. Робота в судах, коли офіцери пробації вивчають особу злочинця, який притягується до кримінальної відповідальності, і надають відповідні рекомендації суддям щодо міри покарання, так звані досудові доповіді або досудові дослідження. Стандартна доповідь містить у собі такі підрозділи: вступна частина; аналіз конкретного правопорушення; інформація про особу правопорушника; оцінка ризику скоєння правопорушником нових злочинів; ступінь небезпеки можливих рецидивних злочинів; висновок.

2. Нагляд за правопорушниками під час виконання альтернативних покарань та надання їм соціальних послуг, що передбачає візити до дому злочинця, кооперацію з установами з питань працевлаштування й охорони здоров'я, релігійними організаціями та іншими соціальними службами.

3. Надання соціальних послуг ув'язненим та підготовка їх до звільнення.

4. Надання допомоги потерпілим від злочинів та сприяння у налагодженні діалогу між потерпілим та злочинцем. У Північній Ірландії реалізація інтересів потерпілих є складовою частиною діяльності Ради пробації Північної Ірландії. Рада намагається забезпечити, щоб її персонал враховував інтереси потерпілих на всіх ділянках своєї роботи.

5. Робота в сім'ї. Діяльність офіцерів пробації на цьому напрямку може стосуватися процедур примирення між чоловіком

та дружиною, надання психологічної та іншої допомоги дітям, батьки яких розлучилися. Крім того, офіцери пробації також надають послуги сім'ям ув'язнених.

На запитання «Ким є офіцер пробації?» Д. Ягунов відповідає:

1. Державним службовцем (хоч є винятки, через те, що у деяких країнах держава делегує приватним організаціям здійснювати функції виконання покарань у суспільстві та наглядати за засудженими).

2. Соціальним працівником, який надає соціальні послуги засудженим як до альтернативних покарань, так і до позбавлення волі.

3. Соціальним працівником, який надає підтримку потерпілим від злочинів. Мова йде про надання інформаційної підтримки потерпілим щодо відбування покарання конкретним засудженим як в умовах ув'язнення, так і в умовах вільного суспільства. Інформація, яка надається офіцерами пробації потерпілим, може включати: деталі проголошеного вироку; умови відбування засудженим покарання у в'язниці та процес його ресоціалізації; можливість умовно-дострокового звільнення засудженого; гарантії безпеки потерпілого після повернення засудженого до суспільства.

4. Посередником між потерпілим та злочинцем.

5. Учасником кримінального процесу.

6. Учасником кримінально-виконавчого процесу, обов'язок якого полягає у виконанні альтернативних покарань та здійсненні нагляду за злочинцями в умовах вільного суспільства.

7. Соціальним працівником, який обслуговує інші соціально вразливі категорії населення [9; 10; 11].

Доцільним є також розгляд системи підготовки персоналу пробації у США. Вивчення цього питання показало, що навчальні заклади США, в яких здійснюється підготовка майбутніх працівників пробації, існують як спеціальні курси при цивільних університетах (коледжах, факультетах). Курси тривають від 8 до 16 тижнів. Навчання орієнтовано на практичні аспекти роботи. На навчання беруть осіб, які мають базову освіту не нижче бакалавра. Навчання орієнтовано на підготовку співробітника, здатного до взаємодії та вирішення соціальних завдань. Органі-

затори професійної підготовки ретельно описують кожний крок викладачів та слухачів, доводячи їхні дії до алгоритму. Слухачі вчать ся щось робити або не робити в конкретній ситуації, користуючись навчальними посібниками [7; 8].

Наявність позитивних результатів від застосування пробаційних методів роботи до правопорушника в США сприяло прийняттю відповідних законів про пробацію у Чехії, Словацькій Республіці, Польщі тощо, а також Європейських правил пробації, які узагальнили досвід застосування пробації та сформувавали основну мету, завдання пробації як санкції та методу роботи зі злочинцями та служби пробації зокрема.

Розглядаючи досвід підготовки персоналу для пенітенціарних служб таких європейських країн, як Норвегія, Голландія та Ірландія, виявили, що пріоритетним у цих країнах вважається підготовка офіцерів пробації до роботи з особами, які належать до груп підвищеного ризику, тобто з тими, хто може скоїти повторний злочин. В Англії та Уельсі, Бельгії, Данії, Норвегії, Франції та Швеції служби пробації беруть активну участь у сфері первинного запобігання злочинності, запобігання домашнього насильства, зловживань щодо дітей та запобігання наркоманії [1].

На пострадянському просторі цікавим є досвід діяльності Національного агентства виконання альтернативних вироків і пробації Грузії, створеного у 2009 році. Одним з основних напрямків діяльності агентства є реабілітація умовно засуджених та запобігання злочинів. Агенція організовує навчальні курси для підвищення кваліфікації персоналу на регулярній основі. Зокрема, офіцери пробації проходять програму соціальних навичок. З 2011 року використовується методика оцінки ризиків та потреб засуджених, за результатами якої складається індивідуальний план роботи до кожної особи. Соціальні працівники та психологи, які працюють у підрозділі реабілітаційних програм бюро пробації та кожному відділі пробації, здійснюють індивідуальні інтерв'ю з «пробаціонерами», проводять оцінку ризиків і потреб, оцінюють ризик скоєння повторного злочину та на основі отриманої інформації здійснюють індивідуальне планування виконання вироку [7].

Таким чином, можна констатувати, що проведений аналіз теоретичних напрацювань науковців та узагальнення практики

підготовки майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, вказує на наявність низки суперечностей у системі підготовки пенітенціарного персоналу в Україні, що існують між:

– запитами суспільства у підготовці кваліфікованих фахівців, здатних ефективно виконувати функції, пов'язані з виконанням покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та відсутністю теоретичних розробок і практичних рекомендацій у цій площині, які б забезпечували цілеспрямовану підготовку персоналу пенітенціарної служби до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, в системі професійної підготовки;

– потребою у зміні роботи з правопорушниками, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та консервативними підходами до змісту програм навчальних дисциплін, організаційних форм проведення різних видів навчальних занять у закладах вищої освіти, які готують майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання зазначених покарань;

– навчальним потенціалом індивідуально орієнтованих, інформаційних технологій, технологій проблемного навчання, колективного навчання, діагностичних технологій та недостатнім рівнем застосування таких технологій у процесі підготовки майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;

– великою кількістю вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій, в яких йдеться про важливість формування готовності до професійної діяльності пенітенціарного персоналу, який виконує покарання, не пов'язані з позбавленням волі, та відсутністю моделі, що дозволить ефективно здійснювати цю підготовку.

Усе це обумовлює необхідність створити педагогічні умови, що забезпечать формування готовності майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, що дозволить сприяти закріпленню знань, розвитку вмінь та навичок у майбутніх працівників уповноважених органів з питань пробації у площині їх практичного застосування.

Висновки. Проведений аналіз системи покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, дозволив зробити висновки про те, що досвід відбору та підготовки персоналу органу пробації в різних

зарубіжних країнах, таких як Велика Британія, Грузія, Данія, Норвегія, Польща, Словацька Республіка, США, Чехія, Швеція та інших, вказує на те, що він може бути певною мірою використаний і в Україні. У першу чергу це стосується вимог до освітнього рівня та строків і змісту теоретичної та практичної підготовки, формування мотивації та світогляду майбутніх працівників органу пробації.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці та запровадженні педагогічних умов, які забезпечать ефективність процесу підготовки майбутніх працівників уповноважених органів з питань пробації та написанні освітніх програм підвищення кваліфікації працівників пробації, які б дозволили розширити систему знань та сформувані вміння та навички щодо застосування сучасних методів, засобів і форм роботи з суб'єктами пробації.

У статті розглянуто досвід підготовки персоналу органу пробації в різних зарубіжних країнах, таких як США, Велика Британія, Швеція, Данія, Норвегія, Чехія, Словацька Республіка, Польща та інших країнах. Проаналізовано різні системи підготовки офіцерів служби пробації. Встановлено, що в одних системах вона має теоретичну та практичну спрямованість і ґрунтується на діяльнісному та компетентнісному підходах, що дає можливість скерувати дії працівників на поповнення знань та формування вмінь, навичок, необхідних для виконання професійних функцій, в інших – головний акцент робиться на «навчання на робочому місці».

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Теорія і практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: монографія. Київ: Атіка, 2005. 312 с.
2. Вітфілд Дік. Вступ до служби пробації: монографія. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Атіка, 2004. 236 с.
3. Дворцов В. Б. Профессиональная подготовка сотрудников пенитенциарных учреждений зарубежных стран. *Вестник Кузбасского института*. 2015. № 4. С. 156–163.
4. Дрижак В. В. Деякі питання підготовки фахівців для служби пробації у Швеції. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 27–28 жовт. 2016 р.)*. Чернігів, 2016. С. 97–99.

5. Кантор Р., Фергюсон К., Паркер Р. Работа с правонарушителями в обществе: учебное пособие / Лондон: Ноттингемский университет, 2003. 200 с.

6. Стеценко І. М. Концептуальні підходи щодо підготовки майбутніх працівників уповноваженого органу з питань пробації до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. *Молодий вчений*. Херсон, 2017. № 2 (42). С. 548–553.

7. Стеценко І. М. Особливості професійної підготовки офіцерів органу пробації у зарубіжній практиці. *Пенітенціарна теорія та практика України очима молодих науковців*: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 17 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 62–64.

8. Тимофеева Е. А. Особенности профессиональной подготовки будущих сотрудников пенитенциарной системы в зарубежных странах. URL: <http://Vestnik-Pp.Samgtu.Ru/Uploads/Series/1/44/502/2014-2-22-0027.Pdf> (дата звернення: 24.12.2018).

9. Ягунов Д. В. Європейські правила пробації як стандарт управління службами пробації у країнах-членах Ради Європи: філософія, структура, спрямованість. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. ОРІДУ. Одеса, 2012. Вип. 2 (50). С. 125–129.

10. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: конспект лекцій. Одеса: Фенікс, 2006. Вид. 2. 74 с.

11. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: конспект лекцій. Одеса: Фенікс, 2008. Вид. 4. 72 с.

12. Joanna Shapland, Anthony Bottoms, Stephen Farrall, Camilla Priede, Gwen Robinson. The quality of probation supervision – a literature review. Centre for Criminological Research University of Sheffield and University of Glasgow 2012. P. 55. URL: https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.159010!/file/QualityofProbationSupervision.pdf (Last accessed: 24.12.2018).

13. Probation Officer Training Academy. URL: <https://www.probationofficeredu.org/probation-officer/probation-officer-training/> (Last accessed: 23.12.2018).

14. Probation Officer. URL: <https://www.inputyouth.co.uk/jobguides/job-probationofficer.html> (Last accessed: 29.12.2018).

15. Smith Martin. Recruiting & Training Probation Practitioners in England & Wales. Theory & Practice: The Ideal Mix. URL: http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Pres%20Agen%2009%20Smi.pdf (Last accessed: 30.12.2018).

16. The work of a Probation Officer. URL: <https://www.pbni.org.uk/recruitment/work-probation-officer/> (Last accessed: 20.12.2018).

Stetsenko I.,

PhD in Pedagogic sciences,

Assistant of the Head of the State Penitentiary Service of groups of organizational and analytical work and control, Chernihiv, Ukraine

FOREIGN PRACTICE OF PENITENTIARY WORKERS TRAINING FOR PROBATION TASKS IMPLEMENTATION

The article addresses to the implementation training experience of probation in different international countries, such as: USA, Great Britain, Sweden, Denmark, Norway, Czech Republic, Slovak Republic, Poland and other countries. The essence of probation officers' professional training programs in England and Wales was examined in the article. First of all, it concerns the requirements for educational level and also terms and essence of theoretical and practical training, the formation of motivation and outlooks of future employees of probation body.

The theoretical models of intervention (conducting a case) with an offender were selected and characterized. The criteria for the selection of new employees of probation service were outlined. They are: 1) evidence of understanding and interest in work with offenders or other vulnerable groups; 2) the ability to cope with difficult situations and manage them independently under pressure; 3) values and convictions that meet the purposes of probation; 4) obvious ability to work flexibly and operatively together in the team and to motivate themselves; 5) the ability to establish and maintain effective working relationships in and out organization; 6) demonstration of attachment to the implementation of penitentiary policy; 7) effective skills of interpersonal communication; 8) analytical skills of proof, consideration that are sufficient to write and submit reports for making informed decisions and decisions that will be taken; 9) effective organizational, administrative and managerial skills. Ability to prioritize and invest in timing, self-sufficient skills in the field of information technology.

Prospects for further research are seen in the development and implementation of pedagogical conditions that will ensure the effectiveness of the process of future workers of authorized bodies on probation issues training and writing educational programs for probation workers' advanced training, which would allow to expand the knowledge system and develop skills and abilities in applying modern methods, tools and forms of work with the subjects of probation.

Key words: *alternative penalties, probation officer, criteria for probation personnel selecting, training of probation personnel, foreign experience.*

References

1. Bohatyrov I. H. (2005), "Theory and practice of execution punishments, not related to imprisonment by the criminal and executive inspection", *monograph*, Atika, Kyiv, 312 p.

2. Vitfield Dik. (2004), "Introduction to the probation service", monograph. 2nd ed., Atika, Kyiv, 236 p.

3. Dvortsov V. B. (2015), "Professional training of the employees of penitentiary institutions in foreign countries", *Vestnik Kuzbasskogo instituta*, No. 4, pp. 156–163.

4. Dryzhak V. V. (2016), "Some issues on training specialists for the probation service in Sweden. Actual problems of modernization of legislation and education in the conditions of European integration of Ukraine", *materials of international scientific and practical conference* (Chernihiv, 27–28 of October 2016 r.), Chernihiv, pp. 97–99.

5. Kantor R., Fergusson K., Parker R. (2003), "Work with offenders in society", *study manual*, London, Nottingham University, 200 p.

6. Stetsenko I. M. (2017), "Conceptual approaches to the training future employees of an authorized body on probation issues to execution of sentences not related to imprisonment", *Molodyi vchenyi*, Kherson, No. 2 (42), pp. 548–553.

7. Stetsenko I. M. (2015), "Peculiarities of professional training of the officers of probation body in foreign practice. Penitentiary theory and practice of Ukraine by the eyes of young scientists", *materials of international scientific and practical conference* (Kyiv, 17 of April 2015), Kyiv, pp. 62–64.

8. Timofeyeva Ye. A. *Features of training future employees of the penitentiary system in foreign countries*, available at: <http://Vestnik-Pp.Samgtu.Ru/Uploads/Series/1/44/502/2014-2-22-0027.Pdf> (data of access: 24.12.2018).

9. Yahunov D. V. (2012), "European rules of probation as the standard of administration of probation services in the member states of the Council of Europe philosophy, structure, orientation. Actual problems of public administration", *collection of scientific papers ORIDU*, Issue 2 (50), Odesa, pp. 125–129.

10. Yahunov D. V. (2006), "Probation Service: the concept, principles of activity, organizational structure", *summary of lectures*, Feniks, Odesa, Vol. 2, 74 p.

11. Yahunov D. V. (2008), "Probation Service: the concept, principles of activity, organizational structure", *summary of lectures*, Feniks, Odesa, Vol. 4, 72 p.

12. Shapland, J., Bottoms, A., Farrall, S., Priede, C., Robinson, G. (2012), "The quality of probation supervision", *a literature review of Centre for Criminological Research University of Sheffield and University of Glasgow*, pp. 55, available at:

https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.159010!/file/QualityofProbation/Supervision.pdf (Last accessed: 24.12.2018).

13. *Probation Officer Training Academy*, available at: <https://www.probationofficeredu.org/probation-officer/probation-officer-training/> (Last accessed: 23.12.2018).

14. *Probation Officer*, available at: <https://www.inputyouth.co.uk/jobguides/job-probationofficer.html> (Last accessed: 29.12.2018).

15. Martin, S. *Recruiting & Training Probation Practitioners in England & Wales. Theory & Practice: The Ideal Mix*, available at: http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Pres%20Agen%2009%20Smi.pdf (Last accessed: 30.12.2018).

16. *The work of a Probation Officer*, available at: <https://www.pbni.org.uk/recruitment/work-probation-officer/> (Last accessed: 20.12.2018).

УДК 821.161.2.09 (477)

Ткаченко І. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Кириченко О. Ю.,

кандидат історичних наук,
начальник відділу з наукової роботи
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ЗГОДИ УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА І МИСЛИТЕЛЯ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

У статті висвітлено погляди українського історика на фактори формування польського народу, його політичної культури, ментальності та можливість досягнення польсько-української згоди в останній чверті XIX ст. Наведені в роботі візії пояснюють причини відставання розвитку української ідентичності, доводять явні відмінності в політичній культурі обох народів, вказують на низку ключових політичних помилок щодо українців, яких допустилися польські правителі. Серед ментальних рис польського народу, що мали позитивний націєтворчий характер, історик називав державний патріотизм, любов до героїчної історії та національних символів. Але, на думку Куліша, у політичній культурі поляків поєднувалися досить полярні речі: 1) гордість за свій республіканський лад, протиставлення його переваг іншим формам правління; 2) нехтування інтересами і потребами простого народу, польська кічливість і фанатична віра у свою правоту, нетерпимість до інших віросповідань. А тому головною умовою українсько-польського примирення вчений вбачає в припиненні історичних суперечок та взаємні поступки трактування минулим.

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, слов'янознавство, польсько-українське примирення, польсько-українські відносини, історична ментальність.

Постановка проблеми. Польській і українській народи пов'язані не лише етнічно близьким походженням, належністю до слов'янського етносу, але й багатомістовими відносинами, спільною, але не завжди мирною, історією. Українські мислителі, що займалися питаннями вивчення розвитку українського етносу та слов'янознавством, не могли обійти увагою й вивчення історії формування польської національної ідентичності, відносин та взаємовпливів обох народів. Значне місце в інтелектуальному науковому доробку українського письменника, мислителя, національно-культурного діяча Пантелеймона Куліша відведено польській проблематиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічні напрацювання у сфері кулішезнавства досить масивні та водночас різнопланові. Зважаючи на предмет нашої історичної студії, варто назвати роботи таких сучасних дослідників, як: І. Гирич [1], П. Гончарук [2], О. Кравченко [3], С. Нахлік [4;5], Є. Маковей [6;7], Л. Похила [8], О. Федорук [9], О. Ясь [10]. Разом з цим слід наголосити на не достатньому науковому висвітленні поглядів українського мислителя на історичні підстави деяких українсько-польських незгод та шляхи їх подолання у XIX ст. Така філософсько-історична рецепція П. Куліша буде актуальною і на сучасному етапі налагодження українсько-польського співробітництва, розвитку політики добросусідства, подолання суперечностей у трактуванні минулого та його політичної проєкції на сучасність.

Мета статті. Висвітлити погляди українського історика щодо факторів формування польського народу, його політичної культури, ментальності, показати бачення мислителя на можливість досягнення польсько-української згоди в останній чверті XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Особливий, точніше науковий, інтерес до польської історії та українсько-польських відносин Пантелеймон Олександрович виявив у 1881–1889 рр., коли він проживав на Західній Україні, зав'язав знайомства з відомими польськими інтелектуалами, однак у його історичних та публіцистичних студіях, діловому листуванні подано деякі погляди на формування польського народу, його національної ідентичності.

Розпочинаючи аналіз історико-теоретичної концепції Пантелеймона Куліша, варто одразу відмежувати теоретичні погляди мислителя на формування, розвиток польського народу, його культуру від оцінки та трактувань П. Кулішем українсько-польських відносин та його ставлення до можливості польсько-української згоди, які зазнавали змін під впливом загальнополітичної кон'юнктури історичної дійсності Російської та Австро-Угорської імперій, життєвих обставин Пантелеймона Олександровича Куліша. У певні періоди свого життя, як, наприклад, у період державної служби у Варшаві, П. Куліш, будучи чиновником імперської системи управління, мав образ ненависника всього польського, він, по суті, був активним провідником політики русифікації та всіляко доводив справедливість імперського

асимілятивного курсу у Царстві Польському. У період другої половини 1860-х рр. Пантелеймон Олександрович усілякими методами намагається провести чітку межу між українцями і поляками, не допустити впливу поляків на розвиток українського руху у Галичині. У 1880-і рр. він уже є активним проповідником українсько-польської згоди, намагається довести близькість українців і поляків, пояснити причини історичного протистояння та суперечностей у минулому [4, с. 128–139].

Основними працями П. Куліша, в яких викладено його погляди на національно-культурний та історичний розвиток польський народу, його відносин з українським, є статті: відкритий лист «Полякам об украинцах: Ответ на безимянное письмо» («Основа», 1862 р.) [11], «Древняя Русь в Царстве Польском» (1866 р.) [12], «О востановлении древних прав греко-униатской церкви» (1866 р.) [13], історичний нарис «Перший період козацтва од його початку до ворогування з ляхами» (1867 р.) [14], публіцистичне видання «Крашанка русинам і полякам на Великдень» (1882 р.) [15], фундаментальний тритомник «Отпадение Малороссии от Польши (1340–1654)» (1889 р.) [16–18].

Знайомство Пантелеймона Куліша з польською історією, культурою, мовою та літературою розпочалося з 1840-х рр. Справжнім провідником у польський світ ідентичності для П. Куліша став польський письменник та критик Михайл (Міхал) Грабовський. «Все, выработанное польскою интеллигенцией, все усвоенное ею от Европы путем культуры, делалось моим достоянием через посредство Михаила Грабовского», – згадував П. Куліш [19, с. 88]. У П. Куліша та М. Грабовського були різні погляди на деякі сторінки українсько-польських відносин, різна конфесійна належність, але це ніколи не було перепорою у плідному спілкуванні: «О религии мы не говорили никогда; об истории же спорили... Он был поляк и католик до глубины души, но это не мешало ему сочувствовать моему тогдашнему псевдопатриотизму» [19, с. 73].

Грабовський М. познайомив Пантелеймона Олександровича з іншими польськими інтелектуалами: бібліофілом і колекціонером К. Свідзінським, поміщиком Г. Головінським, істориком та етнографом Е. Руліковським та ін. Слід зазначити, що ці люди, які хоч і дотримувалися інших ніж П. Куліш поглядів на деякі

сторінки історії України XVI–XVII ст., інтелектуально розвивали молодого українського письменника і мислителя. Як стверджує сучасний український кулішезнавець Є. Нахлік, захоплення молодого П. Куліша польською мовою, літературою та культурою було настільки сильне, що деяким його землякам здавалося, що Пантелеймон Олександрович ополячився. Це зовсім не відповідало дійсності, ці чутки П. Куліш неодноразово спростовував, а головне він категорично виступив проти ототожнення деякими інтелектуалами поляків і українців як один етнос [5, с. 130].

Разом з цим, хоч і не досить сміливо, але П. Куліш погоджувався, що перебування українських земель у межах російського впливу та культури є згубним для української національної культури, а польсько-український зв'язок є єдиним порятунком від цього. Ментально П. Куліш також тяжів до характерного польській політичній культурі республіканізму, певною мірою відкидаючи московський монархізм [20, арк. 3].

Ми навіть схильні стверджувати, що П. Куліш свого роду задрив сформованій польській ідентичності, зрілості національної свідомості польського народу середини XIX ст., аналогічного стану він прагнув для власного, українського народу.

Польський і український народи близькі, але не тотожні. Цю тезу П. Куліш провів крізь усю свою інтелектуальну спадщину. А заглиблювався історик у вивчення польської минувшини з прагматичних та практичних розрахунків, український історик намагався з'ясувати процес будівництва нації та віднайти обставини, що обумовили ті чи інші історичні процеси, події, пов'язані з українським народом, знайти пояснення сучасному становищу українців, прогнозувати його подальші кроки.

За П. Кулішем, рання історія поляків, як українців¹, так «москалів²», була нерозривно пов'язана із заняттям землеробством. Хоча український історик зазначає, що найсприятливіші умови та найродючіші землі мали саме українці, а їхні сусіди слов'яни паралельно змушенні були займатися «звіроловством». Відпо-

¹ Паралельно П. Кулішем уживається назва «руська народовість».

² Таку дефініцію П. Куліш вживає у своїй статті «Древняя Русь в Царстве Польском».

відно до історичної концепції українського історика всі слов'янські народи мали спільну мову та звичай, однак контакти між слов'янськими племенами-народом були обмежені природними перепонами, густими лісами: «Язык древних славян не имел разных областных отличий, эти отличия выработались в последствии. Население великой польско-русской равнины говорило, веровало и управлялось или одинаково или с небольшими местными особенностями». За П. Кулішем, «українці-пахарі» змогли в культурному та державно-політичному вимірі на ранніх етапах швидше прогресувати, а тому «поляки» і «москалі» змушені були відступити та навіть прийняти верховенство над собою українців: «Руська земля природно була багатшою і русин перевищував первісного ляха». З такою тезою, звичайно ж, важко погодитися сучасним історикам, але для ХІХ ст. це було частиною творення національного міфу. Пантелеймон Куліш розумів це, а тому хоч у доволі спрощеній схемі намагався докопатися до першооснов формування національних ідентичностей. Необхідно було шукати та демонструвати історичні корені народів [12, с. 50].

Не можна сказати, що Пантелеймон Куліш настільки глибоко займався польською історією, але сформульовані ним тези є і нині актуальними та пояснюють ключові сторінки польської історії. Багато тверджень П. Куліша сьогодні можна трактувати як дещо спрощені або такі, що не відповідають сучасному рівневі знань, але вони є частиною його слов'язнозначчих уявлень.

Вибудовуванню польської ідентичності та закріпленню за народом назви – «поляки» сприяла, на думку Пантелеймона Олександровича, католицька церква, яка шляхом релігійної консолідації народу прагнула закріпити домінування багатих станів. Він стверджував, що у часи, коли йшло активне закріплення назви поляк, або створювалося «тіло Польської держави», український народ носив ім'я або самоназву – «руський народ» [12, с. 50].

Католицькій церкві та її ролі у формуванні «польської народовості» П. Куліш приділив значну увагу. На наше переконання, з-поміж усіх чинників націотворення Пантелеймон Олександрович акцентував на релігійних чинниках найбільше. У сприйнятті П. Куліша католицька церква, а особливо після створення ордену єзуїтів, діяла дуже агресивно стосовно завоювання нового

простору. З укоріненням на польських теренах католицизму відмінності між українцями та поляками почали наростати. «Папа, строитель Польши из руських развалин» – досить різка, але у той же час досить послідовно доведена П. Кулішем теза. На думку українського історика, в пізньому середньовіччі консолідація польського народу здебільшого йшла не національному, а на релігійному підґрунті. Католицькі ієрархи не поспішали розвивати власну польську культуру. І свідченням тому стало те, що перша книга польською мовою з'явилася лише у XVI ст., а в освічених та знатних колах польського суспільства домінантною була латинська мова [11, с. 69–73].

Оригінальним було трактування в П. Куліша впливу монгольської навали на формування польського народу. Завдяки тому, що основний удар завойовників зі Сходу припав саме на землі Русі, а на польських теренах монголи дійшли тільки до Кракова, у Польщі не було перерви в культурному та державному розвитку, не було такого руйнування і занепаду, як це було на землях Південно-Західної Русі. Разом з цим натиск «азіатської дичі» консолідував польський народ, змушував панів і шляхту шукати злагоду з простим селянством, шукати насамперед основи національної, а не станової єдності. Зовнішній фактор для єднання «польської народості» зберігався й у XV–XVI ст. – єднанню сприяли й постійна небезпека набігів на польські землі кримських татар, стан перманентної війни з Османською імперією, потенційно ворожа політично й релігійно Московська держава: «На Посполитую Ресь монархическая Москва смотрела как на третью после Новгорода и Пскова республику, которою ради собственного спокойствия, должна она уничтожить вместе с ее ублюдком – казацкой республикой» [11, с. 71].

Причини того, що польська культура і католицизм взяли гору у ВКЛ, яке до того запозичило руську культуру, П. Куліш пояснює агресивним ідеологічним наступом католиків. На відміну від католицизму православна церква не нав'язувала свою догматику і не «кріпко її боронила», а католики постійно наголошували, що вони «старші брати» та культивували свою обраність, вищість [11, с. 71].

Український історик також послідовно доводив, що Польща та її народ мали постійну підтримку західноєвропейського католицького світу. Польщу підтримували і на початках її християнізації, бо це був своєрідний майданчик проникнення католицького впливу на православний схід, і у період XVI–XVII ст. Саме у період Реформації Польщу всіляко підтримував папа римський та європейські країни, в яких домінують католицька конфесія. Польський народ та еліта за релігійними і культурними ознаками належали до західного католицького світу, їх можна було використовувати для боротьби проти протестантських країн, сприяти поверненню деяких з них до католицького лона. Папство із задоволенням йшло на сприяння польським правителям у військовій та культурній експансії щодо руського народу, адже це було розширення сфери впливу католицької церкви [16, с. 18].

Зростанню і розвитку гомогенного польського народу сприяли економічні та культурні чинники. Так, за твердженням П. Куліша бурхливий економічний розвиток Польщі розпочався із XVI ст., коли країна здобула вихід до Балтійського моря. Отримавши стабільні торговельно-економічні відносини із країнами Західної Європи, Польська держава забезпечила собі стабільний грошовий прибуток та могла витратити кошти на свій культурний розвиток. У коло останньої різними привілеями та благами правителі намагалися втягнути найбільш «талановитих синів сусідніх народів». На думку П. Куліша, це пояснювало причини певного занепаду в українській культурі, оскільки в римській церкві служили кращі інтелектуали, а в руській (православній) церкві залишалися тільки ті, що не привабили або випали з поля зору католицьких ієрархів [11, с. 73].

Питання кордонів розселення польського народу і зокрема своєрідної географічної межі між польським та українським народами П. Кулішем окремо не розглядається, а сам мислитель зазначає, що досягти порозуміння в ньому майже не можливо через те, що, по-перше, у XVI ст. не знав і навіть не замислювався, де закінчується територія однієї держави (народу) і починається іншої; по-друге, активна колонізація поляками українських територій, особливо в прикордонні, зовсім розмили хоч якийсь кордон. Поляки-колонізатори, що прийшли на українські

землі після XVI ст., були між собою дуже консолідовані, вони швидко взяли гору над місцевим населенням, запровадили свою мову, а їхня культура, що перебувала на вищому щаблі розвитку, пригнічувала місцеву – простонародну. Ця ситуація обумовила великий вплив поляків на Правобережній Україні, давала їм підстави обґрунтовувати свої права на цю частину українських земель. На думку П. Куліша, це було недопустимо і проти такого хибного історичного обґрунтування «польщизни» Правобережної України слід боротися як створенням нового історичного нарративу, так і адміністративними методами. Саме така ідеологічна позиція зумовлювала дії Пантелемона Куліша під час його чиновницької служби у Варшаві. Сучасний кулішезнавець О. Федорук зазначає, що у своїй ідеології Куліш-урядовець керувався власною історико-теоретичною концепцією, розвинутою в працях «Первий період козацтва од його початку до ворогування з ляхами» (написано 1867 р., опубліковано 1868 р.) та «Історія воссоединения Руси». «Все межиріччя від Буга до Вісли з давніх давен було руське, – стверджує він. – Ляхва осіла його вже навпослі, а осівши, повернула багацько й питомої Русі у польщину», адже і «самі козаки не дурно в піснях своїх усю Віслу клали порогом між Ляхвою і Руссю». На сьогодні – «пішло в непам'ять козацьке завзяття разом з козацькою славою, що була «дивом по всьому світу», а проте не перестала боротись Русь із ляхами. Не тим робом боре ляцьку силу сила руська, що перше часом, сліпаючи, сама собі шкодить, а все не зрекається предковішнього права – розпростирати руський побут по саму Віслу. Усі ті дурощі, уся та покидь, що понакоювано під час бороття з ляхами, – все те зникне колись, мов сон; а народня думка про господарюваннє по саму Віслу зостанеться і, може, через сю думку заповітну Вісла буде колись обміжком Русі від заходу, як тепер Карпати від полудня. Чує Русь право до сього, чує до сього снагу у найглибшій глибокості свого великого серця» [14, с. 28; 30]. Остерігатися «польщини» і якомога ретельніше викорінювати її з української мови – це настанова, яка безнастанно пропагувалася П. Кулішем у Галичині у 1860-х роках і пізніше (особливо в листах до О. Барвінського). Український мислитель вважав, що на першому етапі побудови української ідентичності слід викоріни-

ти спочатку польський вплив, запровадивши у шкільне виховання та діловодство російську мову, а згодом, за сприятливих урядових і національно-культурних умов, сприяти поширенню української. Є всі підстави допустити, що російську мову в українських школах Холмщини П. Куліш трактував не тільки як спосіб відгородитися від польських великодержавних претензій на Україну, а й як реальний засіб поступового переходу на власне українську – народну мову викладання: «Мы должны провести сколь можно более глубокую межу между украинцами и поляками; такою межою и будет русский язык» [16, с. 56].

З історико-публіцистичних студій Пантелеймона Куліша можна виокремити значну кількість ментальних рис польського народу, які знайшли своє вираження в історичних прикладах. Насамперед, П. Куліш зазначає, що поляки – це насамперед селянський народ, який не прагне до міського життя. Для польської шляхти головним благом вважалася праця на землі та військова служба. За розширення земельних володінь шляхта готова була помирати, а торгівля для них була чимось їх не гідним. Саме прагненням займатися винятково сільським господарством український історик пояснює, настільки сильний колонізаторський натиск польської шляхти та магнатів на українські землі. Загальною ментальною рисою польського народу також є любов до волі, домашнього затишку, домашніх справ, патріархальність родинних відносин. У ставленні до іноземців із Західної Європи поляки є дуже гостинними, багато чого вони запозичили з облаштування свого побутового життя в німців. Серед рис, що мають націєтворчий характер (ім П. Куліш симпатизував найбільше), історик називав державний патріотизм, любов до героїчної історії та національних символів. Дослідник П. Куліш також зазначав, що увага до історичної пам'яті в польського народу пробуджувалася в періоди певних військово-політичних катаклізмів, серед яких найпотужнішими виявилися козацько-селянські повстання кінця XVI ст. – 20–30-х рр. XVII ст. та «Хмельниччина». Не вдаючись до глибокого аналізу цих явищ, зазначимо, що на думку П. Куліша, поразка козацьких повстань активізувала політику ополячення, почалося потужне придушення руського елемента в польській культурі [11, с. 73; 13, с. 53; 16, с. 19].

За П. Кулішем, у політичній культурі поляків поєднувалися досить полярні речі. З однієї сторони, це гордість за свій республіканський лад, протиставлення його переваг щодо інших форм правління (наприклад, самодержавству Московської держави), а з іншого, нетерпимість до простого народу (посполитих) та його потреб, польська кічливість (за П. Кулішем – є польська кічливість, яка не дозволяє приписувати якісь межі досягнення іншим народам, наприклад, козакам), гордовитість правителів та господарів окремих земель (мова йде про магнатів), самохвальство, фанатична віра у свою правоту та жіноча легковірність стосовно того, що мовить католицька церква. Фанатичність віри та повний послух католицькій церкві, крайню нетерпимість до інших віросповідань П. Куліш вважав одними з найбільш негативних рис польського народу: «Поляків дуже фанатизують ксьондзи і єзуїти, вони несуть розбрат між польським і руським народами і цим сприяли послабленню держави» [15, с. 152].

Пантелеймон Олександрович був далеким від ідеалізації польської політичної системи та органів управління Речі Посполитої, але він все ж схилився до республіканського федеративного устрою, ніж до московського самодержавного управління. Про це, на наш погляд, свідчить його теза про те, що «Поляки гордяться вольністю своєю, а москалі – своєю неволею» [17, с. 384]. У політичній системі польського народу часів Речі Посполитої український мислитель виділив низку руйнівних факторів, що, власне, призвели до виникнення різних політичних катаклізмів, послаблення та розпаду Польської держави. Хвалена сучасними П. Кулішу польськими істориками шляхетська демократія, на думку Пантелеймона Олександровича, була ідеальна тільки в теорії. Адже на практиці народний вибір завжди падав на найбагатшого та найвпливовішого. Так у Польській державі формувалися олігархічні й охлократичні крайності. Постійно формувалися якісь ситуативні об'єднання з найвпливовіших шляхетських родів, магнатів, які тиснули на короля, спрямовували політичний курс держави до вигідних ним орієнтирів [17, с. 345].

Слабкість центральної влади польської держави обумовила формування польської олігархії, дії якої на місцях не можна було контролювати. Місцеві магнати могли чинити зовсім не до-

пустимі речі, що суперечили державним інтересам, озлоблювали просте населення стосовно державного ладу: «Речь Посполитая была королевством только по имени: в сущности, она представляла федерацию областей, поветов и отдельных папских владений – федерацию до такой степени свободную, что в ней каждый пан поступал, как самостоятельный государь» [17, с. 106].

Головною помилкою польських державників український мислитель називає глибокий розрив між аристократією та рештою населенням. Куліш П. у другому томі «Отпадение Малороссии от Польши (1340–1654)» писав: «Польша розорилась и распадалась уже давно сама собою. В основном это было через противоречие панов (жолнеров) и посполитых» [17, с. 109]. Річ Посполита мала хороший старт, вона перша з країн слов'янського світу відійшла від феодалізму, формувала прогресивні риси буржуазного суспільства, була близькою до здійснення принципу: «держава для життя народу», а не навпаки. Однак склалося по-іншому, і П. Куліш жалкував за цим: «Она [Річ Посполита] бы раньше всех европейских государств перетравила в себе феодальное начало, возвышавшие один класс на счет всех прочих выработала бы могущественную силу внутреннего благоустройства – общественное мнение, которое характерно каждому члену польской семьи, независимо от законов и вопреки старых обычаев обеспечило бы свободное пользование плодами трудов его» [17, с. 110].

Влада та правлячі кола Речі Посполитої не змогли зрозуміти необхідність хоч якоїсь релігійної толерантності. Вони здійснювали державну політику в духовній сфері за принципом «Нехай лучше згине сама Польша, ніж чимось поступитися грекам чи латинським недоїдникам (греко-католикам)». Руйнівним для Польщі, на думку П. Куліша, було намагання колонізувати український народ. Хоча певні полонізми в українській мові все ж прижилися, однак їх вплив на формування оригінальності української мови був не визначним: «Сам язык, заносимый в Украину из глубины польских провинций, где культура стояла на большей степени развития, перерождалась здесь в простонародную речь. Энергия простонародной речи верх над польщизной». Церковний та загальнокультурний, хоч і був агресивним, але не

привів до злиття українського і польського народу. Навпаки, своїми діями польські можновладці схиляли представників тодішньої української еліти до союзу з Московською державою, налаштовували простолюдинів вороже проти польської еліти та людної загалом. Агресивний культурницький наступ на руську культуру Пантелеймон Куліш вважав таким же згубним як і релігійний фанатизм, соціальну прірву між магнатами та шляхтою. Так, у третьому томі «Отпадение Малороссии от Польши (1340–1654)» український мислитель писав: «По многим причинам Малороссию было возможно подкорить оружием, но не было никакой возможности слить в неразделимое тело с Польщею и подчинить навсегда панам, которые в глазах церковной интеллигенции Малороссии сделались ляхами, и были ими действительно если не по церковному обряду, то по воззрению на малорусскую церковь и по обычаю» [18, с. 56]. На ополячення українців Річ Посполита витрачала значні зусилля, але зрештою вони виявилися марними, а українська культура, незважаючи на все, отримала свої вигоди: «Я польское и я украинское разошлись в течении веков на такое расстояние, что поляк при всем старании не может войти в натуру украинца, а украинец при всех приманках войти в натуру польскую не хочет. Вы внесли, говорите вы, в нашу пахарскую хату европейское просвещение. Спасибо вам за труд, хотя вы вносили его собственно для себя; но сели бы даже для нас, то вы все-таки в ней чужие. ... Вы сами по себе, мы сами по себе. Судьба ваша была уж, и долго была, в ваших руках. Наша судьба вполне никогда от нас не зависела. Дожив до идеи самосознания, мы впервые почувствовали себя творцами нашей будущности» [18, с. 56].

Соціальний і релігійний конфлікт середини XVII ст., на думку П. Куліша, ознаменував початок занепаду польської державності та відокремлення руських земель від Речі Посполитої. Український мислитель, не маючи на меті докоряти за щось польському народові, об'єктивно стверджував, що поляки не змогли втримати руські землі у своєму складі і фактично самі штовхнули «русинів» в обійми Московської держави. Хмельниччина розбудила в обох націях історичну пам'ять і той соціальний конфлікт, що вибухнув у 1648 році швидко переріс у на-

ціональний, який уже не можна було владнати соціально-економічними поступками, задоволенням інтересів української еліти тощо. Обидві нації розділилися та перейшли до ворогування: «Сперва междоусобная война в Польше была чисто экономическая, сословная, социальная; но паписты с одной стороны, а православники с другой – превратили ее в религиозную. Чем дальше Польша забиралась в лес экономических, общественных, религиозных и политических недоразумений, тем больше валилось дров в этом лесу. ... Судьба велела расторгнуться частям населения Речи Посполитой, поссориться, если возможно, больше прежнего, чтобы никогда уже нельзя было им соединиться ни во имя панской, ни во время козацкой республики, а разве только во имя всеобъемливой и всепретворяющей в свою суть Российскую империю» [18, с. 402]. Куліш П. позитивно оцінював відхід українських земель до складу Московської держави, оскільки він вважав, що той конфлікт міг знищити обидва народи: «Польская республика должна была быть расторгнута ради пощады обеих борющихся сторон, обеих борющихся церквей и народностей. Члены и жертвы Берестовского синода положили начало ее расторжения; герои и разбойники польско-русских усобиц сделали ее неизбежным; царские думные люди довершили его и довершили так, что дело руинное обратили в дело строительное, то есть такое, которое обеспечивает нам наибольшее число от элементов чужеследных и истребительных» [18, с. 402–403]. Така сентенція, на наш погляд, є досить обґрунтованою. Куліш П. через аналіз польської політичної культури, ментальні риси його еліти та історію полько-руських (у значенні українських) відносин довів закономірність краху Речі Посполитої та неможливість злиття двох народів, хоч і однієї слов'янської гілки в єдину політичну націю. Національно-релігійні та культурні ознаки все одно виявилися, вони стали вирішальними в подальших розходженнях та формуванні окремих польських і українських ідентичностей» [18, с. 404].

Дуже конструктивним, на наш погляд, було звернення П. Куліша до ідеї польсько-українського примирення. Інтелектуальна та громадсько-політична заслуга П. Куліша полягає в тому, що він перший прийшов до здавалося б простого умови-

воду – минула історія, хоч яка вона кривава не була, не повинна бути гальмом у розвитку подальших продуктивних міжетнічних відносин, підставою для ворогування. Надзвичайно актуальним сьогодні є висловлене ним твердження: «Ворожими можуть бути тільки політичні системи, а не народності». Пантелеймон Олександрович знав про великодержавний польський ідеал «Польща від моря до моря», але намагався відшукати українсько-польське порозуміння насамперед у сфері духу, поступу гуманітарних наук, історіософського осмислення світової та вітчизняної історії. Попри певної специфічності Кулішева праця 1882 року «Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 р.» містить важливі, на наш погляд, узагальнення щодо осмислення польсько-української історії. Як вдумливий історіософ Пантелеймон Куліш знав, що для побудови національно-культурного життя та Української держави необхідні хороші відносини з сусідами. За П. Кулішем, інструкцією у побудові українсько-польських і польсько-українських відносин має стати українське прислів'я: «Не купи хати, купи сусіда». За словами українського мислителя, на успіх нашого сусіда оперта не тільки наша вбога хата, а й пишний палац [15, с. 165].

У праці «Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 р.» автор закликав обидві нації до порозуміння, братерства, поступливості та щирості:

Брати, забудьмо давні чвари,
Та засвітімо світло вкупі...

Провина у незгоді між двома народами, на думку П. Куліша, лягає як на «панів Ляхів» – «за їх надмірний деспотизм, так і на українців – «за їх розбишацьке буяння». Він зазначав, що необхідно розпочинати нові польсько-українські відносини: «...вопіваю, що розпочинаємо новий період польсько-руської житні. Позад нас – тьма завзятого недомислу; перед нами – світ миролюбивої науки». Українсько-польське, шляхетсько-козацьке протистояння подається істориком як серія історичних непорозумінь, які не вартують сьогоденного псування відносин між українцями та поляками [15, с. 165–167].

Пантелеймон Олександрович наголошував, що не потрібно повністю забувати не безхмарне минуле польсько-української

історії, а варто вчитися на помилках і поспішати робити такі діяння, які б переважували ці помилки [15, с. 167].

У названій праці П. Куліш чітко визначає прогресивну роль українців на польську військову звитягу та історію загалом. Зокрема, він зазначив, що коли український народ був у складі Речі Посполитої, то «ізвівалася» Московія, а коли цей народ опинився під зверхністю Московської держави, то Польща «почала пищати під московською п'ятою». Український історик мав на увазі не тільки роль козацтва чи військова сила українців, а весь комплекс: господарство, людські ресурси, наука та культурний потенціал [15, с. 167–168].

Найгрубішою помилкою поляків у розладі польської державності та відносин з українцями Пантелеймон Олександрович Куліш називає грубість управлінської політики. Не слід було перетворювати руське князівство на просте польське воєводство, тиснути на релігійні почуття, полишати українців доступу до освіти. Саме остання обставина привела до того, що українцями почали рухати, у першу чергу, емоції. Кобзарі, священники – за словами П. Куліша, – забезпечуючи «собі хліби», пропагувало буйства та не прораховували наслідки стихійних козацько-селянських повстань. У підсумку: «Дві найгарніші в світі слов'янські народності були нацьковані одна проти одної лукавими або сліпими вождями, готові були впитися одна в одну зубами, дорогою обом їм. Висновок дослідника зводився до того, що замкнутим морями в одному географічному просторі народностям не слід ворогувати – це боротьба на самознищення і цим користуються треті сторони. Українців, за П. Кулішем, одурманює Московщина, а поляків католицька церква. Поляки не змогли прив'язати до себе симпатіями українців, а, отже, руська темнота була несвідомо віддана під вплив чужоядників [15, с. 168].

Висновки. Отже, в інтелектуальній спадщині Пантелеймона Куліша міститься досить розлога характеристика польського народу, чинників формування його національної, культурної ідентичності, особливостей політичної культури. Усі ці аспекти український дослідник узявся аналізувати з метою пошуку відповідей на історичні запитання про те, як склалися українсько-польські відносини, чому затримався розвиток української

ідентичності, що стало причиною українсько-польського історичного конфлікту, який мав негативні наслідки як для українців, так і для поляків. Не можна сказати, що Пантелеймон Олександрович провів глибокий слов'язознавчий чи етнічний аналіз польського народу, але він пояснив вплив релігійного, геополітичного, економічного чинників на формування польського етносу. Завдяки аналізу польської політичної культури періоду Речі Посполитої український історик пояснив причини річних національно-релігійних та соціально-економічних негараздів, висвітлив помилки та похибки, що призвели до політичного занепаду Польської держави, виходу частини українських земель з її складу. Розглядаючи особливості польського народу, мислитель послідовно довів хибність ототожнення поляків і українців, довів національну окремішність обох народів. Разом з цим П. Куліш намагався, подолавши негативний архетип минулого, знайти шляхи майбутнього порозуміння між польським та українським народами. На думку історика XIX ст., у політичній культурі поляків з'єднувалися досить полярні речі: з однієї сторони, це гордість за свій республіканський лад, а з іншого – свавілля правителів та господарів окремих земель (мова йде про магнатів), магнатський еготизм, релігійний фанатизм. Умовою майбутніх гармонійних відносин між українським та польським народами, за рекомендацією П. Куліша, мала стати їх повна політична рівноправність, взаємоповага до історичних цінностей, вільний національно-культурний розвиток.

Список використаних джерел

1. Гирич І. Пантелемон Куліш на тлі суспільного життя. *Молода нація: Альманах*. 2004. № 1 (30). С. 5–13.
2. Гончарук П. С. Суспільно-політичні та історичні погляди П. О. Куліша: До 110-ї річниці його світлої пам'яті (1819–1897). Київ: ДАККІМ, 2006. 264 с.
3. Кравченко О. Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву: монографія. Умань, 2009. 342 с.
4. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: монографія: у 2 т. Т. 1. / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. Київ: Український письменник, 2007. 463 с.

5. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: наукова монографія: у 2 т. Т. 2. / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. Київ: Український письменник, 2007. 462 с.

6. Маковей Є. Слов'янський світ у поглядах Пантелеймона Куліша: аналіз ідентичностей. *Гілея: Науковий вісник: Збірник наукових праць*. 2013. Випуск 76 (№ 9). Київ: Гілея. С. 43–46.

7. Маковей Є. О. Аграрний чинник в історії польсько-українського протистояння упродовж XVI – XVII ст.: рецепція П. Куліша. *Вісник аграрної історії: збірник наукових праць*. 2014. Випуск 9. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. С. 9–18.

8. Похила Л. Ранні історичні твори Куліша: «Україна» і «Книга о ділах народу українського і славного війська козацького запорізького. *Пантелеймон Куліш: матеріали і дослідження*. Львів; Нью-Йорк, 2000. С. 93–102.

9. Федорук О. О. Пантелеймон Куліш і літературний процес у Західній Україні 60-х – початку 70-х років XIX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Львів, 2001. 19 с.

10. Ясь О. Історичне письмо Куліша у світлі його інтелектуальних трансформацій. *Хроніка 2000*. 2009. Вип. 78: Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин: до 190-річчя від дня народження П. О. Куліша. С. 459–528.

11. Куліш П. Полякам об украинцах. *Основа*. 1862. № 2. С. 67–86.

12. Куліш П. А. Древняя Русь в царстве Польском. *Молода нація: Альманах*. 2004. № 1 (30). С. 47–58.

13. Куліш П. А. О восстановлении древних прав греко-униатской церкви. *Молода нація: Альманах*. 2004. № 1 (30). С. 59–62.

14. Куліш П. О. Первый период козацтва од його початку до ворогування з ляхами. *Правда*. 1868. № 1–17, 25–35.

15. Куліш П. О. Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 року. Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. До 190-річчя від дня народження П. О. Куліша. Київ, 2009. С. 163–182.

16. Куліш П. А. Отпадение Малороссии от Польши: 1340–1654 гг. Т. 1. Москва: Университет. тип., 1888. 281 с.

17. Куліш П. А. Отпадение Малороссии от Польши. Т. 2. Москва: Университет. тип., 1888. 399 с.

18. Куліш П. А. Отпадение Малороссии от Польши. Т. 3. Москва: Университет. тип., 1889. 415 с.

19. Куліш П. А. Хуторская философия и удаленная от света поэзия. Санкт-Петербург: Тип. об-ва «Общественная польза», 1879. 495 с.

20. Інститут рукописів НБУВ. Ф. 1. № 28501.

Tkachenko I.,

PhD in History, assistant professor,
Professor Department of Pedagogy and Humanities,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Kyriienko O.,

PhD in Historical sciences,
Head of Scientific Work Department,
State National University, Institute of Education
Content Modernization, Kyiv, Ukraine

THE UKRAINIAN-POLISH AGREEMENT CONCEPTION OF UKRAINIAN WRITER AND THINKER PANTELEIMON KULISH

The Ukrainian-Polish dispute that arose for a long-time historic development, influence on the present relationship between neighboring peoples. Many specialists in humanitarian sciences attempted to highlight the reasons of disagreements between Nations, and find the ways of reconciliation. A significant place to this problem is in the intellectual scientific writings of the Ukrainian writer, philosopher, the national and cultural worker of the nineteenth century Panteleimon Kulish. The article highlightes the Ukrainian historian views on factors of forming the Polish nation, its political culture, mentality and possibility of achieving the Polish-Ukrainian agreement in the last quarter of the 19th century.

The presented visions of the nineteenth century explain real reasons of the lag of Ukrainian identity development, prove the political cultures differences of both peoples, pointing to a number of key political problems in relation to Ukrainians, allowed by Polish rulers. Among the mental traits of the Polish nation, which had a positive national character, a historian called State patriotism, love for the heroic history and national symbols. But, according to Kulish thinking, the political culture of the Poles connected by quite opposite things: 1) the pride of their Republican system, contrasting its benefits to other forms of Government; 2) their negligence with interests and needs of common people, Polish triviality and fanatical belief in their right, intolerance to other religions.

As the main condition of the Ukrainian-Polish reconciliation Panteleimon Kulish called the ending of historical debates and mutual actions of interpretations of the past.

Key words: Panteleimon Kulish, Polish-Ukrainian reconciliation, Polish-Ukrainian relationship, historical mentality.

References

1. Hyrych, I. (2004), „Pantelemona Kulish on the background of social life”, *Young natio, Almanac*, No. 1 (30), pp. 5–13.
2. Honcharuk, P. (2006), *Socio-political and historical views of P.O. Kulish: To the 110th anniversary of his light memory (1819–1897)*, DAKKKIM, Kyiv.

3. Kravchenko, O. (2009), *Panteleimon Kulish. Life devoted to enlightenment*: monograph, Uman.

4. Nakhlik, Ye. (2007), *Panteleimon Kulish: Personality, writer, thinker*: monograph, Vol. 1, Kyiv.

5. Nakhlik, Ye. (2007), *Panteleimon Kulish: Personality, writer, thinker*: monograph, Vol. 2, Kyiv.

6. Makovej, Ye. (2013), „Slavic world in the views of Panteleimon Kulish: analysis of identities”, *Gilea: Scientific herald*, Vol. 76 (No. 9), Kyiv, pp. 43–46.

7. Makovej, Ye. (2014), „Agrarian factor in the history of the Polish-Ukrainian confrontation during the 16th – 17th centuries: reception by P. Kulish”, *Bulletin of Agrarian History*. Collection of scientific works, Vol. 9, Kyiv, pp. 9–18.

8. Pokhyla, L. (2000), „Earlier historical works by Kulish: «Ukraine» and «Book about the works of the people of the Ukrainian and glorious forces of the Cossack Zaporozhye”, *Panteleimon Kulish: Materials and Research*, Kyiv, pp. 93–102.

9. Fedoruk, O. (2001), *Panteleimon Kulish and the literary process in Western Ukraine 60s – early 70s of the XIX century: author's abstract*. Dis. Phd. cand. filol. sciences: 10.01.01, Lviv, 19 p.

10. Yas, O. (2009), „Kulish's historical letter in the light of his intellectual transformations”, *Chronicle*, Vol. 78, pp. 459–528.

11. Kulish, P. (1862), „Poles about Ukrainians”, *Osnova*, No. 2, pp. 67–86.

12. Kulish, P. (2004), „Ancient Russia in the Polish kingdom”, *Young nation: Almanac*, No. 1 (30), pp. 47–58.

13. Kulish, P. (2004), „On the restoration of ancient Greek-Uniate Church rights”, *Young nation: Almanac*, No. 1 (30), pp. 59–62.

14. Kulish, P. (1868), „The first period of the Cossacks, from its inception to the flood enmity”, *Pravda*, No. 1–17, pp. 25–35.

15. Kulish, P. (2009), „Crocheted Rusyns and Poles on Easter in 1882”, *Panteleimon Kulish: writer, philosopher, citizen. To the 190th anniversary of the birth of P.O. Kulisha*, Kyiv, pp. 163–182.

16. Kulish, P. (1888), *Defeat of Little Russia from Poland*, Vol. 1, Moscow, 281 p.

17. Kulish, P. (1888), *Defeat of Little Russia from Poland*, Vol. 2, Moscow, 399 p.

18. Kulish, P. (1889), *Defeat of Little Russia from Poland*, Vol. 3, Moscow, 415 p.

19. Kulish, P. (1879), *Farm philosophy and poetry far from the world*, Saint-Petersburg, 495 p.

20. The Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine named after Volodymyr Vernadsky. Fund 1, № 28501.

УДК 37.032

Тогочинський О. М.,

доктор педагогічних наук, доцент, ректор,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

Статтю присвячено формуванню соціально-економічної компетентності майбутніх фахівців кримінально-виконавчої системи. Визначено, що навчальний процес у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання формується як система організаційних і педагогічних заходів, що надає можливість здобувати знання, вміння та навички курсантам у соціально-гуманітарній, економічній, професійній та військовій сферах і включає процесуально-діяльнісну, когнітивну, інформаційно-комунікативну та ціннісну компоненту. З'ясовано, що формування соціально-економічних компетентностей майбутніх фахівців кримінально-виконавчої системи формується поетапно. На першому етапі проходить становлення когнітивного компонента компетентності, на другому – забезпечується розвиток мотиваційного компонента, а на третьому – формується аксіологічний компонент, що дозволяє оцінити рівень сформованості всіх компонентів і готовність застосовувати знання, навички, досвід на практиці в реальних ситуаціях.

Ключові слова: освіта, навчальний процес, компетентність, соціально-економічна компетентність.

Постановка проблеми. Необхідність змін у галузях суспільного життя, обумовлені європейськими та світовими інтеграційними процесами, переконливо демонструє, що в контексті швидкого розвитку науки і техніки людство прямує до суспільства знань, яке, в свою чергу, викликає масову зацікавленість у новітніх знаннях і навичках. Такий рух має певну специфіку: виведення суспільством на перші позиції економічної науки та затребуваність економічних знань виставило певні вимоги щодо особи, яка хоче бути успішною в такому соціумі. Тож з урахуванням викликів часу і в умовах профілізації навчання гостро постає питання набуття студентами тих знань та навичок, які мають гарантувати індивідам конкурентоздатність на ринку праці. Ключовими серед таких знань і навичок є ті, які в педагогічній літературі номінуються «соціально-економічна компетентність».

Останніми роками актуальною стає особистісно центрована модель підготовки фахівців, за якою змінюються акценти: зі змісту навчання (що викладають) на результат (якими компетенціями володіє особа, яка навчається, що вона буде знати та що вміє робити). Вказану модель усе частіше номінують як «компетентнісна» й мають на увазі, що головне в ній – не змістовні знання, а процедурні, які дозволяють успішно вирішувати певні практичні завдання. Зважаючи на це, а також на факт, що ринок праці вимагає від випускника конкурентоздатності, можна стверджувати, що в умовах економічно-соціального соціуму соціально-економічна компетентність є важливою складовою ключових компетенцій, від сформованості яких залежить успіх у побудові кар'єри випускниками відомчих вузів і конкурентоздатність та відповідність України загальноєвропейським стандартам, адже переважна більшість вказаних випускників йдуть працювати в державний сектор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування компетенцій майбутніх фахівців відображені в наукових працях В. Афанасьєва, О. Кир'янова, І. Зимньої, Дж. Ст. Міля, Р. Кубанова, М. Сергєєва, О. Полата та інших. В окремий напрямок досліджень можна виділити наукові праці, що стосуються проблем формування економічної компетенції (Г. Ковтуна, О. Падалки та ін.). Водночас аналіз наукових публікацій показав, що недостатньо дослідженою є проблема формування соціально-економічних компетентностей у процесі підготовки майбутніх фахівців кримінально-виконавчої системи.

Формулювання цілей статті. В умовах ринкової економіки підвищення конкурентоспроможності спеціаліста на ринку праці пов'язано зі сформованістю в нього низки компетенцій, де важливе місце належить соціально-економічній компетентності. Враховуючи, що викладання дисциплін соціоекономічного циклу у вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання не належать до циклу професійної підготовки, то надзвичайну актуальність набуває саме процес формування соціально-економічних компетентностей у курсантів під час їх професійної підготовки у виші. Тож метою є дослідження проблеми формування соціально-економічних компетентностей майбутніх фахівців кримінально-виконавчої системи.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах здійснюється безперервний процес удосконалення освітнього процесу. В Україні він пов'язаний з постійною зміною соціально-економічних умов і розвитком науково-технічного прогресу, що підвищує вимоги до рівня економічної підготовки фахівців різних видів діяльності. В умовах ринку вміння аналізувати і приймати ефективні управлінські рішення для багатьох професій, не тільки економічних, є складовою частиною професійної компетентності сучасного спеціаліста. Не винятком є підготовка майбутніх фахівців для кримінально-виконавчої системи та інших галузей державного управління.

Навчальний процес у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання формується як система організаційних і педагогічних заходів, що надає можливість здобувати знання, вміння та навички курсантам у соціально-гуманітарній, економічній, професійній та військовій сферах. Така комбінація означає, що в ході підготовки конкурентоспроможного спеціаліста у вищих відомчого підпорядкування необхідно чітко визначитись, що таке соціально-економічна компетенція та яким чином відбувається її формування.

Поняття «компетенція» в науковій літературі трактується по-різному. Трапляється таке визначення терміна «компетенція» (від латинського *compereto* – досягаю, відповідаю, підходжу) – це коло повноважень, прав, обов'язків фізичної або юридичної особи згідно з нормативно-правовими актами, або ж знання і досвід у певній сфері діяльності. Зимня І. визначає компетенцію як внутрішні, потенціальні, психологічні утворення, що включають знання та програму дій, а також систему відносин [3, с. 35]. На думку О. Кир'янова, «компетенція – це можливість встановлення зв'язків між знаннями і ситуацією, або вміння застосувати знання для вирішення проблеми» [4, с. 67]. І цей перелік прізвищ та їхнє бачення суті компетенції можна продовжувати довго. Синтезуючи доступні й відомі на цей час трактування, можемо вказати, що, на нашу думку, під компетенціями доцільно розуміти вимогу щодо набутих знань, умінь та їх застосування в певній галузі.

Володіючи необхідними компетенціями зі сфери матеріального виробництва чи в невиробничій сфері, майбутній фахівець

набуває компетентність. Кубанов Р. доводить, що компетентність передбачає глибокі внутрішні особистісні зміни здібностей людини, її вмінь і ставлення до навколишнього середовища [6, с. 179]. Компетенція – це визначена вимога до освітньої підготовки студента, а компетентність – це сукупність особистісних якостей і набутий практичний досвід у певній галузі. Тому під компетенцією розуміють сукупність знань, умінь та навичок, що дають можливість курсанту, який володіє цією компетентністю, успішно вирішити практичне завдання у професійній або інших сферах діяльності. Успішність виконання курсантом поставленого завдання буде характеризувати рівень його компетентності в цій галузі.

У структурі професійних компетенцій виділяють спеціальні компетенції – економічні, соціальні, технічні тощо. Під економічними компетенціями розуміють сукупність отриманих економічних знань та вмінь і можливість їх успішного застосування в майбутній професійній діяльності. Такі здібності Дж Ст. Міль розглядає як багатство, здатне приносити людині матеріальні, духовні, інтелектуальні та інші блага [13, с. 98]. Крім того, під економічною компетентністю розуміють набуті теоретичні знання в різних галузях і вміння їх використовувати в реальній економічній ситуації.

Вважаємо, що сформованість соціально-економічної компетентності передбачає базисну, інтегральну характеристику особистісних якостей курсанта, що забезпечує ефективну й обґрунтовану командну діяльність у кримінально-виконавчій системі згідно з прийнятими в сучасному суспільстві правовими і моральними нормами. Сформована соціально-економічна компетентність передбачає наявність організаторських здібностей, здатність до співробітництва, вміння адаптуватись та виконувати різні ролі й функції в колективі, вміння аналізувати і прогнозувати результати діяльності, а також професійну мобільність.

Незалежно від напрямку і профілю підготовки курсантів економічні компетентності поділяються на основні і професійні. Основні економічні компетенції формують економічну культуру, економічну грамотність і вміння реалізувати знання і навички, дотримуючись власних економічних інтересів. Професійні

економічні компетентності поділяються на два види: спеціальні, яких набувають студенти не економічних спеціальностей і реалізуються в завданнях професійної діяльності, та професійні або чисті, яких набувають у процесі навчання курсанти економічних спеціальностей і які формують в сукупності з особистісними якостями професійні компетентності. Соціальна компетентність розкриває якісні характеристики особистості, вміння визначати закономірності соціальної ситуації, знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності, вміння задовольняти бажання, спираючись на суспільні норми [1, с. 85].

На думку Г. Ковтуна, соціально-економічна компетентність виявляється в єдності особистісних, когнітивних і діяльнісних сторін особистості [5, с. 139]. Тож основу соціально-економічної компетентності, на наш погляд, слід досліджувати як сукупність складових: свідомість, мислення, грамотність, світогляд та поведінка.

Існують різні підходи щодо визначення категорії «економічного мислення»: як складової частини суспільної свідомості, як діалектичного поєднання і взаємодії економічних знань, ідей, теорій, концепцій, категорій та законів в економічній системі, «як ядро духовного буття, що синтезує господарську практику та економічну теорію» [10, с. 106].

Дуже близько до економічного мислення підходить категорія «економічна свідомість». На думку О. Падалки, існує три аспекти економічної свідомості. По-перше, це сукупність економічних ідей, знань, поглядів, суджень, почуттів і інших духовних частин. По-друге, суспільна економічна свідомість охоплює не всі економічні погляди, а лише ті, які мають виняткове значення для народу, класу чи інших соціальних спільнот. По-третє, економічна свідомість – це не тільки сукупність знань населення країни, але і ставлення до соціально-економічного життя суспільства в конкретному історичному періоді [9, с. 267].

Сформованість економічної свідомості та економічного мислення визначає той стиль поведінки, який демонструє в рамках економічного простору індивід. Умовами формування соціально-економічної компетентності прийнято вважати: навчання

способам і технологіям встановлення порушеної рівноваги в суспільстві; повідомлення необхідних знань щодо економічних закономірностей; забезпечення їх засвоєння та спрямування освітнього процесу на виховання світогляду, тобто нерозривного зв'язку економіки з усіма сферами соціальної життєдіяльності людини; корегування економічних знань, умінь, навичок, мислення та світогляду. При цьому процес формування соціально-економічної компетентності можна подати у вигляді багаторівневого, системного комплексу, до якого входять такі компоненти: процесуально-діяльнісний, когнітивний, інформаційно-комунікативний та ціннісний (рис.).

Рис. Компоненти формування соціально-економічної компетентності (авторська розробка)

Завдяки процесуально-діяльнісній компоненті можна описати практичні і практично орієнтовані складові соціально-економічної компетентності. Цей компонент заснований на комплексі

практичних і практично орієнтованих умінь і навичок, які складають основу суспільної діяльності. Когнітивний компонент соціально-економічної компетенції дозволяє визначити інтелектуальний розвиток і особливості пізнавальної діяльності курсанта, а ціннісний компонент дозволяє визначити рівень культурного та соціального розвитку особистості. Інформаційно-комунікативний компонент соціально-економічної компетенції характеризує комунікабельність особистості та вміння працювати в команді, правову культуру в професійній діяльності та особистісному житті, соціально-психологічну готовність і вміння налагоджувати відносини в колективі, потребу в постійному особистісному та професійному вдосконаленні.

Формування соціально-економічних компетентностей майбутніх фахівців кримінально-виконавчої системи формується поетапно. На першому етапі проходить становлення когнітивного компонента компетентності, який являє собою систему базових соціальних і економічних понять та категорій (табл.).

Таблиця

Формування соціально-економічних компетентностей під час вивчення дисциплін соціоекономічного циклу

Соціально- економічна компетентність	Навчальні дисципліни
1	2
1. Вміння оцінювати та аналізувати особливості розвитку та становлення соціально-економічних відносин між людьми в процесі господарської діяльності	Економія підприємства, основи менеджменту
2. Вміння оцінювати взаємодію економічних суб'єктів у процесі створення матеріальних благ	Економічна теорія макро-економіка
3. Вміння застосовувати концептуальні основи системного управління організаціями, механізм прийняття раціональних управлінських рішень	Основи менеджменту, менеджмент
4. Вміння застосовувати діалектичні методи економічного аналізу під час дослідження суб'єктів ринкового господарства	Філософія, економіка підприємства, економічний аналіз
5. Вміння аналізувати проблеми, пов'язані з розвитком грошово-кредитних відносин, фіскальною політикою та державним регулюванням	Економічна теорія, податкове право, державне регулювання економіки, фінансовий менеджмент
6. Вміння оцінювати вплив зовнішніх факторів на економічні процеси та визначення тенденцій розвитку світової економіки	Міжнародна економіка, макро-економіка

Закінчення табл.

1	2
7. Вміння використовувати програмне забезпечення для проведення економічних розрахунків	Інформатика, економіко-математичне моделювання
8. Вміння досягати балансу між власними потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності	Філософія, психологія

Сформованість названого компонента перевіряється за допомогою тестування, написання есе та виконання теоретичних завдань. На другому етапі особлива увага приділяється розвитку мотиваційного компонента, до якого входить формування зацікавленості і бажання здійснювати самостійну пізнавальну діяльність у соціоекономічній сфері з метою вирішення професійних завдань різного рівня складності. На основі мотивації здійснюється становлення у суб'єкта багаторівневої системи потреб і цінностей. Як показує практика, курсанти негативно ставляться до самостійної роботи і намагаються її або зовсім уникнути, або мінімізувати частку виконуваної навчальної роботи. Тому завдання викладача на цьому етапі – ознайомити з видами самостійної роботи та сформулювати бажання самостійно опрацювати навчальний матеріал.

На третьому етапі розвитку соціально-економічної компетентності формується аксіологічний компонент, необхідний для того, щоб курсанти розуміли значення оптимальних варіантів вирішення поставлених завдань, виявляючи при цьому креативність мислення. На цьому етапі необхідно застосування творчого підходу (наприклад, проведення тестування, спрямованого на формування суспільно корисних звичок та соціально бажаної поведінки, чи залучення курсантів до тренінгових занять), що дозволить оцінити рівень сформованості всіх компонентів і готовність застосовувати знання, навички, досвід на практиці в реальних ситуаціях. Підсумком формування соціально-економічної компетентності є сформованість діяльнісного компонента як заключної ланки, яка інтегрує когнітивний, мотиваційний і аксіологічний компоненти.

Слід зазначити, що сьогодні заклади освіти використовують різні види інноваційних освітніх технологій: метод складання інтелект-карт, рішення задач, структурно-логічні вправи, інтег-

раційні, особистісно-орієнтовані завдання, есе та інші. Кожна з них вирішує певні завдання. Проте найбільш часто використовуються тренінгові технології, що являють собою систему діяльності курсантів з відпрацювання певних алгоритмів рішення типових практичних задач. Частота використання тренінгових технологій обумовлена їхньою результативністю та ефективністю, а саме тим, що вони дають кращі результати, ніж традиційні лекції та семінари. Тренінг дозволяє модифікувати теоретичні знання того, хто навчається та адаптувати їх до майбутньої професійної діяльності. Застосування тренінгових технологій навчання у формуванні соціально-економічних компетенцій сприяють формуванню вмінь:

- критично і творчо мислити у процесі розв'язання практичних вправ;
- аналізувати та приймати обґрунтовані управлінські рішення;
- системно визначати причини проблем та розробляти шляхи їх подолання;
- оцінювати дію екзогенних і ендогенних факторів на діяльність правоохоронних органів, і кримінально-виконавчої системи.

Одним з основних завдань проведення тренінгів у межах вивчення дисциплін соціально-економічного циклу є набуття учасниками навичок та вмінь функціонування в ринковому середовищі, веденні особистого бюджету, основних банківських, фінансових, страхових продуктів, мати уявлення про ринок товарів та послуг, вартість споживчих товарів, продуктів харчування, комунальних та транспортних послуг, тобто формування суспільно корисних звичок та бажаної соціальної поведінки.

Саме на визначення такого рівня й були спрямовані зусилля під час проведення емпіричного дослідження. Тож з метою з'ясування рівня сформованості соціально-економічної компетентності після вивчення циклу соціально-економічних дисциплін («філософія», «соціологія», «економічна теорія», «психологія») в квітні – травні 2018 року було проведено стандартизоване анкетне опитування, респондентами в якому виступили 200 курсантів і студентів віком від 18 до 20 років. При цьому зазначаємо, що в дослідженні ми не ставили завдання визначити гендерні розхо-

дження у рівні сформованості соціально-економічної компетентності. Головний результат – 98,7% респондентів вважають себе відповідальними та працьовитими, мають високий рівень правової культури і фінансової грамотності, здатні до співчуття та толерантності, можуть бути принциповими і здатні до саморозвитку.

Висновки. Одним із пріоритетних напрямків сучасної освіти є формування соціально-економічної компетентності особистості, яка виступає однією з базових компонентів професійної компетентності майбутнього фахівця кримінально-виконавчої системи. Процес формування соціально-економічної компетенції – це багаторівневий системний процес, який включає процесуально-діяльнісну, когнітивну, інформаційно-комунікативну та ціннісну компоненту і складається з економічної грамотності, свідомості, мислення, світогляду, соціальної відповідальності та поведінки.

Соціально-економічна компетентність складається із системи компонентів та характеризується: знаннями, вміннями, досвідом діяльності, можливістю мобілізації знань у прийнятті раціональних та соціально відповідальних управлінських рішень. Основними ознаками соціально-економічної компетентності є діалектичний взаємозв'язок практичних умінь і навичок та вміння їх застосувати в конкретних практичних умовах, адаптованих до реальної ситуації економічного суспільства.

Особливу роль у формуванні соціально-економічної компетентності майбутніх фахівців кримінально-виконавчої системи доцільно відвести тренінговим технологіям, у процесі проведення яких комбінація ігрових форм з вирішенням практичних повсякденних соціально-економічних ситуацій дозволяє ефективно сформувати вміння компетентного вибору альтернативних варіантів і визначати взаємозв'язки та наслідки соціально-економічних подій.

Список використаних джерел

1. Антонова О. Є. Європейський вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 81–109.
2. Бирюков Б. В. Методологические труды Милля. Новая философская энциклопедия: у 4 т. / Ин-т философии РАН; научно-ред. совет: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин. Москва: Мысль, 2010.

3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности – новая парадигма результата современного образования. *Высшее образование*. 2003. № 5. С. 34–42.

4. Кир'янова О. В. Особистісні компетенції ефективного менеджера: тренінг. Київ: КНЕУ, 2015. 81 с.

5. Ковтун Г. І. До питання формування економічної компетентності учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4. С. 135–144.

6. Кубанов Р. А. Характеристика якостей конкурентноздатної особистості майбутнього маркетолога та особливості їх формування в навчальному процесі ВНЗ. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 13 (224), Ч. II. С. 178–184.

7. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: Плетяда, 2017. 206 с.

8. Сергеева М. Г. Система оценки качества непрерывного экономического образования. Курск, 2012. 221 с.

9. Падалка О. С. Дидактикоматематичні основи формування економічної компетентності: навч. посіб. / Нац. пед. унт ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 239 с.

10. Полат Е. С. Реализация личностно-ориентированного подхода и конструктивизма в системе обучения. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., стер. Москва: Академия, 2008. С. 104–296.

11. Тренінг управлінських компетенцій: навч. посіб. / КНЕУ. Київ, 2011. 444 с.

12. Юнчик В. Формування професійної компетентності студентів в умовах реалізації Болонського процесу. *Науковий вісник СХУ імені Л. Українки*. Луцьк, 2013. № 7. С. 9–14.

13. Goldratt, Eliyahu M., Jeff Cox. (2014), *The Goal: A Process of Ongoing Improvement. 30 th Anniversary Edition*. Great Barrington, MA.: North River Press. 362 p.

14. Hillebrandt P., Cannon J., Lansley P. (1995), *The Construction Inrdustry – In and Out of Recession*. Macmillan, Basingstoke. 185 p.

15. Johnson G. & Scholes K. (1999), *Explorimng Corporate Strategy*. Text and Cases. 5 th ed. Prentice Hall, Hemel Hempstead. 664 p.

16. Kay J. (1993), *Fonridntions of Corporate Success: How business strategies add value*, Oxford University Press, Oxford, 433 p.

17. Prahalad C.R. & Hamel G. (1990), *The core competence of the organisation*. In: *The State of Strategy*, Harvard Business Review, Cambridge, MA, pp. 3–15.

Togochynskyi O.,

Grand PhD in Pedagogy Sciences, Associate Professor, Rector
of Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

METHODOLOGICAL GROUNDS FOR SOCIAL ECONOMIC COMPETENCE FORMING OF FUTURE CRIMINAL AND EXECUTIVE SYSTEM SPECIALISTS'

The article is addressed to Criminal and Executive System future specialists' social and economic competence forming. It is determined that educational process in higher educational institutions with specific studying conditions is formed as a system of organizational and pedagogical measures that provides cadets with an opportunity to acquire knowledge, skills and abilities in social and humanitarian, economic, professional and military spheres. It is defined that a future specialist acquires competence if he has necessary competencies in the field of material production or non-productive sphere. The emphasis is placed on the fact that the process of social and economic competence forming is a multi-level system process that includes a process and activity, cognitive, informational and communicative and value component, and consists of economic literacy, consciousness, thinking, worldview, social responsibility and behavior.

It is noted that socio-economical competence of future Criminal and Executive System specialists' forms gradually. The cognitive component formation of competence takes place at the first stage; development of the motivational component is ensured at the second stage; axiological component is formed at the third stage that allows to assess the level of all components forming and the readiness to use knowledge, skills and experience in real situations in practice. The result of social and economic competence forming is the formation of active component, as the final link that integrates the mentioned components. It should be noted that educational institutions use different types of innovative educational technologies that provide future specialists' social and economic competencies forming, namely: method of intelligence mapping, problem solving, structural and logical exercises, integration, person-oriented tasks, essays and others.

It is proved that social and economic competence forming involves cadet's personal basic qualities and integral characteristic. This provides effective team activity in the Criminal and Executive System according to the legal and moral standards that are typical in modern society.

Key words: education, educational process, competence, social and economic competence.

References

1. Antonova, O. E. (2011), "European Dimension of Competency Approach and Its Conceptual Foundations", in Dubasenyuk O. A. (Ed.), *Professional Teacher Education: Competency Approach: Monograph*, Zhytomyr, pp. 81–109.
2. Biryukov, B. V. (2010), "Methodological works of Mill", *New Philosophical Encyclopedia / Stepin, V.S., Huseynov, A.A., Semigin, G.Yu.*

Thought, M., (Ed.), 4 Volumes, Institute of Philosophy, Russian Academy of Sciences, Russian.

3. Winter, I. A. (2003), “Key competencies – a new paradigm of the result of modern education”, *Higher education*, No. 5, pp. 34–42.

4. Kirianova, O. V. (2015), *Personality competences of an effective manager*, Training, KNEU, Kyiv, 81 p.

5. Kovtun, G. I. and Martynenko O. V. (2013), “On the issue of forming the economic competence of students”, *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, No. 4, pp. 135–144.

6. Kubanov, R. A. (2011), „Characteristics of the qualities of a competitive personality of the future marketer and the peculiarities of their formation in the educational process of higher educational institutions”, *Visnyk of LNU after Taras Shevchenko*, No. 13 (224), II part, pp. 178–184.

7. *New Ukrainian School: Teacher's Guide* (2017), Under the Comm., Bibik, N. (Ed.), Pleiades, Kyiv, 206 p.

8. Sergeeva, M. G. and Bedenko, N. N. (2012), *Quality System for Continuing Economic Education*, Kursk, 221 p.

9. Padalka, O. S., Shpak, O. T., Pristupa, V. V. (2011), *Didactic-mathematical basis of formation of economic competence: teaching manual*, National Drahomanov M. P. Pedagogical University, Kyiv, 239 p.

10. Polat, E. S. and Bukhankina, M. Yu. (2008), “Implementation of the person-oriented approach and constructivism in the system of teaching”, *Modern pedagogical and information technologies in the system of education: study. manual for student higher studying institutions*, 2nd ed., Academy, Moscow, pp. 104–296.

11. Butenko, N. Yu. and Cherpak, A. E. (2011), *Training of management competencies: Teaching Manual*, KNEU, Kyiv, 444 p.

12. Yunchik, V. (2013), „Formation of Professional Competence of Students in the Realization of the Bologna Process”. *Scientific essay of the SNU named after L.Ukrainka*, Lutsk, No. 7, pp. 9–14.

13. Goldratt, Eliyahu M., Jeff Cox. (2014), *The Goal: A Process of Ongoing Improvement. 30th Anniversary Edition*, North River Press, Great Barrington, MA, 362 p.

14. Hillebrandt P., Cannon J., Lansley P. (1995), *The Construction Industry – In and Out of Recession*, Macmillan, Basingstoke, 185 p.

15. Johnson, G. and Scholes, K. (1999), *Explorimng Corporate Strategy*, Text and Cases, 5th ed., Hemel Hempstead, Prentice Hall, 664 p.

16. Kay J. (1993), *Fonridntions of Corporate Success: How business strategies add value*, Oxford University Press, Oxford, 433 p.

17. Prahalad, C.R. and Hamel, G. (1990), *The core competence of the organisation*, In: *The State of Strategy*, Harvard Business Review, Cambridge, MA, pp. 3–15.

УДК 378:343.8(477)

Чебоненко С. О.,

кандидат педагогічних наук, доцент, проректор,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Третяк О. С.,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки
і методики викладання історії та суспільних дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті наведено аналіз системи професійної підготовки пенітенціарного персоналу, що включає розгляд напрямів діяльності закладів освіти, види професійного навчання, нормативно-правову базу у сфері освіти. Особливу увагу звернуто на первинну професійну підготовку та підвищення кваліфікації осіб рядового та начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України в закладах освіти, що належать до сфери управління Міністерства юстиції України. Визначено проблеми, що виникають у системі первинної підготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового й начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: пенітенціарний персонал, первинна професійна підготовка, підвищення кваліфікації, заклади освіти, система професійного навчання пенітенціарного персоналу.

Постановка проблеми. Професійне навчання персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), за будь-яким видом та формою здобуття освіти, ставить за мету формування компетентностей, що витребувані під час виконання професійних ролей та функцій. Водночас професійне навчання передбачає отримання кваліфікації, яка відповідно до пп. 14 п. 1 статті 1 Закону України «Про освіту» має бути «визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом» [12]. Усе це актуалізує необхідність проведення аналізу основних видів професійного навчання персоналу ДКВС України для визначення їх відповідності чинному законодавству в сфері освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дука О. А., Григоренко А. М. (2016) досліджували роль освіти дорослих в організації нової системи навчання персоналу ДКВС України і зробили висновок про те, що «нинішня система формальної освіти не забезпечує необхідного навчання впродовж життя в кримінально-виконавчій службі» [3, с. 49]. Гумін О.М. (2016) на основі аналізу перспективних напрямків реформування підготовки пенітенціарного персоналу в умовах євроінтеграційного поступу України визнає, що «новоприбулий кадровий склад, який увійшов до складу установ та органів виконання покарань, високим рівнем професійної майстерності в силу певних причин володіє недостатньо» [1, с. 79]. Денисова Т. А. (2016), розглядаючи потенціал дистанційної освіти юристів, вказує на те, що «як вбачається сьогодні проблема професійної підготовки актуалізується як ніколи» [2, с. 92]. Чебоненко С. О. (2017), посилаючись на законодавство, зазначає, що післядипломну освіту працівників ДКВС України, що включає перепідготовку, спеціалізацію, підвищення кваліфікації, стажування за професіями, які включені до Національного класифікатора професій ДК 003:2010, повинні здійснювати заклади освіти, які мають ліцензію на право провадження освітньої діяльності [17]. Стеценко І. М. (2017), визначаючи проблему підготовки пенітенціарного персоналу, яка потребує вирішення, констатує, що «малодослідженими постають проблеми щодо визначення концептуальних підходів підготовки пенітенціарного персоналу для роботи в уповноваженому органі з питань пробації» [16, с. 449].

Аналіз публікацій вказує на те, що науковці приділяють головну увагу методам і технологіям навчання пенітенціарного персоналу, або напрямам його підготовки залежно від специфіки діяльності, пов'язаної з виконанням тих чи інших кримінальних покарань, або розкривають особливості діяльності закладів освіти, в яких забезпечуються різні види професійної підготовки пенітенціарного персоналу, але не торкаються загальних положень, що характеризують види професійної підготовки осіб рядового та начальницького складу та їх відповідність чинному законодавству в сфері освіти дорослих, проблем, що є в системі підготовки пенітенціарного персоналу та шляхів їх вирішення.

Формулювання мети статті полягає у виділенні проблемних питань у сфері професійної підготовки осіб рядового та начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України та вироблення пропозицій щодо їх вирішення у світлі чинного законодавства про освіту. Виходячи з мети сформульовані такі завдання, як-от: 1) розглянути правові підстави професійного навчання персоналу ДКВС України: первинна професійна підготовка, підвищення кваліфікації; 2) виділити основні проблеми організації процесу професійної підготовки персоналу ДКВС України на сучасному етапі (первинна професійна підготовка, підвищення кваліфікації) та окреслити шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна підготовка персоналу ДКВС України регламентується нормативно-правовими документами, що визначають вимоги як до закладів освіти, в яких здійснюється таке навчання, так і до його видів. Зокрема, відповідно до «Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України», затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 08.09.2015 за № 1675/5, визначено, що «Професійна підготовка осіб рядового і начальницького складу включає в себе систему освіти і спеціальної підготовки, носить поступовий, безперервний характер, проводиться протягом усієї службової діяльності і складається з таких видів навчання: підготовка в навчальних закладах ДКВС України; первинна професійна підготовка; перепідготовка; підвищення кваліфікації; стажування; службова підготовка» [10].

Зазначений підхід дозволяє виділити певні питання, відповіді на які торкаються таких моментів, як-от: тривалість професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу; де саме повинна бути організована професійна підготовка; види професійної підготовки та документи, що мають видаватися особам, які пройшли професійну підготовку.

Щодо підготовки пенітенціарного персоналу в закладах вищої освіти, якими на сьогодні є Академія Державної пенітенціарної служби (далі – Академія ДПтС) та Інститут кримінально-виконавчої служби (перебуває в структурі Національної академії внутрішніх справ), питання виникають лише в частині забезпе-

чення підвищення кваліфікації пенітенціарного персоналу, адже згідно зі статтею 17 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації персоналу проводяться відповідно до законодавства про освіту [7].

Також пунктом 3 статті 18 Закону України «Про освіту» передбачено, що складниками освіти дорослих є: післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток; будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою. Водночас пунктом 11 зазначеної статті регламентовано, що «Заклади освіти, що провадять освітню діяльність з підвищення кваліфікації працівників, обов'язковість якої передбачена законом, мають отримати ліцензію на відповідну діяльність та/або акредитувати відповідні освітні програми» [12].

Законодавство чітко регламентує вимоги до закладів освіти, що здійснюють діяльність у сфері післядипломної освіти, вимагаючи від них дотримання підстав, що визначені Ліцензійними умовами [9].

Інститут кримінально-виконавчої служби не має дозвільних документів на право підвищення кваліфікації осіб рядового та навчальницького складу ДКВС України.

Академія ДПтС має додаток до ліцензії на право здійснення освітньої діяльності у сфері післядипломної освіти для осіб з вищою освітою в галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» для підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу ДКВС України з ліцензованим обсягом 250 осіб (наказ МОН України № 3073-л від 21.12.2018 р.).

Таким чином, діяльність Академії ДПтС з підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу ДКВС України відповідає чинному законодавству і дозволяє вирішувати конкретні завдання, що пов'язані з поглибленням теоретичних знань та вдосконаленням практичних навичок персоналу в межах умов, в яких він працює, з видачею свідоцтва державного зразка.

Кількість осіб рядового і начальницького складу ДКВС України, які повинні проходити підвищення кваліфікації за вище-

вказаною спеціальністю, доволі значна, оскільки відповідно до Національного класифікатора професій [4] курси мають проходити: професіонали кримінально-виконавчої служби (код 2424), інспектор (з дипломом бакалавра) (код 3452), начальник відділення (код 1229.7), начальник відділу (код 1229.7 – 23898), начальник варту (код 1239), оперуповноважений (код 2424), старший оперуповноважений (код 2424) та ін.

Академія ДПіТС повністю не вирішує проблемні питання у цій сфері, оскільки курси підвищення кваліфікації повинні проходити психологи (код 2445.2), професіонали в галузі економіки (код 2441), техніки з обслуговування інженерно-технічних засобів охорони (код 3115), інспектори протипожежної профілактики (код 3439) та інші, тобто ті, професії яких є в Класифікаторі професій [4].

У Національному класифікаторі професій відсутній код професії працівника уповноваженого органу з питань пробації. Хоча відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 28.12.2017 р. № 4322/5 «Про утворення Державної установи «Центр пробації» та затвердженому цим наказом Положенні про Державну установу «Центр пробації» говориться про те, що Центр пробації створений для забезпечення завдань ДВКС України з питань пробації, а також те, що до складу Центру пробації входять працівники, які працюють за трудовим договором, та особи начальницького складу, що були переведені з ДКВС України [14].

Чисельність персоналу Центру пробації становить: у міжрегіональних управліннях з питань виконання кримінальних покарань та пробації – 69 посад; у 499 уповноважених органах з питань пробації – 3942 посади. Первинна підготовка та підвищення кваліфікації цього персоналу за програмами спеціалізованих курсів підвищення кваліфікації проводиться на базі Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України та Дніпровського центру підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України [15].

Враховуючи те, що серед персоналу уповноважених органів з питань пробації є особи рядового і начальницького складу, а також те, що формально вони проходять службу в ДКВС Украї-

ни, згідно з наказом Міністерства юстиції України від 26.12.2018 № 4091/5 «Про затвердження Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу ДКВС України» (далі – Положення), «особи рядового і начальницького складу зобов'язані проходити підвищення кваліфікації за відповідним напрямом службової діяльності: не рідше одного разу на три роки; перед призначенням на керівну посаду, в тому числі вищу керівну посаду, ніж обіймана» [11].

Це завдання відповідно до Положення покладається на заклади освіти ДКВС України, до яких віднесені «заклади вищої освіти та інші заклади освіти, що належать до сфери управління Міністерства юстиції України та які здійснюють первинну професійну підготовку та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу» [11].

Такими закладами освіти, крім Академії ДПтС та Інституту КВС, є: Білоцерківський центр підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України; Дніпровський центр підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України; Хмельницький центр підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу ДКВС України (далі – Центри).

Спираючись на інформацію, що розміщена на офіційних сайтах вищезазначених Центрив, відомо, що вони проводять навчання різних категорій пенітенціарного персоналу, а саме: первинну професійну підготовку молодших та старших інспекторів-кінологів відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів та установ виконання покарань; первинну професійну підготовку та підвищення кваліфікації молодших інспекторів відділів нагляду і безпеки установ виконання покарань (Хмельницький центр підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу ДКВС України); первинну професійну підготовку персоналу ДКВС України, підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України, в тому числі працівників уповноважених органів з питань пробації, включаючи очно-дистанційне навчання (Білоцерківський центр підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України); первинну професійну підготовку персоналу вперше прийнятого на службу (роботу) в органи і установи виконання покарань, слідчі

ізолятори, професійну перепідготовку, підвищення кваліфікації (Хмельницький центр підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу ДКВС України).

Водночас Положення [11] має узгоджуватися з підпунктом 6 статті 1 Закону України «Про освіту», в якому зазначено, що «закладом освіти є юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність», та підпунктом 17 цієї статті, яким визначено, що «освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті» [12].

Якщо Центри умовно вважати закладами професійної освіти, то відповідно до статті 19 Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»: „заклади професійної (професійно-технічної) освіти незалежно від форм власності та підпорядкування розпочинають діяльність, пов'язану з підготовкою кваліфікованих робітників та наданням інших освітніх послуг, після отримання ліцензії” [13].

Можливо, Центри є закладами освіти, що забезпечують реалізацію освітнього процесу у неформальній освіті? Тоді, керуючись пунктом 3 статті 8 Закону України «Про освіту», необхідно враховувати, що «Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» [12].

Враховуючи вищевикладене, неформальна освіта осіб рядового та начальницького складу ДКВС України на сьогодні не може бути підставою для прийняття на службу, адже поки що відсутні механізми підтвердження неформально здобутих часткових освітніх кваліфікацій.

Усе це породжує проблему легітимності організації у Центрах курсів первинної підготовки та підвищення кваліфікації згідно з пунктом 11 статті 18 Закону України «Про освіту» [12]. Крім цього, це обумовлює проблему щодо визначення статусу викладачів Центрів як «педагогічних працівників», оскільки такого

статусу вони можуть набути лише після отримання закладом освіти ліцензії на право проваджувати освітню діяльність.

Положення [11] суперечить Закону України «Про вищу освіту» [6] в частині визначення тривалості навчання, яке мають забезпечувати Центри та Академія ДПтС. Зокрема, в Положенні зазначено, що за програмами первинної професійної підготовки тривалість навчання «визначається в кредитах ЄКТС та академічних годинах (1 академічна година становить 45 хвилин). Тривалість аудиторної і самостійної навчальної роботи не повинна перевищувати 10 академічних годин на день (0,3 кредиту ЄКТС)» [11].

Оскільки первинна професійна підготовка проводиться в Центрах, які не мають статусу закладу вищої освіти та не здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти, вони не можуть керуватися у своїй діяльності підпунктом 14 пункту 1 статті 1 Закону України «Про вищу освіту», яким встановлено, що «кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин» [6].

Якщо керуватися цією нормою, то 0,3 кредиту ЄКТС дорівнює 9 академічних годин, а не 10, як це визначено Положенням [11].

Також слід зазначити, що відповідно до статті 32 Закону України «Про вищу освіту» [6], Академія ДПтС, користуючись своїми правами, рішенням вченої ради прийняла, що тривалість академічної години становить 40 хв.

Положенням про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України встановлено строки проходження первинної підготовки, підвищення кваліфікації та стажування осіб рядового та начальницького складу ДКВС України. Зокрема, строк проходження навчання з первинної професійної підготовки не повинен перевищувати 60 календарних днів, курсів підвищення кваліфікації – 30 календарних днів, стажування – від 30 до 60 календарних днів [10].

Якщо виходити з міжнародної практики професійної підготовки пенітенціарного персоналу, то ці строки в середньому становлять від одного до двох років. Навчання поєднує теорети-

чну підготовку в закладі освіти з практичною підготовкою та іспитовим строком після закінчення навчання в пенітенціарній установі терміном один рік [5].

При цьому, згідно з Положенням про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України [10], не всі категорії пенітенціарних працівників повинні проходити курси підвищення кваліфікації, а лише ті, які мають професійно-технічну або вищу освіту.

Це означає, що згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1118 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» [9] Центри, з метою проведення первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації вищевказаних осіб, повинні мати ліцензію на право здійснення освітньої діяльності.

Важливим моментом у сфері первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового та начальницького складу ДКВС України є видання документа, який би засвідчував результати їх проходження та слугував підставою для виконання посадових обов'язків за певною посадою. Відповідно до додатків 2 та 3 Положення таким документом є «Сертифікат про підвищення кваліфікації», зміст якого не збігається з вимогами наказу Міністерства освіти і науки України від 19.01.2016 за № 34 «Про документи про підвищення кваліфікації», оскільки в сертифікаті не передбачено віддзеркалювати перелік програмних результатів навчання та обсяги навчального часу в кредитах ЄКТС.

Висновки. Система професійного навчання осіб рядового та начальницького складу ДКВС України включає різні види, що забезпечують заклади освіти, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти на різних рівнях, а також забезпечують проведення первинної професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, стажування. Водночас ці заклади освіти не однаково за своїм статусом та напрямками освітньої діяльності, користування правом на надання освітніх послуг.

Результати проведеного дослідження дозволили виділити низку проблем та окреслити шляхи їх вирішення через: вдосконалення змісту освітніх програм підвищення кваліфікації; розробку методичних матеріалів, які б відповідали потребам прак-

тики виконання кримінальних покарань; підготовку наставників, як важливої складової підтримки молодого працівника у процесі його входження в професійну діяльність; визначення переліку професій пенітенціарного персоналу, які мають проходити курси підвищення кваліфікації та внесення їх до Національного класифікатора професій; адаптацію зарубіжного досвіду відбору та первинної підготовки пенітенціарного персоналу, що поєднується з теоретичним та практичним навчанням, стажуванням в установі виконання покарань протягом одного року під керівництвом наставника; включення до освітньої програми підвищення кваліфікації осіб рядового та начальницького складу, які мають вислугу не менше 3 років, тем, що стосуються наставництва; підвищення кваліфікації керівних кадрів на основі освітніх програм, що пройшли експертизу як в закладах вищої освіти, так і міжнародних експертів; отримання ліцензії закладами освіти, що перебувають в підпорядкуванні Міністерства юстиції України та здійснюють первинну підготовку та підвищення кваліфікації пенітенціарного персоналу; видачу свідоцтва державного зразка особам, які пройшли підвищення кваліфікації і для яких періодичність проходження цієї процедури передбачена законодавством; розробку та запровадження системи підвищення кваліфікації з елементами дистанційного навчання. Перспективою подальших досліджень є розробка моделі працівника ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Гумін О. М. Аналіз перспективних напрямків реформування підготовки персоналу органів і установ виконання покарань в умовах євроінтеграційного поступу України. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 27–28 жовт. 2016 р.). Чернігів: Десна Поліграф, 2016. С. 77–81.

2. Денисова Т. А. Дистанційна освіта: примара чи можливість здійснити якісне навчання, самовдосконалення й самовиховання особи. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 27–28 жовт. 2016 р.). Чернігів: Десна Поліграф, 2016. С. 90–92.

3. Дука О. А., Григоренко А. М. Роль освіти дорослих в організації нової системи навчання персоналу Державної кримінально-виконавчої

служби України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 2016. № 6. С. 47–51.

4. Класифікатор професій ДК 003:2010: наказ Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327.

5. Огляд іноземної практики підготовки персоналу пенітенціарної системи: науковий аналіз /за ред. А. О. Галай. Київ: КНТ, 2014. 48 с. URL: <https://i-rc.org.ua/files/oglyad-pidg-personalu.pdf> (дата звернення: 26.12.2018).

6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*, 2014, № 37–38, Ст. 2004.

7. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 року № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2005, № 30, Ст. 409.

8. Про документи про підвищення кваліфікації: наказ Міністерства освіти і науки України від 19.01.2016 № 34.

9. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1118.

10. Про затвердження Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 08.09.2015 № 1675/5: зареєстровано в Міністерстві юстиції України 09.09.2015 р. за № 1088/27533.

11. Про затвердження Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2018 № 4091/5: зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27.12.2018 р. за № 1496/32948.

12. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178–179). С. 10–22.

13. Про професійну (професійно-технічну) освіту: Закон України від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1998, № 32, Ст. 215.

14. Про утворення Державної установи «Центр пробації»: наказ Міністерства юстиції України від 28.12.2017 № 4322/5. URL: <http://kosivvda.gov.ua/attachments/category/156/Polozennya.pdf> (дата звернення: 10.12.2018).

15. Пробація України. URL: <https://www.facebook.com/probation.ua/posts> (дата звернення: 10.12.2018).

16. Стеценко І. М. Концептуальні підходи щодо підготовки майбутніх працівників уповноваженого органу з питань пробації до виконання

покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. *Молодий вчений* / ред. кол.: Arkadiusz Adamczyk та ін. Херсон. 2017. № 2 (42). С. 548–553.

17. Чебоненко С. О. Мандрівка в перевернуту яву про безперервну освіту персоналу пенітенціарної системи. *Актуальні проблеми освіти, науки та галузевого законодавства у світлі вимог Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки*: матеріали міжнар. заочної наук.-практ. конф. (Чернігів, 30 черв. 2017 р.). Чернігів: Десна Прес, 2017. С. 132–139.

Chebonenko S.,

PhD in Pedagogic sciences, Associate Professor, Vice-Rector,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Tretiak O.,

PhD in Pedagogic sciences, Professor, Professor
of Pedagogic and Methodology Department teaching History
and Social Disciplines, T. G. Shevchenko National University
“Chernihiv Collegium” Chernihiv, Ukraine

SYSTEM FUNCTIONING PROBLEM ISSUES OF PERSONNEL PROFESSIONAL TRAINING OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The analysis of professional training system of penitentiary personnel that includes directions consideration of educational institutions activity, types of professional training, normative and legal base in the field of education is given in the article. Particular attention has been paid to primary professional training and professional development of private and command staff of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in the educational institutions that are related to jurisdiction of the Ministry of Justice of Ukraine. The problems that are in the system of primary and professional training of private and command staff of the State Criminal and Executive Service of Ukraine and the methods of solving with them are determined. The ways of their solving are offered through: improving the essence of educational programs of professional advanced training; development of methodological materials that would meet the needs of the practice of criminal punishment; training of mentors as an important component of supporting a young worker in the process of his entering professional activities; determining the list of professions for penitentiary personnel that are to undergo advanced training courses and entering them into the National Classification of Professions; adaptation of foreign experience of selection and primary training of the penitentiary staff, combined with theoretical and practical training, internship in penal institution within one year under the guidance of a mentor; including into educational program of advanced training the persons of ordinary and commanding staff who have a seniority of at least 3 years, the themes related to mentoring; improving the skills of the management personnel on the basis of educational programs that have passed the examination both in higher educational institutions

and international experts; obtaining a license from educational institutions subordinated to the Ministry of Justice of Ukraine and carrying out primary and advanced training of the penitentiary personnel; giving a certificate of a state standard for persons who have undergone an advanced training and for which the frequency of passing this procedure is prescribed by law; development and introduction of a system of advanced training with elements of distant education. The prospect of further research is the development of a model of an employee of the State Criminal and Executive Service of Ukraine.

Key words: penitentiary personnel, primary professional training, advanced training, educational establishments, system of personnel professional training of penitentiary service.

References

1. Humin, O. M. (2016), “Analysis of perspective directions of reforming the training of personnel of penal bodies and institutions in conditions of European integration of Ukraine”, *Actual problems of modernization of legislation and education in conditions of European integration of Ukraine: materials international scientific and practical conference (Chernihiv, October 27–28, 2016)*, Desna Polihraph, Chernihiv, 372 p.

2. Denysova, T. A. (2016), “Distant education: a ghost or an opportunity to carry out person’s qualitative training, self-improvement and self-education”, *Actual problems of modernization of legislation and education in conditions of European integration of Ukraine: materials international scientific and practical conference (Chernihiv, October 27–28, 2016)*, Desna Polihraph, Chernihiv, 372 p.

3. Duka, O. A. and Hryhorenko, A. M. (2016), “The role of adult education in organization of a new system of training personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine”, *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, No. 6, pp. 47–51.

4. *Classifier of professions DK 003: 2010: Order of Derzhspozhyvstandart of Ukraine dated 07/28/2010 № 327.*

5. *An overview of foreign practice of training the personnel of the Penitentiary System: scientific analysis* (2014), Halai, A. O. (Ed.), CNT, Kyiv, 48 p., available at: <https://i-rc.org.ua/files/oglyad-pidg-personalu.pdf> (accessed 26 December 2018).

6. On Higher Education: Law of Ukraine dated 01.07.2014 № 1556-VII (2014), *News of the Verkhovna Rada Ukraine*, No. 37–38, Art. 2004.

7. On the State Criminal and Executive Service of Ukraine: Law of Ukraine dated June 23, 2005 № 2713-IV (2005), *News of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 30, Art. 409.

8. *On the documents on advanced training: the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 19, 2016, No. 34*

9. *On approval of Licensing conditions for conducting educational activities*: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 30, 2015, № 1118.

10. *On approval of the Provision on organizing professional training of persons of ordinary and commanding staff of the State Criminal and Executive Service of Ukraine*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.09.2015 № 1675/5. Registered in the Ministry of Justice of Ukraine 09.09.2015 under № 1088/27533.

11. *On approval of the Provision on making primary vocational and advanced training by the persons of ordinary and commanding staff of the State Criminal and Executive Service of Ukraine*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated December 26, 2018, No. 4091/5. Registered by the Ministry of Justice of Ukraine on December 27, 2018 under No. 1496/32948.

12. *On Education*: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII. *Voice of Ukraine*. 2017. 27th of September (No. 178–179), pp. 10–22.

13. *On vocational (vocational and technical) education*: Law of Ukraine dated February 10, 1998 No. 103/98-VR. *News of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1998, No. 32, Art. 215.

14. *On formation of the State institution "Center of probation"*: the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 12/28/2012, No. 4232/5, available at: <http://kosivrd.gov.ua/attachments/category/156/Polozennya.pdf> (accessed 10 December 2018).

15. *Probation of Ukraine*, available at: <https://www.facebook.com/probation.ua/posts> (accessed 10 December 2018).

16. Stetsenko, I. M. (2017), “Conceptual approaches to the training of future employees of an authorized body on probation issues in order to execute sentences not related to imprisonment”, *Young scientist*, Arkadiusz Adamczyk and others (Ed.), Kherson, No. 2 (42), pp. 548–553.

17. Chebonenko, S. O. (2017), “A journey into the inverted imagination about continuing education of penitentiary personnel”, *Actual problems of education, science and industry legislation in light of the requirements of the Strategy for the reform of the judiciary, justice and related legal institutes for 2015–2020*: materials of international correspondence scientific and practical conference (Chernihiv, June 30, 2017), Desna Press, Chernihiv, pp. 132–139.

UDC 159.923.2+ 159.922.27+316.4.063+316.62

Gerasymova E.,

Grand PhD in Philosophy Sciences, Professor,
National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, Ukraine;

Donii N.,

Grand PhD in Philosophy Sciences, Associate Professor,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

PHENOMENON OF PSYCHOLOGISATION EXPANDING IN MODERN SOCIAL SPACE

Modern social space amazes by its own diversity, eclecticism, dynamism and originality of processes that form the space through determining a new character of relationship and activity. In this frame many phenomena, well-known since ancient times or appeared recently, force the individual to build his/her own life in a new way and to hierarchize own aspirations. Among causes that constantly make the individual adjust to social space requirements should be mentioned psychologisation, the tendency to enhance space of psychological knowledge effect and to wind it into the design of daily occurrence.

Objective of the study is to present the results of reflection of psychological study development during the 20th and the 21th centuries as the process that allowed talking about social space as the territory of psychology planning. The method is - analyzing the genesis and demonstration of psychologisation as a process.

It has been pointed out that Psychology proclaimed the individual as a prime cause, the domination of psychoanalytic position «life as a thing in itself» removed social factor from the circle of paramount importance in this problem solving. No wonder, it provoked the fact that psychological practice was not able to reduce alienation and even more its expansion was enhancing the distance between the individual and social space and indirectly affected alienation and disintegration growth. It has been stated that psychologists who are trying to cure the individual, on the contrary, further enhance those qualities that arise the problem of the desire to be atomized and alien. In addition to alienation, the consistent psychologisation of social space caused the experience of troubles as a personal problem and formed adjustment for the probability of its solution in non-social ways, which legitimized loneliness, despair and anxiety in individuals' lives. It has been concluded that psychologisation cannot be read uniquely as a positive moment. Positivity is that psychologisation provides individuals more efficient tools to self-knowledge and life-cognition in social space, but negativity is that the magnitude of the penetration of Psychology indirectly led to social disintegration, and social space instead of a mentally healthy and socially active person received the growth in the number of mental illnesses and sensitively incompetent individuals. The importance of psychologisation expansion bounding has been emphasized.

Key words: social space, Psychology, psychologisation, emptiness, alienation, indifference.

Urgency of the research. Modern social space amazes by its own diversity, eclecticism, dynamism and originality of processes that form it and its space through determining a new character of relationships and activity. In this frame many phenomena either being well-known since ancient times or appeared recently, force the individual to build his/her own life in a new way and to hierarchize own aspirations. Among causes that constantly make the individual adjust to social space requirements it should be mentioned psychologisation, the tendency to enhance space of psychological knowledge effect and to wind it into the design of daily occurrence.

Objective of the study is to present the results of reflection of psychological study development during the 20th and the 21st centuries as the process that allowed talking about social space as the territory of psychology planning.

Analysis of recent researches and publications. In general, the scale of the onset of psychologisation is impressive. So, with the small size of academic university science, which it was in the middle of the 19th century, psychology turned into a huge scientific and practical sphere of activity that occupied a dominant position in the social space of the 20th century. At the beginning of the 21st century psychology has become a sphere that gave an explanation to a person about his/her actions, managed his/her decisions, advised on those issues that had never been voiced aloud. Such courage was invoked by science for the object of research, because it «was more interested in the individual himself, as he is conscious of himself, builds personal history and how, due to him, he constitutes himself» [1, p. 207].

For the first time the mankind came across psychologisation, and namely the thought of the self, in the work «An Essay Concerning Human Understanding» written by John Locke in 1689 [2]. However, the turning point why psychologisation appeared among other crucial issues was the expansion of economocentrism and the growth of the number of questions how to avoid conflicts in solving problems occurring while individuals interacting within social space. It happened somewhere in the period between 50's and 80–90's of the 20th century.

The most powerfully the problem of psychologisation is presented in studies of Western European and American science.

Thus, such researchers as K.J. Gergen, K. Danziger, P. van Drunen, K. Lesh, G. Richards, N. Rose, R. Sennet, R. Smith, S. Word, J Janša and others were indirectly involved in the discussion of this problem. In general, the publications of Western researchers devoted to psychologisation can be divided into different alliances. Apart from others there are works of P. Foucault followers, namely R. Castel, P. Castel, A. Lovell, who focused on approving the fact that most knowledge is regressive due to indifference to traditions, but the most sincere and authentic knowledge is the tool to control the society [3]. The powerful alliance of publications devoted to psychologisation, is presented by French researchers who focus on revealing the phenomenon in the field of professional and productive relations. For instance, M. Lorient, V. Boussard, S. Caroly talk about the resistance to psychologisation of working relations, St. Morel conducts an analysis on psychologisation of working relations in the field of providing giving care services and draws attention to the relevance of approach to the problems of patients on psychological level. Another alliance is presented by publications that study the impact of psychologisation on the Western culture. For instant, Gr.Eghigian, a follower of John Locke, studies psychologisation of the self in the frame of social Germany of 1945-1975 [4], and a Norwegian researcher Ole Jacob Madsen reflects on the advancement of the psychologisation of Western society through the notion of «the therapeutic ethos» [5]. The other publications belong to the alliance which representatives consider that psychology has conquered spaces vested to religion [6]. Thus, Julia Yost, a representative of English at Yale University, study «psychologisation of everything» from the position of the balance between religion and deviation from generally recognized behaviour [7]. Judith M. Stillion and Thomas Attig [8] in their research perform a detailed analysis on psychologisation of grief. A separate place takes the work «Psychologisation and the Subject of Late Modernity» written by a Belgian researcher Jan De Vos [9], where he presents Psychology as a Post-Cartesian Discipline and tells about the appearance of a new type of a human – Homo Psychologicus.

Currently the issue of revealing the position of psychologisation within modern social space is studied in researches of Russian

scientists, namely A. F. Bondarenko, N. I. Koniukhov, A. M. Seriohin, I. Ye. Syrotkina, A. V. Yurievych. However, it should be mentioned that in domestic scientific thought the issue of psychologisation expansion in social space has rarely become a subject of research.

Presentation of the main material of the study. After the studies of Modern of the middle of the 20th century modern scholars state that the development of the Modern project has led to a significant change in the position of the main characters of the world, namely: «God loses His place, and along with him a man loses Him too» [10, p. 261], and completely changed the system of value reference. In particular, M. Weber wrote: «The fate of our times is characterized by rationalisation and intellectualisation and, above all, by the disenchantment of the world; precisely the ultimate and most sublime values have retreated from public life» [11, p. 726]. Thus in that world Reason took a dominant place and, as Romano Guardini states, it determined one more transformation: «a man began to live out the world and himself in that world in a new way. A man was irresistibly assured that at least the Present had just begun and the previous life had been the prerequisite, preparation or an obstacle. A man of the Modern time has faced the reality and all sources of a Being will have to come out. The energy of a puzzled out nature will merge with human energy and everything will get a life» [10, p. 269]. The ultimate total of Reason entrance upon the forestage in value hierarchy has become the transformation of the temporal world into the endlessly diverse one and a man is gradually realizing his own importance and the self like new criteria of value of human life.

The anthropological turn that took place in the history has determined the restructuring of the pyramid of sciences, which were engaged in human studies, and natural sciences. The retreat from sole biological knowledge in studying and a human self-disclosure, as well as psychology consolidation, required reasoning the difference between natural sciences and humanities. The first, who tried to differentiate them from the modern position, was Wilhelm Dilthey. He insisted on the fact that natural sciences dealt with explanation that opposed to humanities, which focused on comprehension. Such an understanding is achieved by a special method of humanities, the

method of comprehension that allows seeing a point in whole, but not to be reaching it through long-term experiments. So, «man as a fact prior to history and society», – wrote Dilthey, – «is a fiction of genetic explanation; the man whom sound analytical science has for its object is the individual as an element in society. A difficult problem, which is called to solve Psychology, is in analytical knowledge of the general traits of the person» [12, p. 206].

Dilthey's stand was supported by Karl Jaspers. Taking into consideration the weighty leading position of the two mentioned philosophers in scientific circles at that time, it should be stated that actually philosophy of life became the trend, which grounded a more distinct look at a man than that had been before the emergence of psychology. Moreover, actually they built a «bridge» between Psychology and Sociology and grounded the fact that Psychology was spreading within scientific sphere of Sociology. Thus, Psychology and Sociology, choosing objects for scientific research, must interact.

So, Dilthey suggested that the individual is not an autonomous personality, because he is involved in social life and sciences, engaged in studying a human and society, must come into an inseverable contact. The individual is not independent. He is engaged in a certain social order. Either vital or historical context are tremendously tempted to absorb the individual, to dissolve him in social relations. Of course, society as a social phenomenon is a reliable criterion of the diversity and effectiveness of public relations. However, the individual resists public dictation. So there is another phenomenon – atomisation of society. And here is a dilemma concerning simultaneous individualization and atomisation. The dilemma, in the opinion of Michel Foucault, was managed to be resolved by Sigmund Freud through conducting psychoanalysis [1, p. 215]. And with other trends of Psychology, that appeared later, psychoanalysis was considered as panacea from social problems and diseases. Then, since 40–50's of the 20th century Psychology was recreated into a form of empirical and existential analysis, which is able to explain a human's reality, its temporal-spatial, dynamic, sense and project characteristics.

And here is a problem, which has not been resolved till today, came up. Having rewarded a person with a strong need in an

individual sense and a constant dynamic life, social space at the same time deprived of its internal incentives for finding meaning, differentiated from independent production, and developed dependence on its external supply. Changes in the worldview led to changes in goal-setting: the person began to set goals and, thanks to the ideology of mass-cult spreading, almost instantly began to achieve them. Under the scenario stand-by time of needs satisfaction also reduced: needs turn up, later they are satisfied and new needs appear again. The speed of meeting the needs and satisfying the desired determines the need for a constant set of new goals. As a result, such acceleration led to the emergence of the phenomenon of «need for need», and permanent circulation of «meta-achievement-goal», in turn, determined the deployment in the social space of boredom and its transformation into an existential-moral problem.

All mentioned above transformations were resulted in the following: for an ordinary person the problem of choice was transformed into daily one, and slow atomisation of social life changed, becoming a witness of destruction of the traditional order. Changes of positions turned the searching for a sense of life vector direction and redirected life energy: from the passive expectation of instructions, the individual proceeded to active actions in searching of himself, the meaning of his life and almost ceased to rely on the other. As a result, it either magnified the individual's position or weakened social space.

Gradually, a man, lonely wandering with social labyrinths, was alone with himself and began to express his intention of liberation from himself. The individual also started suffering from an inferiority complex and felt discomfort due to the feelings of specific emptiness: «from now on we are ruled by emptiness, but such emptiness, which is neither tragic nor apocalyptic» [13, p. 24]. Quite quickly, emptiness was conquered by new suppliers of traditions, because, as you know, the holy place is not empty. So, emptiness that had been formed after God's death and loss of the Other was chaotically filled up with a new sense by ideologists not caring of a new sense's quality and value. Precisely Psychology, which strengthened in concept, methodologically and instrumentally, became such a phenomenon that began to fill emptiness upon.

So, it should be stated that the popularization of psychological practices peaked in the 60's of the 20th century after another aggravation of the crisis of world outlook. Psychology at that stage of mankind's evolution, having passed some stages of self-development, began more frequently to propagandize self-help under the control of specialists. Thus, having replaced religion psychology unsuccessfully tried to fill upon emptiness and supported preservation of the deformed world. It could happen because psychology is the top of rationalisation and intellectualisation; therefore, the irrational soul was left without a «doctor» because the clergyman and psychologist are physicians of different tools and level of professionalism, so, the result of their treatment is different.

Psychology proclaimed the individual the prime cause, and the domination of psychoanalytic position «life as a thing in itself» removed social factor from the circle of paramount importance in this problem solving. No wonder, it affected the fact that psychological practice was not able to reduce alienation and even more its expansion was enhancing the distance between the individual and social space/the Other. It is no coincidence that some American experts (J. Zerzan, Ph. Cushman, F. Rustan, N. Simpson, O. Toffler and others) are assured that psychoanalysis and psychotherapists caused the growth of alienation, disintegration and increasing suicide rate in the American society. Scientists emphasize that psychologists, trying to cure the individual, on the contrary strengthened the characteristics which generate the problem of aspiration for alienation and atomisation.

The nature of the relationship between the psychologist/psychotherapist and the client is believed to promote this aspiration. These relationships as a rule are one-way trust: the client talks about himself and his troubles, and a psychotherapist by every possible means tries to avoid a social and emotional contact. In the alliance of «psychotherapist/client» there is no emotional and sensitive bound like friendship. Here we are talking about the depersonalization of partners and the formation of individuals to the role of objects, things that are used for profits.

The abnormality of such relationships is testified by the fact that the psychologist / psychotherapist is experiencing something like a

split, namely, he clearly delineates the line between soul and mind, where during the session the client exploits the mind, and the irrational component remains beyond the scope of interaction. Thus, in this interaction there is the ignoring the moment presented by Aristotle's theory of soul, «the human soul is everything», which makes the soul remain unaffected and alone with its emptiness. Such a system of relations testifies marginalization or something that can be characterized as «indifference».

Apart from indifference/alienation consecutive psychologisation of social space caused the experience of troubles as a personal problem and formed the setting of probability to solve the problem by unsociable means; it led to legitimation of loneliness, despair and anxiety in the life of the individual. As a result, the individual came across one more paradox: expending psychologisation generated social enslavement as well as objection of «social» where the society had to be responsible for imposed living conditions for the individual. Indicative in this context are the innovations by M. Seligman, who is famous for the description of such phenomena as «syndrome of learned helplessness» and «conscious optimism». The American researcher noted with sadness that the depreciation of religion and the loss of socially useful functions by the family, coupled with the growth of individualistic settings such as «you can do it», generate hopelessness and self-excuse – «This is your fault, since you did nothing».

Conclusions and perspectives of recent researches. It should be stated that psychologisation carries in itself either a positive component for the individual and social space or a negative one. Positivity is that psychologisation provided individuals more efficient tools to self-knowledge and life-cognition in social space, but negativity is that the magnitude of the penetration of Psychology indirectly led to social disintegration and social space, instead of a mentally healthy and a socially active person, received the growth in the number of mental illnesses and sensitively incompetent individuals. As aforesaid, it needs a scrutiny of spreading psychological knowledge and perhaps performing some measures in order to restrict presentations of psychological tools in a non-specialized source base.

References

1. Foucault, P., "Psychology from 1850 to 1950", *Early work, Vladimir Dal'*, St. Petersburg, pp. 197–240.
2. Locke, Dz. (1985), *Sochineniya [Works Vol. 1–3]*, Mysl, Moscow, T. 1.
3. Castel, R., Castel, F. and Lovell, A. M. (1982), *The psychiatric society*, Columbia University Press, New York.
4. Eghigian, G. (2004), "The Psychologisation of the Socialist Self: East German Forensic Psychology and its Deviants, 1945–1975", *German History*, Vol. 22, T. 2, pp. 181–205.
5. Madsen, O. J. (2014), "Psychologisation and Critique in Modern-day Western culture", *Soc. and Pers. Psychol. Compass*, Vol. 8, T. 5, pp. 193–200.
6. Juneman, A. and Any, R. (2014), "Theologization" of Psychology and "Psychologization" of Religion: How Do Psychology and Religion Supposedly Contribute to Prevent and Overcome Social Conflicts?", *Procedia Environmental Sciences*, No. 20, pp. 516–525, available at: <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2014.03.064>.
7. Yost, J. (2015), "The psychologisation of everything", *First Things: America's most influential journal of religion and public life*, available at: <https://www.firstthings.com/web-exclusives/2015/06/the-psychologization-of-everything>.
8. Stillion, J. M. and Attig, T. (2015), *Death, Dying, and Bereavement: Contemporary Perspectives, Institutions, and Practices*, Springer Publishing Company, New York.
9. De Vos, J. (2013), *Psychologization and the Subject of Late Modernity*, Palgrave Macmillan, London, New York.
10. Guardini, R. (1993), "The end of the modern philosophy", *The phenomenon of a man: anthology*, Vysshaya shkola, Moscow, pp. 240–296.
11. Weber, M. (1990), *Science as a vocation and as a profession, Selected works*, Progress, Moscow, pp. 707–735.
12. Diltey, W. (2000), *Printsipy metodologii gumanitarnykh nauk, Sobraniye sochineniy*, Dom intellektual'noy knigi, Moscow, Vol. 1–6, T. 1, pp. 93–231.
13. Lipovetski, Z.H. (2001), *The era of emptiness: Essays on contemporary individualism*, Vladimir Dal', St. Petersburg.

Герасимова Е. М.,

доктор філософських наук, професор,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна;

Доній Н. Є.,

доктор філософських наук, професор,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ФЕНОМЕН ПОШИРЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

Сучасний соціальний простір вражає еkleктизмом, динамізмом і нестандартністю процесів, що формують його і його межі, детермінуючи при цьому також новий характер відносин і діяльності. До причин, які підштовхують людину постійно підлаштовуватися під вимоги соціального простору, належить психологізація – тенденція до розширення простору впливу психологічного знання та вплетіння його в канву повсякдення.

Метою є представлення результатів рефлексії щодо розгортання психологічних учень протягом ХХ–ХХІ ст. як процесу, що дозволив вести мову про новітній соціальний простір як територію панування психології.

Вказано, що психологія проголосила індивіда першорядною проблемою, а домінування психоаналітичної позиції «життя як річ-у-собі», вивела соціальний фактор з кола впливових щодо вирішення цієї проблеми. Це вплинуло на те, що, як не дивно, але психологічна практика виявилася не здатною зменшити відчуженість, й, навіть більше того, її розгортання збільшувало відстань між індивідом і соціальним простором/іншим й опосередковано впливало на зростання відчуження та дезінтеграції. Засвідчено, що психологи, намагаючись вилікувати індивіда, навпаки, ще більше посилюють ті якості, які й породжують проблему прагнення до атомізації й алієнації. Крім відчуження, послідовна психологізація соціального простору спричинила переживання негарздів як особистої проблеми й сформувала установку ймовірності її вирішення несоціальними способами, чим легітимізувала самотність, відчай та занепокоєння в житті індивідів.

Зроблено висновок, що психологізацію не можна трактувати як однозначно позитивний процес. Позитивність полягає в тому, що психологізація надала людині більш дієві інструменти щодо самопізнання та пізнання життя в соціальному просторі, а негативність – у тому, що масштабність проникнення психології опосередковано спричинила соціальну дезінтеграцію, а соціум замість психічно здорової та соціально активної людини отримав збільшення кількості психічних захворювань і сенситивно неспроможних індивідів. Представлено думку щодо доцільності встановлення меж поширення психологічних знань.

Ключові слова: соціальний простір, психологія, психологізація, порожнеча, байдужість.

UDC 004.738.5

Shenderuk O.,

PhD in Pedagogic Sciences,

Assistant Professor at the Department of Foreign Languages,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

RECOMMENDATIONS FOR WRITING AND PUBLISHING ARTICLES IN SCOPUS OR WEB OF SCIENCE

The necessity of publication articles in Scopus and Web of Science led to growth of publishing low-grade products, on the one hand, and, on the other hand, it led to increasing the number of predatory editors who propose their highly-paid service to researchers. Conducting scientific research is only the beginning of the scholarship of discovery. In order the results of your work to be accessible to other professionals and have a potential effect on the greater scientific community, it must be written and published. So, the article deals with a detailed procedure of writing and publishing the papers in Scopus and Web of Science. Barriers to effective writing are highlighted. Among them we may outline lack of experience, poor writing habits, writing anxiety, unfamiliarity with the requirements of scholarly writing, lack of confidence in writing ability, fear of failure, and resistance to feedback. But process of writing can be successful if you know how to do it. It can be a helpful tool for promoting the process of scientific thinking. Effective writing skills allow professionals to participate in broader scientific conversations. Clear communication concerning the findings of research is essential for growth and development of science and professional practice. The author analyses the procedure of submitting the article for publishing in database of Scopus and Web of Science. The structure of such article is outlined. The determining of impact factor is also identified in this research paper. Types of review, the procedure of submitting the article, predatory journals and publishers, their main features are mentioned and described.

Key words: *Scopus, Web of Science, impact factor, predatory editors, journals, types of review, procedure of submitting the article.*

Formulation of the problem. In accordance with Order No. 174 from 06.02.2017 On the introduction of amendments to the Procedure for the assignment of scientific degrees to scientific and scientific and pedagogical workers, teachers of higher school in order to obtain the academic title must publish educational, methodological and scientific papers. Their investigations are to be come out after the defense of the dissertation in domestic and / or foreign (international) peer-reviewed professional editions. One of such publications must be included into Scopus or Web of Science databases. In this regard, the issue of submitting articles to Scopus and Web of Science has become acute. But on the other hand, this

Order has led to unnecessary commercialization of the publishing process, which often does not reveal scientific values, such as novelty, uniqueness and informality. Moreover, it has led to producing low-grade products with poor level of review and editing. At the same time a lot of money is demanded from the authors. All these facts ruin publishing process, thus it causes enormous damage to the development of science.

Analysis of the latest research. A review of literature demonstrates that many scholars have been involved in studying the problem of preparing articles for publication in Scopus or Web of Science in Ukraine, in particular P. Biloyts, S. Kozmenko, L. Ostapenko, R. Radeyko. Thus, P. Biloyts examined the problem of publishing law scientific papers [1], S. Kozmenko, L. Ostapenko studied the the problem of coming out economical articles [2]. R. Radeyko considered the problems of plagiarizing, fake journals [3; 4]. However, the issue of systematization and instructions for submitting and publishing such kind of papers is still acute.

The aim of the article is to analyze the procedure of submitting an article for publishing in Scopus or Web of Science in Ukraine as a way of high school teachers' professional development.

The main material. Scopus is a bibliographic and abstract database and a tool for tracking the citation of articles published in scientific journals, one of the components in the integrated Scientific Information Environment Sci Verse. In January 2017 it contained more than 50 million abstract entries. It indexes 18,000 titles of scientific, medical and human sciences titles of 5000 publishers. The database indexes scientific journals, materials of the conference and serial book editions. The Sci Verse Scopus classification system includes 24 thematic sections. Among them: Physical sciences (32 % – 2012, 41 % – 2017), Medical sciences (31 % – 2012, 40 % – 2017); Life sciences (20 % – 2012, 24 % – 2017); Socio science and Humanities (17 % – 2012, 12 % – 2017). Sci Verse Scopus indexes scientific sources published in different languages, provided that they have English-language versions of the abstracts. The geographical coverage of publishers by region is distributed as follows:

- Europe, the Middle East and Africa (52 %);
- North America (36 %);

- Asia-Pacific region (9 %);
- South America (3 %) [5; 6].

Web of Science (WoS) is a searching platform developed by Thomson Reuter that combines abstract databases of publications in scientific journals, including databases that take into account the citation of publications. Web of Science provides an opportunity to study the impact factor of publications, to review the publication of a scientist / group of scientists / organizations / countries with impact factor, their citation [7].

Speaking about computerized database, we can not but mentioned such concept as impact factor. It is the most widely used qualitative indicator of the importance of scientific publications. It represents the ratio of the number of quotes to the number of quoted articles have been recently published in this journal. This is an average number of citations per published article [8]. The publication of a scientific article in an impact factor magazine contributes not only to the dissemination of research results in the international scientific community, but also effectively raises the scientific qualifications of a scientist himself. Before you begin to work at the article, you should familiarize yourself with the requirements of the chosen magazine. To do this, you need to go to the publisher's website, where you can find relevant journals using a special search. Then you need to go to the main page on the site of the selected journal. There will be sections: Aims and Specialization, Impact Factor, Guide for Authors, Editorial Commission Composition and Open Access. First, you need to make sure that your article meets the goals and specialization of the journal and find out if it relates to the number of those publications that only publish the materials on the invitation. You can apply only to one journal. Then read "Guidelines for Authors". There you will find information about the types of published articles, the policy of earlier and duplicate publications, conflict of interest, registration of clinical trials, as well as the contact details of the editors team, the requirements for graphic design, the language of writing and the amount of articles. To discover the most relevant topics, read the fragments of recent publications.

A scientific paper must have a strict structure: Title, Author, Abstract, Keywords, Basic text (Introduction, Methods, and Results),

Analysis and Conclusions (Acknowledgment, References, and Supplemental Material). A competently written and properly structured manuscript is a guarantee that the review process will take place without difficulties. Editors and reviewers will be able to concentrate on the scientific significance of work, without distracting on language mistakes. If English is not your native language and if you believe that the quality of writing your manuscript can be improved, then you should contact the service that offers service of translating. A number of such firms offers authors such service at competitive prices. Another option is to contact the translation agency where your paper will be professionally translated into English, or even better if a native speaker will translate your investigation. The article must be not only properly written, but properly formatted. After you have checked your manuscript, you can send it to the editor of the journal.

An assessment of the research quality is an annotation; summary of the article content; the presence of illustrative material (registration); quantity and quality of links. The average number of references in the English language article is 30, in Russian (Ukrainian) language – 10 (in the Social sciences it is less). The low percentage of references to English-language publications proves the fact that you are poorly read English language literature, that is, you have a narrow scope. It is difficult for experts to evaluate the text of the Russian (Ukrainian) article, so the better the annotation is the better the result is. After the article is received it will be reviewed. Independent editing of articles in research journals involves recognized experts in their fields. The reviewers are appointed by the editor of the journal, who can act as a reviewer himself. The review performs two main functions: it acts as a filter, so only high-quality research is published. Reviewers determine the validity, significance and originality of the work; improve the quality of the research being submitted to the press. The reviewer can make suggestions for improving the manuscript and research.

There are three types of review:

1) One-sided blind review when the author does not know the name of the reviewer, and the reviewer does not know the name of the author.

2) Double-sided blind review. Neither reviewer nor author knows the names of each other.

3) Open review. The reviewer and the author know each other's names.

After that the reviewer advises the editor to accept the manuscript with the need for an adjustment or its rejection. The main criteria for reviewing articles by independent experts or reviewers are: the correct title, exact key words, competently and objectively compiled abstracts or summaries. The originality of the study is novelty and relevance in the subject area, in methods or in the research results; compliance with existing knowledge and its extension, reliability of data analysis and objectivity of conclusions; novelty, relevance of research work and relevance of references; clearness, structuring and logic of material presentation, quality of writing scientific research; a thorough, logically argued argument; theoretical and practical significance of the research; international / global approach; strict compliance with editorial framework and journal tasks.

A research work must contain scientific novelty. There must be a link with previous research done in this direction. Important role is devoted to the methodology, the choice of correct, reliable and necessary research methods. Great importance in the western scientific society is provided by our hypothesis, which either proves, or abolishes certain assumptions.

Literature analysis of this issue allows highlighting the main shortcomings of the slack growth of publications in rating editions. Among them: 1) poor knowledge of English; 2) poor awareness of publications in rating editions; and 3) appeal to intermediaries, fraudsters and fake publications.

The approximate period for publishing article in impact-intensive journals consists of several stages and takes some time, and sometimes even up to a year or more. Sending an article: it takes 2-7 days for the first selection of the article, the selection is conducted by the editor of the journal. Approval of the article by the editor-in-chief: the article is sent to the relevant reviewers. The article is reviewed for approximately one month. After receiving the review, the editor sends a peer-reviewed article to the responsible author.

Further, if the review is approved, but with remarks and additions, the author is given 1-2 months to correct comments. The length of the editing (correction) of the article depends on the complexity of the comments. Sending a revised article: the editor again sends the checked article to the reviewers for the final review. If the reviewers are satisfied with the corrections, then send their final reviews to the editorial office of the journal.

Before you send your work to a conference or journal, you should carefully check the "black" list of predatory journals that have undermined their reputation in this field. On the Internet there is a public list of editions that have been indexed in Scopus. If you get a negative result do not hurry. Use the "Source Review" option, which shows publications that have real indexing. If you are still hesitating, you must make a request and send it by e-mail to the Scopus Help desk. Employees closely monitor the current database and those publications that may be registered soon. Quite often these queries contain negative answers. You can check the reputation of the edition on your own. To do this, go to <https://www.elsevier.com/solutions/scopus/content> and select Scopus Discontinued Sources. Every scientist should beware of the pledges of publication in a month or two - Scopus will never give such promise. Those materials that appear on the "garbage sites" will never be noticed, do not cause real interest. With the fact that your article will be published on such a resource with dubious reputation, publishing and reprinting on other sites are not allowed. Publications in predatory journals not only undermine your budget, but you lose the opportunity to share your work with colleagues or professionals who are interested in your problem.

Jeffrey Bill, a librarian at the University of Colorado (Denver, USA), was one of the first who in 2008 made an attempt to tackle this phenomenon. On his already-world-renowned scholarlyoa.com website, he published annually lists of unscrupulous publishers and journals. Since this list has become quite long over the years, the author split it into four parts:

1. Doubtful scientific publishers of the open type (potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers). In 2016, this list included 923 publishers (230 more than the previous year).

2. Doubtful open-access academic journals (potential, possible, or probable prestigious scholarly open-access journals). In 2016, the list comprised 882 journals (375 journals more than last year).

3. The list of companies that show the Misleading Metrics List, which offers services for increasing the science-and-metric indexes, both for individual researchers and scholarly editions. If in 2015 there were 26 such companies, in 2016 there were 38 of them.

4. List of "predatory" journals (The Hijacked journals list). These are logos that have counterfeit websites and publish themselves as magazines that actually only have printed versions. In practice, the site of the original journal can be duplicated. This is precluded by Scopus and WoS publications. In 2015, there were 38 of them, in 2016 there were 101, in January 2017 – 292 [9].

Jeffrey Bill first developed the criteria by which to define a predatory journal and a set of rules, not to fall into their trap. He also made the first list of such editions. By December 2016, 1294 magazines and 1,155 publishing houses were flown on its list. Also, Bill has identified fake journals in separate lists. He was often criticized, accused, and even threatened. But at the beginning of 2017, the librarian destroyed the list and, by his words, made it voluntarily, according to personal convictions. Although his friends say about the streams of unchanging threats, under pressure Bill has surrendered. This greatly undermined the effectiveness of the fight against fake journals. However, there is the Bill website, which has a lot of useful information <http://beallslist.weebly.com/> [10].

In 2013, one of the American correspondents also began to clear up this case: he sent to various editions absolutely unconfirmed, fantastic material about some types of forests that are successfully struggling with oncology. In 60% of cases, this quagmire was accepted for publication without proper review of truthfulness and authenticity.

How to avoid such an unpleasant situation and not sponsor fraudsters? First, it is necessary to check whether there is an archive of numbers with the initial data of the periodical, presented on the site, and whether the age of the domain of the journal's site matches the declared publication. If the log site was previously located under another Internet address (domain name), check out the link at

<https://ahnames.com/search/whois>. The next step is to convince you whether indexes and articles are indexed; whether the ISSN (International Standard Serial Number used to identify a printed or electronic periodical and consists of 8 digits) for the periodic edition (do not forget to check it) whether the registration number in the Register is in the journal. These criteria are very important indicators of the quality of journals. And if there is neither one nor the other, then this is a "dummy". Some journals position themselves as part of the Web of Science or SCOPUS, although it needs to be scrutinized, since such journals do not advertise their open pay services because there is a high risk of "flying out" from Scopus for such "commercial activities."

Secondly, check out reviews on the Internet about these editions. If you are offered to pay by e-money (for example, Webmoney), then do not be afraid to check reviews on them at <http://advisor.wmtransfer.com> and apply to the Arbitration Court at <https://arbitrage.webmoney.ru>. By the way, if you have already become a victim of fraudsters and paid the service through Webmoney, you can also sue in order to refund the paid amount.

The most famous fake editions are causing interest. Among them, the international scientific journal "Economics, Technology and Decision Science: Theory and Practice" ("Economics, Technologies, Scientific Solutions: Theory and Practice"), which was created with the support and assistance of the SCIEURO publishing house with London registration, but their postal address is in Moscow. Another example is the Russian Journal of Advanced Studies, the site of the magazine: <http://russianjournal.org>, which offers graduates, postgraduates and young scientists to publish manuscripts of their articles in English. On the site of the "Autonomous Nonprofit Organization Center for Socio-Political Studies Premier" (AO" Premier ", site: <http://www.anopremier.ru>) and publishing house "ORT Publishing" (<http://www.ortpublishing.de>) send invitations to be printed in the USA Journal of Applied Sciences. The journal allegedly is registered in the United States. Founder of the journal – CIBUNET Publishing (New York, USA) and ORT Publishing (Stuttgart, Germany), partner in Russia and the CIS countries - ANO Premier. The ISSN of the

journal is issued by the US National ISSN Center. In the newsletter on the two sites mentioned (265 Kb), even the International Standard Serial Number of this edition – ISSN 2310-5577 is indicated. The number is true, but only it belongs to another edition of European Science Review ("European Research Review", East West Publishing House). The second journal of these projects – "European Applied Sciences" still has the correct ISSN 2195-2183, but in the electronic version it is presented only on sites of several universities, forums and social networks, but not on the site of "ORT Publishing". And moreover, you can not find it either in WoS or SCOPUS.

Other examples of fake journals are "Australian science review", "American Journal of Scientific Research", "Canadian Journal of Science and Education" and "French Journal of Science and Education", the materials of which are claimed to be located in the Scopus database. However, the journals of this publisher IADCES are not part of Scopus or WoS. It is electronic certificate looks primitive: you can easily draw it. Currently there are no such journals, but there is the "British Journal of Science and Education", which, contrary to the statement of the site owners, is not in SCOPUS. The site does not have information on ISSN for journals and ISBN for collections of articles. The site of the agency was opened only in April 2014, but the domain (part of the space of the hierarchical names of the Internet, serviced by a group of servers of the domain name system (DNS-servers) and centrally administered) is registered by the Ukrainian registrar (ukrnames.com, the domain administrator – John Goldwater). Neither legal address no other accurate location data for the "editorial board" could be found.

There is one more journal the "American Scientific Journal", which causes some suspicions. First, we could not find the information on the website www.american-science.com (including the hosted archives on the website) and through the ISSN web search of this publication. Secondly, it was not possible to find out whether the members of the editorial board were really members of the editorial board. Third, at the moment the journal is not indexed in the main international citation databases.

Besides, I would like to mention the UR-project JOURNAL-PYXIS.COM (domain registrar ukraine.com.ua), Pyxis, which

supposedly belongs to LLC "International Education Center". However, there is no evidence of this. The only contacts are e-mail and subscriber's mailbox. Payment is made via Interkas, ID: 6421, which is very similar to the projects of the above-mentioned Eurasians. Neither ISSN no registration can be found, and "Responsible editor-in-chief Peter Dmitrievich Lutunin, Doctor of Law, Professor" makes a breakthrough in Google's search only on the site JOURNAL-PYXIS.COM.

And, finally, there is a pseudoscientific journal "Modern Science" [URL: <http://modsc.ru>], a site on Wordpress, on a conditional-free template. The publication has a valid ISSN, including an agreement with the RINC: <http://elibrary.ru/contents.asp?titleid=58815>. Accept publication articles in such sections as Social sciences, State and Law, Legal sciences, Public education, Pedagogy, Psychology, Physics, Chemistry, etc. And it seems that everything is great, but there is one "but": on the site itself you could not find the list of members of the editorial board. The site says the following: "editorial board editor-in-chief Dolmatov Alexander Fedorovich, editor Zotin Aleksey Nikolaevich." The search query "Dolmatov Alexander Fedorovich" allowed him to be identified as the author of several articles on humanitarian disciplines, but on the request "Zotin Alexei Nikolayevich" no articles were found either. Also, it was not possible to find any dissertations and abstracts related to these names. At the same time, "Revision of the journal invites to cooperation – graduate students, doctoral students, teachers, scientists of organizations, as well as all authors interested in international scientific dialogue". And here are two questions arise: 1. Is this journal a scientific reviewable edition? 2. Won't postgraduate and doctoral students have problems in the dissertation councils with the recognition of such publications? [11].

Conclusion. So, in the list of publications of every modern scientist should be an article in the journal from the bases Scopus and WoS. It has become a requirement of time and university. Publication in such edition is evidence of its high level, and its author has the opportunity to raise the level of quotes of his work. However, before submitting an article to Scopus or WoS, one should

carefully check the information relevant to the particular journal. Since, according to the requirements of the scientific world, such article is a practically mini thesis with a certain scientific novelty, with a hypothesis that is revealed by the object of the research. It should not have only descriptive features. You should remember that such important aspects as the relevance of quoted articles, a clear presentation of the material, a link to the achievements of the scientific community and the international aspects of your work and a correctly selected journal are taken into account.

References

1. *The publication of scientific articles and scientific works and publications are included in the Scopus and Web of Science databases.* Herald of educational institutions, available at: <https://dJjZNYAIWIWXsES2oJbeiAEmpfIVQVAE.pdf> (accessed: 14.12.2018).
2. *Scientific publications and articles by Scopus and Web of Science,* available at: <https://osvita.ua/vnz/59462/> (accessed: 25.12.2018).
3. Radeko, R. (2018), *Pay and the law in time,* available at: <http://aphd.ua/plahiat-i-diiia-zakonu-v-chasi/> (accessed: 25.12.2018).
4. Radeko, R. (2018), *Ukrainian journals about indexing in Scopus,* available at: <https://aphd.ua/ukrainski-zhurnaly-shcho-indeksuiutsia-u-scopus/> (accessed: 25.12.2018).
5. *Scopus – bibliographic and abstract database,* available at: <https://www.lib.nau.edu.ua/forum/default.asp?g=posts&m=614> (accessed: 11.11.2018).
6. *Knowometric databases,* available at: <https://www.google.com/search?q> (accessed: 26.11.2018).
7. *Scientometric platform Web of Science,* available at: <https://library.lp.edu.ua/UK/nauko-metry-chna-plat-forma-web-science> (accessed: 26.11.2018).
8. Shostak, A. and Mukach, V. (2012), “Worse index and impact factor as a tool of science-research in a research university”, *Collection of scientific works of Vinnytsia National Agrarian University*, V. 1 (65), No.11, pp. 375–382.
9. Strielkowski, W. and Gryshova, I. (2018), “Academic publishing and “predatory” journals”, *Science and Innovation*, V. 14 (1). pp. 5–12.
10. *Blacklist,* available at: <https://eco-vector.com/single-post/2017/07/19> (accessed: 03.12.2018).
11. *List of magazines,* available at: <https://phdru.com/publications/blacklistjournals/> (accessed: 21.11.2018).

Шендерук О. Б.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАПИСАННЯ ТА ОПУБЛІКУВАННЯ СТАТЕЙ У ВИДАВНИЦТВАХ SCOPUS TA WEB OF SCIENCE

Нині продуктом, в якому втілюється наукова інформація, є стаття в науковому журналі, що входить до наукометричної бази Scopus та Web of Science. Для цього пишуться заявки на отримання гранту, цією публікацією вчений звітує за виконану протягом року роботу. Публікації позаскопусівських журналів не враховують при рейтингових оцінках діяльності вченого або колективу дослідників. З іншого боку, необхідність публікації статей у Scopus та Web of Science привела до зростання низькосортної продукції та кількості хижацьких видавництв, які пропонують свої високооплачувані послуги дослідникам. Стаття присвячена детальній процедурі написання та опублікування дослідницької роботи у Scopus та Web of Science.

Визначено структуру такої статті. Придільено увагу питанню імпакт-фактора. Розглянуто покрокову процедуру подання статті. З'ясовано, які журнали та видавництва є «хижацькими» та висвітлено їх основні особливості.

Ключові слова: Scopus, Web of Science, імпакт-фактор, хижацькі видавництва та журнали, види рецензування, процедура подання статті.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ОСВІТА. СОЦІАЛЬНІ
ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 1 (2)**

Відповідальні за випуск

Гончаренко О. Г.,

Аніщенко В. О.

Коректор

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 11.04.2019 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 11,04.
Тираж 100 пр. Зам. № 29/19.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.